

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

**TÜRKİYE SİYASETİNDE MODERN -
MUHAFAZAKAR ÇATIŞMASININ SEÇMEN
DAVRANIŞINA ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

YİĞİT BAYSAL

İSTANBUL, 2016

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Tezin Adı: Türkiye Siyasetinde Modern - Muhafazakar Çatışmasının Seçmen Davranışına Etkisi

Öğrencinin Adı Soyadı : Yiğit BAYSAL

Tez Savunma Tarihi : 12.01.2017

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Yrd. Doç Dr. Burak KÜNTAY
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı Prof. Dr. Yılmaz ESMER

Üye Doç. Dr. Selcen ÖNER

Üye Prof. Dr. Sabri SAYARI

İmzalar

.....

.....
.....

T.C.

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS BÖLÜMÜ

**TÜRKİYE SİYASETİNDE MODERN -
MUHAFAZAKAR ÇATIŞMASININ SEÇMEN
DAVRANIŞINA ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

YİĞİT BAYSAL

Tez Danışmanı: PROF. DR YILMAZ ESMER

İSTANBUL, 2016

TEŐEKKÖR

Tez yazma döneminde benden hiçbir konuda desteklerini esirgemeyen anneme ve babama, bu zorlu süreçte, her ihtiyacım olduğunda, her zaman değerli fikirlerini benimle paylaşan tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Yılmaz Esmer'e teşekkürlerimi sunarım.

Yiğit Baysal

İstanbul 2016

ÖZET

TÜRKİYE SİYASİ TARİHİNDE MODERN- MUHAFAZAKAR ÇATIŞMASININ SEÇMEN DAVRANIŞINA ETKİSİ

Yiğit Baysal

KÜRESEL SİYASET ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yılmaz Esmer

Kasım 2016, 78 sayfa

Cumhuriyet'in ilanından itibaren bir ulus devlet yaratmak için, bu politika çerçevesinde belirli kültür normlarına sahip toplum inşa etmek için çalışılmıştır. Ancak çok farklı kesimleri içinde barındıran Türk toplumunun homojen bir yapıda olduğunu belirtmek güçtür. Farklılaşmalar en temelde coğrafik, demografik ya da toplumun herhangi bir bireyinin duygu ve düşüncelerin, oluşturmada etkili olan habitüsü etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda Türk toplumunun heterojen yapısı karşısında, kültür algısının doğrudan belirleyici olduğunu belirtmek mümkündür. Öte yandan toplum içerisinde farklı kültürel algıların varlığı kaçınılmaz olarak kültürel çatışma alanı yaratmıştır.

Tarihsel dönemde Türk toplum yapısında kültürel çatışmaya mahal verecek ölçüde toplumun farklı kesimleri arasında bir değişkenlikten söz edememekle birlikte, Tanzimat bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat Türk toplumundaki ayrışmanın başlangıcıdır zira dönem politikaları çerçevesinde batılılaşmaya başlayan bir kesimin oluşmaya başlamasıyla beraber aynı zaman zarfında yapılan yeniliklerin, değişen dünya algısının ulaşmadığı, dini doktrinleri çevresinde muhafazakarlaşan bir kesim de varlığını sürdürmektedir. Osmanlı modernleşme süreciyle ortaya çıkan modern-muhafazakar çatışması, kültürel çatışma ortamının en büyük etkeni haline gelmiştir ve gelmektedir.

Modern- muhafazakar çatışmasının başlangıcı itibariyle Cumhuriyet'e Osmanlı'nın çözüm getiremediği bir sorun olarak miras kaldığından söz edebiliriz. Farklı dünya algıları arasındaki çatışma Cumhuriyet döneminde de başka nedenler ama aynı temel üzerinden devam etmiştir. Özellikle Atatürk devrimleri günümüzde de etkisini sürdüren toplumsal kutuplaşmayı başka bir boyuta taşımaktadır. Laik, ilerlemeci toplum algısına yakın olanlar Atatürk devrimlerini çözümseyebilmişken, çöken Osmanlı'da muhafazakar düşünceyi devralan kesimlerce bu mümkün olmamıştır. Günümüzdeki Atatürkçü, ulusalcı, Osmanlı torunu, Abdülhamid hayranı, mukaddesatçı milliyetçi gibi ayrımların, kimliklerin ve farklı söylemlerin altında yatan neden de halen devam etmekte olan

kültür çatışmasıdır. Hatta bu çatışma sadece devam etmekle kalmamakta, daha güçlü bir şekilde siyasal alana da çekilmektedir. Başlıca 1950 yılındaki çok partili seçimden itibaren alınan pozisyonlar, kullanılan bazı söylemler ve yapılan seçim propagandaları çatışmanın tarihsel temelini oluşturmaktadır. Halen kültürel kutuplaşmanın önemi artmakta ve günümüzün siyasal tartışmalarında taraflar tarafından yeniden üretilmektedir.

Halkın kendi tercihlerinin izdüşümü olan seçimlerde modern- muhafazakar çatışması daha net bir şekilde gözükmemektedir. 1950- 1965- 1973- 1983- 1995 seçimleri önemli kırılma noktalarını teşkil ederken, son yapılan seçimlerde dahil olmak üzere, söz konusu çatışmanın rolü oldukça belirleyici olmuştur. Kültürel ayrımın etkilerinin Türk siyasi tarihindeki önemi bu noktada kendini göstermektedir. Zira çalışmada özel olarak üzerinde durulan seçimler Türkiye’de dönüm noktası olan seçimlerdir ve bu seçimlerde modern- muhafazakar seçmen önemli bir yer kaplamıştır. Ortaya çıkan tablolar modern- muhafazakar kesimler arasındaki çatışmanın, seçmen davranışını değerlendirmek için çok önemli bir etkisi olduğunu işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Modern, Muhafazakar, Seçimler, Batılılaşma, Çatışma

ABSTRACT

THE IMPACT of MODERN CONSERVATIVE CONFLICT of VOTER BEHAVIOUR IN THE POLITICAL HISTORY of TURKEY

Yiğit Baysal

GLOBAL POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Supervisor: Prof. Dr. Yılmaz Esmer

November 2016, 78 pages

Since the declaration of the Republic, it has been tried to establish a society having specific cultural norms within the framework of this policy. However, it is hard to state that the Turkish society which contains many different segments is a homogenous structure. Differentiations are basically geographic, demographic or are shaped around the habitat of any person within the society which effects the formation of his thoughts and feelings. In this context, it is possible to specify that the cultural perceptions against the heterogenous structure of the Turkish society is a direct determinant. On the other hand, inevitably the existence of different perceptions within the society has created a cultural conflict zone.

Within the historical period, it can not be stated that the extent variability among the different segments has given rise to cultural conflicts within the structure of the Turkish society, however 'Tanzimat' was a turning point. The 'Tanzimat is the beginning of the disintegration of the Turkish society since as a result of the framework of the policies of this period, a westernized group was being formed. At the same time, all the innovations that were made was not accepted by the changing perception of the world and a conservative group surrounded by religious doctrine still existed. As a result of the modernization process of the Ottomans, the conflict between the moderns and the conservatives has become the main factor of cultural conflict atmosphere.

As of the beginning of the modern-conservative conflict, it can be stated that a problem that could never be solved by the Ottomans was inherited by the Republic. The conflict between the different perceptions of the world continued on the same basis however with different reasons during the Republic period.

Especially, the revolutions of Atatürk still continue to put an impact on today's existing social polarization and even carrying it to different dimensions. Although the revolutions of Atatürk were adopted by those who are secular and have progressive social perception however this was not possible by those that had taken over the conservative thought of the collapsed Ottomans. Even today under the reason of separation of identities such as 'Kemalist, Nationalist, Ottoman grandson, Abdulhamid

fans and nationalist having high respect *for holy things*' still continues to lie is the fact of cultural conflicts. Even this conflict does not only continue but is drawn strongly to political sphere. Mainly, the positions taken, the statements that had been used and the electioneering propaganda that had been done since the 1950 multi-party elections form the basis of the history of the conflict. Currently, the importance of cultural polarization is increasing and reproduced by the parties in the political debate.

The modern-conservative conflict seems more clearly at the people's projection of the choice in the elections. 1950-1965-1973-1983-1995 elections were important breakup points and it is said that this conflict has played a determining role during the recent elections. For this work emphasises the interest of the elections that made turning points within Turkey at which the modern-conservative voters covered a very important place. The emerging picture of the conflict between the modern-conservative groups, suggest that it is very important to assess the impact of the voter behavior.

Key Words: Modern, Conservative, Elections, Westernization, Conflict

İÇİNDEKİLER

Table of Contents

KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. GELENEKSEL TOPLUMDAN MODERN TOPLUMA: BATILILAŞMA	3
2.1 OSMANLI DÖNEMİ BATILILAŞMANIN SOSYO-POLİTİK ETKİLERİ	9
2.1.1 Üzerinde Uzlaşlamayan Bir Sultan: 2.Abdülhamid	15
2.1.2 Toplumsal Dönüşümde Jakobenizm: İttihat ve Terakki.....	19
2.2 CUMHURİYET DÖNEMİ BATILILAŞMANIN KÜLTÜREL ETKİLERİ	26
2.2.1 Tavandan Tabana Batılılaşma: Atatürk ve Tek Parti Dönemi	28
2.3 ÇOK PARTİLİ SİSTEMLERE GEÇİŞ: ÇATIŞMANIN SİYASETE YANSIMASI.....	31
2.3.1 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası:	32
2.3.2 Serbest Cumhuriyet Fırkası:.....	33
3. TÜRKİYE’DE SEÇMEN YAPISI VE SEÇİM İLİŞKİSİ.....	34
4. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SEÇİMLER ÜZERİNE İNCELEME.....	40
4.1 1950 SEÇİMLERİ: TEK PARTİ DÖNEMİNİN SONU	41
4.2 1965 SEÇİMLERİ; MERKEZ SAĞIN YÜKSELİŞİ:	45
4.3 1973 SEÇİMLERİ; MERKEZ SAĞIN PARÇALANMASI	51
4.4 1983 VE 1995 SEÇİMLERİ; SİYASAL İSLAM’IN YÜKSELİŞİ VE MERKEZ SAĞ İLE ENTEGRASYONU	59
4.5 1995 SEÇİMLERİ; İSLAM’IN KENT ZAFERİ.....	61
5. SONUÇ	64
KAYNAKÇA.....	73

KISALTMALAR

AP	:	Adalet Partisi
AKP	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	:	Anavatan Partisi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	:	Cumhuriyetçi Güven Partisi
DP	:	Demokrat Parti
DSP	:	Demokratik Sol Parti
DYP	:	Doğru Yol Partisi
FP	:	Fazilet Partisi
HDP	:	Halkın Demokrasi Partisi
İTC	:	İttihat ve Terakki Partisi
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	:	Milli Nizam Partisi
MSP	:	Milli Selamet Partisi
RP	:	Refah Partisi
TİP	:	Türkiye İşçi Partisi
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP	:	Yeni Türkiye Partisi

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası şekillenen yeni dünya düzeninde artık karşıtlıkların ideolojiler üzerinden değil, medeniyetler üzerinden sürdürüldüğünden bahsedebiliriz. 11 Eylül, İşid'e yüksek katılım olması, ABD ve Avrupa'da güçlenen İslamofobi gibi örnekler "Medeniyetler Çatışması" savını ortaya koyan Huntington'ı doğrular niteliktedir (Huntington, 2014). ABD ve Avrupa'da yapılan seçimlerde göçmenlerin kabulü ve entegrasyon sorununun en önemli gündem maddelerinden olması, bu çatışmanın seçmen davranışında bağımsız değişken haline geldiğini göstermektedir. Buna en güzel örnek olarak, yakın zamanda gerçekleşecek ABD seçimlerinde Donald Trump'ın göçmenler ve İslam karşıtı seçim kampanyası sayesinde lehinde veya aleyhinde yapılan haberlerle bir fenomen haline gelmesini örnek verebiliriz.

Coğrafi konumu nedeniyle Doğu-Batı arasında köprü görevi gören Türkiye'de bu çatışmanın ana fay hatlarından birini oluşturur. Farklı etmenler nedeniyle hali hazırda toplumsal çatışmaya ve kutuplaşmaya yatkın olan Türk toplumu aynı zamanda ne batılı ne de tam anlamıyla doğulu olmanın, arada kalmışlığın baskısını yaşar. Bu doğu-batı çatışması, Tanzimat'tan beri süregelen toplumsal olaylar, Atatürk Devrimleri veya çok partili döneme geçildikten sonra seçmenlerin yön verdiği siyasal hayatta da kendini gösterir.

Batılılaşma hareketinin çöküşe geçen Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-politik alanına nüfuz etmesi Tanzimat'ın ilanı ile başlar. Söz konusu dönem hala tarım toplumunda kalan Osmanlı'nın endüstrileşmeye başlayan Avrupa devletlerinin üstünlüğünü kabul ettiği dönemdir. Abdülmecid dönemiyle beraber sivil idareyi ele alan, yetkin batılı bir eğitim almış, yabancı dil bilen Tanzimat'ın Paşaları olarak anılan Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşalar Avrupa'nın modern hukuk sistemi ve seküler dünya anlayışını Osmanlı bürokrasisine uygulamaya çalışmıştır. Devletin en üst kademesi eliyle batılılaşma halkla diyalog eksiliğine neden olduğu gibi, tabandan tavana burjuvazi eliyle modernleşme sürecini başlatmış Avrupa'yla farklılaşma yaratır. Ayrıca Sina Akşin'in Jön Türkler ve İttihat ve Terakki kitabında belirttiği gibi yüksek bürokrasinin git gide şiddetini artıran alafrangalaşma hastalığı batılılaşma hareketinin halktan yabancılaşmasına, onunla bağ kurmasının imkansızlaşmasına yol açmıştır (Akşin, 2009). Okuma- yazma oranındaki

düşük oran, merkezi idarenin halka inememesi gibi nedenler Tanzimat döneminin hedeflerini sekteye uğratmıştır. Benzer bir iletişim kopukluğu Atatürk Devrimleri zamanında da yaşandığından söz edebiliriz.

Bir imparatorluk kalıntısı üzerinde ulus devlet inşa eden Türkiye Cumhuriyeti'nin heterojen kültür yapısı nedeniyle geçmişten miras kalan doğulu-batılı kimliklerinin muğlaklığı sorunu devam etmektedir. Bu bağlamda Sakallı Celal'in "*Doğuya giden bir geminin güvertesinde batıya doğru koşarak batılılaştıklarını sananlar*" tanımlaması göz önüne alınmalıdır (Karaveli, 2004). Nitekim Cumhuriyet Devrimlerinin yarattığı modernleşme sürecinde gerçek batılı anlamında aydın yetiştirilememesi bu muğlaklığın önüne geçilebilinmesine engel olduğu gibi, modern-muhafazakar ayrımını yeniden üretmiştir. Zira modernleşme sürecini Türkiye'nin kozmopolit, batıya açık kesimlerince benimsenmişken, özellikle muhafazakar dünya görüşüne sahip kesimlerce gelenekçi kesim yeni değerler entegre olamamış ve bu durum muhafazakar yapının sistemin dışına atılmasına neden olmuştur. Bu kopukluk aynı zamanda çok partili dönemle beraber kendini gösterecek olan geçişkenliğin az olduğu siyasi tıkanıklıkta neden-sonuç ilişkisi bağlamında oturacaktır. Osmanlı'nın son dönemi gibi Cumhuriyet tarihi de, bu iki farklı güç savaşına sahne olacaktır.

Günümüzde Cumhuriyet tarihi söz konusu kültürel ayrışma üzerinden şekillenmiştir. Çatışmanın somut verilere aktarıldığı çok partili seçimler bu bakımdan turnusol kağıdı işlevi görmektedir. 1946'dan bugüne gelindiğinde seçmenlerin her zaman kişisel çıkarları ya da ülke sorunları üzerinden değil, homo economicus kavramını yanlışlar bir biçimde irrasyonel davranışlar sergilediklerini görmekteyiz. Sağ ve sol partilerin sabitlenen oy oranları buna iyi bir örnektir. Türk siyasetini incelediğimizde; modern-muhafazakar çatışmasının en az diğer etkenler kadar önemli bir etki yarattığı savıyla yola çıkmaktayız.

2. GELENEKSEL TOPLUMDAN MODERN TOPLUMA: BATILILAŞMA

Tarihin, birbirini izleyerek etkileyen neden-sonuçlar ilişkisinin yarattığı, tekerrürden ibaret olmayan bir olgular bütünü olduğunu, E.H Carr'ın "Tarih Nedir" kitabında belirttiği " *Geçmiş, bugün ve gelecek, tarihin sonsuz zinciri içinde birbirine bağlıdır*" sözleriyle tanımlayabiliriz (Carr, 2013). Tarihin bu doğrusal yapısı içerisinde tarih boyunca değişen güç odaklarından bahsetmek mümkündür. Dünyanın siyasi ve ekonomik başat noktaları devamlı olarak değişkenlik göstermiştir. Bu husustaki en büyük tarihsel kopuş ise Avrupa'nın ekonomik yapı ve sosyal örgütlenmenin birbirini tetikleyerek geçirdiği dönüşümle beraber değişen kültür ve siyasi yapılanmayla olmuştur. Avrupa'nın bu dönüşümü, Onu dünyadaki merkez güç haline gelirmiş ve kendi değer, kültür ve normlarını diğer toplumlara bir örnek olarak entegre etmiş veyahut kayıtsız kalamamalarını sağlamıştır. Aynı zamanda Antik Yunan ve Roma'dan kendine esinlendiği mirasla, sosyal, iktisadi ve doğa bilimlerinin günümüzde kullanılan kavramlarının anlamlarını ve kurumlarını ortaya çıkarmış, modern dünyaya yön vererek şekillendirmiştir. Günümüzde modern toplum kavramı genel olarak batı değerlerini kapsar.

Avrupa'nın bu gelişiminin ana nedeni kendi geleneksel toplum yapısını siyasi, ekonomik ve dini örgütlenmelerini tümüyle yıkmasıdır. Geleneksel toplum olgusunu genel anlamıyla, daha sonraları modern toplumun sahip olacağı akılcılık ve bireyselleşme gibi değerlere sahip olmayan, piyasa ekonomisinin var olmadığı bir disiplin içerisinde değerlendirebiliriz. O dönemin şartları muhafazakar kültürün önünü açıyordu. Zira hiyerarşinin ve bunun getirdiği sınıfların oluşturduğu güçlü bağlara dayalı kolektivitinin içinde yaşayan insanların normlarının ve değerlerinin belirlediği bir siyasal yapılanmadan bahsediyoruz. Bunun bir başka sonucu olarak toprağa dayalı ekonomik düzende dini örgütlenmenin güç kazanmasıdır. Nitekim Ortaçağ'da oluşan otorite boşluğunu Kilise dinin etkisini kullanarak feodal sistemin toplulukları üzerinde manevi bir güç oldu. Aynı zamanda Kilise dönemin feodal yapısında en büyük toprak sahibiydi. Leo Huberman Kilise'nin ekonomik ve sosyal gücünden şöyle bahsetmiştir (Huberman, 2005);

“ ... Tanrı'nın gözüne girmek isteyen insanlar kiliseye toprak bağışladılar; kilisenin hastalara, yoksullara yardım etmekle hayırlı bir iş yaptığına inanan ve bu hayra katkıda bulunmak isteyenler kiliseye toprak bağışladılar;..... ; bu ve buna benzeyen başka yollarla kilise sonunda Batı Avrupa'daki bütün toprakların üçte biriyle yarısı arasında bir kısmının söz sahibi oldu”

Feodal sistemin en büyük kazananı olan Kilise, katı geçişkensizlik ve kapalı toplumlarda sistemin daha iyi işlemesi için güçlü yetkileriyle dogma üretebiliyor ve gittikçe daha baskıcı bir hal alıyordu. Yaptırım gücünün halk ve dünyevi iktidarların nezdinde de bir karşılığı vardı. Nitekim siyasal iktidarlar, kendi hakimiyetlerini oluşturmak için Kilisenin manevi gücüne ihtiyaç duyuyordu. Böylesine tutucu bir toplumun kesinlik içeren yapısında ilerlemeci bir toplumdan bahsetmek mümkün değildir ancak değişim henüz Ortaçağ'da başlayacaktı.

Ticaretin gelişmesi ise bu sosyo-ekonomik yapının tamamen değişmesine neden olacaktı ve son tahlilde modern toplumun kültürel değerlerini doğuracaktı. Ticaretin büyümesi pazar ekonomisinin büyümesine neden olur ve bu sayede şehirler gelişerek büyümeye başlar. Uzun ve meşakkatli bir süreçten sonra iktidarı ele geçirecek olan “Burjuvazi” sınıfı kendini örgütlemeye başlar. Sermayenin önem kazanması özel mülkiyetin kutsallığına dayalı birey bilincini ön plana çıkaran bir söylem geliştirir. Bunun bir sonucu olarak özel mülkiyet veya – ticaret/endüstri toplumunun bir diğer gereksinimi- emek üzerinden herhangi bir otoritenin tahakkümü olmadan hak arama bilinci toplumun farklı kimliklerine yayılmıştır. Modern toplumun hak, hukuk, insan hakları gibi değişmez kavramları bu süreçte oluşmaya başlamıştır.

Günümüz konseptine göre çağdaş toplumun norm ve değerlerinin temellendirilmesi ise burjuvazinin ve Fransız köylü sınıfının feodal toplumun son kırıntılarını da yok ettiği Fransız Devrimiyle gerçekleşmiştir. Leo Huberman Devrim öncesi sermayedar ve zengin ancak yönetimde söz sahibi olmayan Fransız burjuvazisini kabuğundan çıkacak olan civcive benzetir. Fransız Devriminin feodalizmi yıkmasını ise şöyle değerlendirir (Huberman, 2005);

“ Fransız Devrimini yapan ve bundan en kazançlı çıkan yükselen orta sınıf, burjuvazi oldu. Gelişen burjuvazi için ticaret ve endüstrideki kısıtlama, düzenleme ve baskı, hükümetin küçük gruplara tekel ve ayrıcalık bağışlaması, çağını doldurmuş loncaların ilerlemeyi kösteklemesi, kendilerine söz hakkı tanınmadan yasalar çıkarılması ve eski yasaların varlığı, müdahaleci devlet memurlarının çoğalması,

hükümet borçlarının gittikçe büyüyen hacmi – bütün bu çürüten, yozlaşan feodal toplum- kırılması gereken kabuğu meydana getirmiştir.”

19.yüzyılda burjuvazinin tüm kurumları nihai olarak ele geçirmesi, gelişmekte olan bireysellik anlayışının sonunda yönetimde söz sahibi olan ve kendini temsil eden vatandaş kavramını yaratmıştır. Fransız Devriminin entelektüel çekirdeğini oluşturan filozoflardan Rousseau'nun değindiği “ Genel irade” kavramı üzerinden, Devrimciler vatandaşların kamusal alanda kendi getirdiği örf ve adetlerin üzerinde kimliklerin üstü bir ortak kimliğe dayalı bilinç yaratmış ve bu da ulus devletin temellerini oluşturmuştur. Vatandaşın kendi temsiliyetini sağladığı ulus devlet kavramı, seküler dünya anlayışını dini değerlerin üzerine taşımış ve buna bağlı olarak da Kilise'nin hali hazırda zayıflamakta olan siyasi otoritesinin bitmesine neden olmuştur. Napolyon'un İmparator olarak taç giyme töreninde, tacı Papa'nın elinden alarak kendi başına kendi takması bu bağlamda sembolik bir önem taşır. Dini fraksiyonların ve dogmaların bitmesi modern toplumun pozitivist değerlere bağlı dogmanın yerini akılcılığa bıraktığı yapısını oluşturmuş olur.

Bu durum aslında ticaret aklının gelişmeye başladığından beri süregelen bir sürecin sonucudur. “Eski” temsil eden Kilise, geleneksel toplumun modern topluma dönüşümünde miladını doldurmuştur. Kilisenin Lordların ve serflerin yaşan prensibinde önemli bir yeri vardı ancak tüccar ve bankerlerin dünyasında daha açık görüşlü din kuralları gerekiyordu. Jacques Attali'nin söylediği gibi (Attali, 2008); “*Bir dini doktrin, ne kadar etkili olursa olsun, bireysel özgürlüğün işleyişini yavaşlatamaz*”. Attali'nin görüşü tartışmaya açık bir görüş olmakla birlikte tam olarak yanlışlamak güç olabilir. Dini doktrinler günümüzde hala gücünü koruyan bir olgu olsa da, diğer taraftan bireysel özgürlüklerinde aynı ölçüde ilerlediğinden bahsedebiliriz. Henüz yüzyıl önce tartışma konusu bile edilmeyen eşcinsel evlilikler, kürtaç gibi konuların, günümüzde doğrudan Papa'nın açıklamalarıyla serbest hale gelmesi buna bir örnek teşkil eder. Bu bağlamda Avrupa tutuculuğunun bireysel özgürlükler karşısında güç kaybına uğradığını belirtebiliriz. Zira ilerlemeci bir toplum düzeninde, bireysel refaha dayalı bir yönetim, söz konusu toplumu diğerlerinden üstün kılmakta büyük rol oynamaktadır. Nitekim endüstriyel toplumun seküler dünya anlayışı içerisinde pozitivist değerler içeren ilerlemeci bir toplum yapısı gerekli olmuştur ve zamanının gerekliliği üzere oluşturulmuştur. İlerlemeci toplum bilim ve teknik yaratmıştır, Avrupa'nın düzenli

olarak teknoloji üreten bir yer haline gelmesi de modern toplumunun kendini örgütlenme sürecinde yeniden üretmesine olanak sağlamıştır. Aynı zamanda Avrupa'nın değişen kültür yapısı, Onu çağdaş ekonomik sistemiyle Avrupa dışı diğer toplumlara karşı üstünlük kuran ve bu toplumları ticari pazarın genişlemesi ve endüstri için hammadde ihtiyacı nedeniyle sömüren süper güç haline getirmiştir.

Batı'nın başat güç olarak tarihteki Doğu'nun yerini alması, 19.yüzyılda Avrupa'nın modern toplumlarının geliştirdiği sosyal bilimler kuramlarının araştırma noktası olmuştur. Avrupa'nın güçlü sömürgeci bir sisteme evrilen toplumları bu süreçte daha materyalist anlayış geliştirirken, ele geçirdikleri bu üstünlüğü de dönemin sosyal bilimcileri sınıfsal bir görüş içerisinde açıkladılar. Auguste Comte'un Endüstriyel toplumun yerleşmeye başladığı dönemde, tarihsel olgular ve o dönemde bir bilim dalı olarak ortaya çıkan sosyolojiye dayanarak konsept haline getirdiği 3 Hal Yasası, Doğu ve Batı toplumları arasındaki farklılaşmayı çağının Batı merkezli algısına göre gözler önüne serer (Comte, 2009). Bu teori çerçevesinde modern toplumun geçtiği 3 evre sonunda vardığı nokta bilimsel düşüncenin hakim olduğu, doğadaki ve toplumsal yaşamdaki olguları açıklayabilmek için somut veriler ve gözlemlere yönelen pozitivist aşama olmuştur. Comte pozitivist aşamayı bulunduğu Avrupa toplumunu gözlemleyerek ortaya atmıştır. Çizilen çerçevede Comte'un Doğu toplumlarını işaret ederek öne sürdüğü birinci aşama ise doğaya, insana dair bilgilerin ilahi bir özellik taşıdığı için sorgulanamazlığına dayanan teokratik aşamadır. Comte toplumları yaşadığı dönemin popüler yargısı olan sözel bilimleri doğa yasalarına yaklaştırarak, her toplumun belirli bir doğrusallıkta aynı evrelerden geçeceği kanısına varır. O dönemin benzer düşünceleri evrimci yaklaşımıyla Charles Darwin'de de görülür.

Doğa yasalarında Darwin'in getirdiği evrimci düşüncüyü, Darwin'in çağdaşı Herbert Spencer'da sosyal bilimlere uyarlamıştır. Sosyal evrimciliğe dayanan Spencer'ın kuramına göre; toplumlarda değişim karşısında yeniliğe ayak uydurabilmeli yoksa ayak uyduramayan toplumlarda ya yeniliğe ayak uydurmayı başaran daha güçlü bir toplumun hegemonyası altına girer ya da Darwin teorisine benzer bir şekilde “doğal seleksiyona” uğramaktadır (Dursunoğlu, 2016). Spencer'da Darwin gibi dönemin Avrupa üstün siyasal konjonktüründe Avrupa ve Doğu toplumlarının durumlarını karşılaştırarak bu yargıya varmışlardır.

Dönem saikine uygun şekilde toplumları yorumlanın örneklerinden birini de Max Weber vermiştir. Çağının kapitalist toplum yargılarından etkilenen Weber kent tarifine uyan kentleri belirli bir Pazar değerine göre, Ortaçağ Avrupa şehirlerinin kıstasında değerlendirmiş ve bu bağlamda doğu kentlerinin birer “şehir” olmadıkları iddiasında bulunmuştur (Weber, 2012). Diğer taraftan o dönem Weber’e göre bir anlamda kent sayılmayan İstanbul, Tokyo gibi pazar ekonomisinin günümüzde güçlü olduğu şehirlerin, Paris ve Londra gibi Avrupa’nın aynı sürecinden geçmediğini göz önüne alırsak, Sanayi toplumunun Avrupalı düşünürlerinin lineer tarih anlayışının günümüze kadar olan süreçte yanlışlandığını belirtebiliriz.

3. Dünya ülkelerinin uluslararası sistem bir güç olarak sahneye çıktığı, bağımsızlıklarını ilan ettiği decolonisation döneminin ruhunu uygun olarak Avrupa merkezli bakış açısının dışına çıkmıştır. Bu daha çok küreselleşmeye başlayan dünyada, Avrupa’nın dışındaki toplumları da entegre eden bir yapının getirdiği sonuç olmuştur. Özellikle 20.yüzyılın ortalarından itibaren, toplumsal ilerlemeye, pozitivist tarih yazımının ötesinde daha farklı yaklaşımlarda bulunan düşünce biçimleri gelişmiştir. Tarihi belirli bir doğrultuda tüm toplumların ayrı evrelerden geçerek ilerlediği bir olgu olmaktan çok, tarihin coğrafya, maddi kültür gibi beşeri alanlarda incelemesi görüşünü savunan “*Annales Okulu*”, Comte’un çizdiği tek bir doğrusal ilerlemeye karşı görüş bildiren gruplardan biridir (Burke, 2008). Zira Annales Okulu’nun düşünce sistematüğini oluşturan sosyal bilimcilere göre, her toplumun tarihsel gelişimini diğer disiplinlerle işbirliği içerisinde, “dönemin ruhu” olarak nitelendirdikleri uzun süreç şartlarına göre değerlendirilmesi düşüncesindeydiler. Bu bağlamda 19.yüzyıl’ın pozitivist değer yargılarını eleştirerek veyahut onun da ötesine geçerek Doğu ve Batı arasındaki farklılaşmalara başka bir pencereden baktılar.

Annales Okulu’nun çalışmalarının ve Comte’un varabildiği ortak tespit ise Doğu ve Batı toplumları arasındaki farklılaşmadır. Doğu Batı’nın evrelerinden geçecek mi yoksa tamamen farklı bir yön mü izleyecek tartışma konusu olsa da günümüzde bu iki toplum arasındaki belirgin farktan bahsedilebilir.

Bu farklılığın yarattığı temel sonuç Doğu toplumlarının örgütleniş biçiminde kendini gösterir. Batı’daki gelişmeler burjuva sınıfının güçlenmesine ve buna bağlı olarak sermaye bilincinin önem kazanması, ticaretin önündeki kaldırmış, üretim kapasitesini

arttırmış, bu da belirli alanlarda iş bölümünü zorunlu kılmıştır. Emile Durkheim'ın De La Division Du Travail (Toplumsal İşbölümü) isimli kitabında tartıştığı olgu da bu olmuştur (Durkheim, 2006). Durkheim mekanik ve organik dayanışma farklılığı üzerinde durmuştur. Avrupa'nın geçirdiği sosyo-ekonomik ve politik değişimlerin gerekliliği sonucunda ortaya çıkan Organik toplum farklılaşmaya, karmaşık bir iş bölümünün olduğu çağdaş toplum özelliğidir. Bu tip iş bölümüne dayalı uzmanlaşma modern toplumda bireysel kimliği ön plana çıkartmıştır. Mekanik toplum ise geleneksel toplumun sahip olduğu kolektif bilinç ve kolektif kimlik karakterini taşır. Organik dayanışmadan farklı olarak mekanik dayanışmanın karakteristik özelliklerine sahip geleneksel toplumlarda, kollektivasyonun bu denli güçlü olduğu yapılanmada bireysel kimlikler ve bilinç zayıf kalmıştır.

Ekonomik yapının kültürle olan karşılıklı bağlantısı sonuç itibariyle modernleşen Avrupa toplumlarının seküler bir kimliğe dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle Avrupa toplumları geleneksel toplumdan modern topluma geçerken, Doğu toplumları meşruiyetini gelenekten alır ve modern Avrupa'nın pazarı haline gelir.

Osmanlı toplumunu ilginç kılan özelliği burada kendini gösterir. Her ne kadar patriarkal bir tarım toplumu olsa da diğer geleneksel toplumların aksine Osmanlı toplumu Batı'yla iç içedir. Doğu'nun bir çok toplumu modernleşen Avrupalı devletlerin hakimiyeti altına girerken Osmanlı Devleti'nin Batı'yı izleyebilecek ilişkisi vardır. Nitekim farklılaşan konjonktür gereği halkı geleneksel toplum kalıplarından çıkararak, modern topluma dönüştürme çabasındaki ilk “Batılılaşma” hareketi 1839 yılındaki Tanzimat Fermanıyla bir dönüşüm noktası yaşar.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devletinin siyasal yapısı ve toplumsal kültür yaşantısında köklü değişikliklerin başlangıcıdır. Dönüşüm bağlamında Tanzimat'ın iki içeriği Türk toplumu ve devlet düzeninde önemli rol oynar. Bunlardan birincisi Weber'in ortaya koyduğu modern devlet ve bürokrasi arasındaki ilişkinin Osmanlı normlarında gelişmesi ki bu amaç Avrupa'yı yakından tanıyan, batılı anlamda eğitim almış devlet memuru yetişmesini zaruri kılmıştır (Pierson, 2015). İkincisi ise toplumun zorunlu tutulduğu yasaların, Osmanlı ümmeti bilincinden ayrılarak, modern anlamda bireyselleşmeye dayalı ve seküler dünya algısına yönelik düzenlemelerde bulunmasıdır. Tanzimat'ın başlattığı dönüşüm ister istemez toplumun kültür yapısında değişimler yaratmıştır.

Ancak Osmanlı toplumunun hem Batı'ya hem de Doğu'ya açılan heterojen yapısında halka indirgenebilen bir modernleşme hareketinin doğrusal yönde ilerleyerek amaca uygun hale gelmesi güçtür. Nitekim Osmanlı'daki ve hatta Cumhuriyet dönemindeki tüm modernleşme hareketleri kesintilere uğramıştır. Bu nedenle Tanzimat Fermanı günümüzdeki hala etkisini gösteren modern- muhafazakar çatışmasının temelini oluşturmuştur.

2.1 OSMANLI DÖNEMİ BATILILAŞMANIN SOSYO-POLİTİK ETKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu gücün topraktan geldiği dönemde, tarım toplumunun en iyi işleyen devlet örgütlenmelerinden birini yaratmıştı. Ancak bu yapılanma Avrupa'daki radikal değişimlerin etkisiyle “eskiye” ait kaldı. Ekonomik sistemini yenileyen ve teknoloji üretmeye başlayan Avrupa karşısında Osmanlı bozulan ekonomik yapının yarattığı krizler, fetihçi ideolojiye sahip devletin üst üste aldığı askeri mağlubiyetlerle gücünü yitirmeye başladı. Batı'nın üstünlüğünün kabul edilmeye başlandığı dönemle beraber geri kalmışlığın Avrupavari bir yapılanma kurulmasıyla çözülebileceği düşünülmüştür. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme süreci Avrupa toplumlarındaki gibi birbirini izleyen sosyal, ekonomik ve siyasal süreçlerinin sonunda kendiliğinden gelişen bir süreç olmamıştır. Modernleşme; batılılaşma kavramı adı altında yer yer Avrupa taklitçiliğine vararak, bazı devlet adamlarının veyahut bazı Padişahların uyguladıkları tepeden inme politikalarla başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun çağı yakalamak için yapmaya başladığı reformlar karşıt düşünce çatışmalarını da meydana getirmiştir. Modernleşme adı altında yapılan kültürel, ekonomik veya siyasal reformlar bir taraftan bir kesimi kendi yapısına entegre edebilirken diğer yandan geleneğin savunucularını radikalleştirmiştir. Bu bağlam içerisinde Niyazi Berkes'in tespitinde: “*Din geleneğin en son sığınağı, en son savunma kalesidir.*” (Berkes, 2008).

Bilindiği üzere toplumun modernleşmesi hem çağdaşlaşma hem de dindarlaşma diyalektiği üzerinde kurulmuştur. Dindarlığın güç kazanması dogmatik bir muhafazakarlık biçimine neden olmuştur. Osmanlı'nın ilk modernleşme çabalarının bu olgu içerisinde tartışılması güçtür zira kurumsallaşmış bir çatışmadan söz edilemez. Ancak Tanzimat Fermanı ise Osmanlı toplumunda sosyo-ekonomik geri dönülemez

değişikliklere yol açan köktenci bir değişim başlatır. Nitekim Tanzimat'ın bu özel durumuna Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay da benzer bir şekilde değerlendirmişlerdir (Kalaycıoğlu & Sarıbay, 2014).

“Tanzimat, Osmanlı İmparatorluğunda reformların düşünölmeye başladığı ve hatta uygulamaya konulduğu ilk dönem olmamıştır. Tanzimat daha önceleri de var olan Batıcılık, askeri reform, mali sorunları çözme, yönetimde yenilik fikirlerinin bir aşaması olarak bazı politik uygulamaların başlangıcıdır”

Değerlendirmeye açacak olursak Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı kültür yaşamı ve devlet yönetimindeki büyük değişiklikler yapacak olan maddeleri şunlardır;

1. Sultanın tebaasının can, namus ve malının güvence altına alınması
2. İltizam sisteminin yerini alacak muntazam bir vergilendirme sistemi
3. Zorunlu askerlik sistemi
4. Hangi dinden olursa olsun bütün tebaa için yasa önünde eşitlik

Bu bağlamda incelenecek olursa her ne kadar hala “tebaa” kavramı kullanılıyor olsa da modern anlamıyla “vatandaşlık” kelimesinin Osmanlı toplumuna yerleşmeye başladığını görüyoruz. Zira Sultan'ın devlet adına can, namus ve malının güvence altına alınması daha önce yazılı olarak beyan edilmemekle beraber modern hukuk sistemi çerçevesine alınıyordu. Bu konudaki bir diğer laik ve eşitlikçi madde ise hangi dinden olursa olsun bütün tebaalar için eşitlik maddesiydi. Çünkü Osmanlı'da Tanzimat öncesine kadar din ayrımı sosyal statüyü belirleyen bir olguydu zira kamu hizmetinde çalışma engeli nedeniyle gayri-müslimlerin Müslümanlığa geçtiği görülüyordu ve aynı zamanda Müslümanlara zorunlu olan askerliğin hizmetinin karşılığı olarak gayri-müslimlere “cizye ”vergisi alınıyordu (Yerasimos, 2007). Tanzimat Fermanı'nın da alınan kararlarla beraber, bu geleneksel yapı eşit vatandaşların herhangi bir din ayrımı yapmadan yasalar önünde getirilen eşitlik maddesi ile İmparatorluğu – yer yer kağıt üzerinde kalmasına rağmen- Şariatçı yönetim sisteminden çıkartarak, modern, çağdaş bir hukuk devletinin temellerinin atılmasında başlangıç olmuştur.

Tanzimat Fermanı'nın bir diğer önemli maddesi ise ki bu izlenecek politika kültür ve ekonomi arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak genel anlamıyla Türk toplumunun modernleşme sürecindeki dinamiklerinden biri olacaktır. İltizam sisteminin yerini alacak muntazam bir vergilendirme sisteminin kurulacak olması,

devletin merkezileştirilmesini getirecektir. Zira Tanzimat öncesi Osmanlı dönemine baktığımızda özellikle 2. Mahmud döneminin sonuna kadar bozulmuş bir merkezi yapı vardır. İstanbul ve Rumeli topraklarının dünyaya entegre olarak yeni fikirlerin veyahut yeni gelişmelerin ulaşılabilirdiği yer olmasına rağmen, İstanbul ve Anadolu arasındaki kopukluk vardır. Nitekim Anadolu 3 büyük derebeyi tarafından paylaşılan geleneksel feodal düzen ve geleneksel örgütlenmelerin birbirini karşılıklı olarak yeniden ürettikleri yer haline gelmiştir (Yerasimos, 2007).

Merkezileşme çabasının kültür üzerindeki en önemli etkisi ise devlet yönetim sisteminde olmuştur. Tanzimat’la beraber Padişah’ın mutlak otoriter gücü sivil bürokrasinin merkezi Babıali’ye geçmiştir. Devletin doğrudan yerel yönetimler üzerinde söz sahibi olması içinde yeni reformları takip edecek yenilik ve gelişime açık Anadolu ve diğer bölgelere yayılabilecek, yenilik ve gelişime açık kadrolara ihtiyaç duyuldu. Bu durumda Osmanlı’da yeni güçlü bir sınıfın ortaya çıkmasını sağladı. Erik Jan Zürcher bu yeni sınıfın Padişah’ı bile etkileyecek düzeyde olduğu iddiasındaydı (Zürcher, 2015).

“ Tanzimat sınırlı da olsa kültürel bir devrim niteliği taşıyordu. Tanzimat döneminde devlete egemen hale gelen kalemiye mensupları – artık bürokrattılar- yeni bir tipti. Bunların yükselmelerini sağlayan şey Avrupa ’yı ve Avrupa dillerini bilmeleriydi. İçlerinden bir çoğu bu bilgileri Babıali ’nin Tercüme Odası ve Tahrirat-ı Hariciye Kalemlerinde ve diplomatik hizmette edinmişlerdi. Bilgileri de tarzları da yeniydi. Redingot ve fes giyiyor, artık sık sık görüştükleri Avrupalıların arkadaşlıklarından hoşlanıyorlardı. Bu yeni yaşam tarzı Padişah ’ları bile etkilemişti. Hatta Sultan Abdülaziz ’in Fransa ve İngiltere gezisi alışılmadık türdendi.”

Ancak Tanzimat’ın reformist yönünü gerçekleştiren, Babıali’deki sivil iktidarı oluşturan üst düzey bürokratlar dışarıya kapalı bir kesimi, toplumun belirli bir kesimine ulaşabilen bir topluluktu. Aynı zamanda Batılılaşma hareketine öncülük eden Mustafa Reşit Paşa ve ardılları Ali ve Fuat Paşaların aksine, bu az sayıdaki mensubu olan bürokrat sınıfında bile tam anlamıyla Batılı anlamda entelektüel memur sayısı azdı. Mevcut durum Tanzimat’ın tavandan tabana inen yapısında, halkla bütünleşmeyi zorlaştırıyor ve merkez-çevre ilişkisinde daha keskin ayrıma neden oluyordu. Ahmet Mithat Efendi 1875 yılında yazdığı “*Felatun Bey ve Rakım Efendi*” romanında dönemin yanlış batılılaşma kavramını ironik bir bakış açısıyla eleştiriyordu. Romandaki Felatun Bey karakteri düşük seviyede yabancı dil bilen, batılı olma olgusunu mantalite de değil şeklen olarak algılayan dönem bireyini temsil ediyordu. En temelinde o dönemde halk

ve yöneten sınıf arasında diyalog eksikliği vardı bu da muhalefetin elini güçlendiriyordu. Habitüsün farklılaşması, Tanzimat'ın dönüştürücü fonksiyonlarını içermek bir yana halkta tepki uyandırmıştı.

Tanzimat politikalarına halk nezdinde en büyük muhalefeti muhafazakar kesim batılılaşma üzerinden yapmıştı. Geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan bu kesime göre Tanzimat politikacılarının anlayışı Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruyamayan, Avrupa teslimiyetçisi bir noktadaydı. Erik Jan Zürcher Osmanlı Müslüman kesiminin gözünden Tanzimat Paşalarını şöyle betimlemiştir (Zürcher, 2015).

“... Müslüman çoğunluk, atalarının kılıçla kabul ettirmiş olduğu üstünlükten feragat etmek gibi gördüğü şeylere git gide daha fazla karşı çıkar oldu. Bunlar Tanzimat'ın büyük Paşalarını özellikle 1856 Fermanından sonra Avrupalı güçlerin ve zenginliğiyle gücü gözle görülür bir şekilde artan Hristiyan Cemaatlerin çıkarlarına hizmet eden kişiler olarak görüyorlardı. “

Muhafazakarların Tanzimat muhalefeti, Anadolu'da onlara hareket alanı açarak Anadolu ve İstanbul arasındaki ayrımı iyice pekiştirdi. Zira Tanzimat'ın gerçekleştirmek istediği reformlarından biri olan her alanı kapsayan güçlü vergilendirmeye dayalı merkezi yönetim kurulamadı. Anadolu'daki feodal yapıyı kırmayı hedefleyen bu sosyo-ekonomik politika eski derebeylerin yerel devlet yöneticisi haline gelmesiyle statükoyu yeniden üretmiştir (Yerasimos, 2007). Ancak bu geçişkenlik bile her bölgede aynı şekilde sağlanamamış, mevcut düzeni korumaya çalışan toprak ağaları ve devlet arasında çatışma meydana gelmiştir. Nitekim statükoyu devam ettirmek isteyen toprak sahiplerinin en büyük müttefikleri ulema sınıfı ve muhafazakar çevre olmuştur (Kalaycıoğlu & Sarıbay, 2014).

Muhafazakar kesimin diğer yenilik hareketlerinin aksine Tanzimat politikalarına karşıtlığı farklılık getiren bir durumdu. Mustafa Reşit Paşa'nın planladığı gibi kalıcı bir düzeni hedeflemiş ancak bunda başarılı olmasa bile siyasal alanda bir tarihsel sapmaya neden olmuştur. Bu nedenle eski düzende hem ekonomik, hem sosyal, hem de siyasal ayrıcalıkları olan Müslüman tebaanın kendi ayrıcalıklarını kaybetmesi, onlar için kabul edilemez bir durumdu. Siyasal alanın Tanzimat'ta genişlemesiyle Onlar da eski düzenin yılmaz savunucuları haline geldiler.

Tanzimat bu yönüyle *a priori* olarak Osmanlı tarihinin son dönemleri ve Cumhuriyet tarihinden günümüze kadar olan sürecindeki modern- muhafazakar çatışması kabul

edilebilir. Zira Cumhuriyet Devrimleriyle iyice belirgin hale gelecek olan toplumsal çatışmanın başladığı dönem olmuştur.

Modernleşme karşıtı muhafazakar hareketin önceden olduğu gibi belirli aralıklarla meydana gelen reform karşıtı sosyal infial olmaktan çıkararak kalıcı bir politik aktör haline getiren Tanzimat'ın siyasal alanının gelişmesinin bir sonucu daha vardır. Bu dönemde ilk özel gazetelerin açılması Osmanlı toplumunun okuma yazma bilen sınıfını da siyasetin içine dahil edecektir. Diğer taraftan da batılı tarzda düzenlenen idari birimler ve açılan eğitim kurumları reform yanlısı kesimin destekçi sayısının artmasında etkili olmuştur. Nitekim Tanzimat iktidarına karşı bir muhalefette bizzat modernleşme yanlılarının içerisinde gelmiştir.

Yeni muhalif grubun Tanzimat'ın gerçekleştirdiği ordu, merkezi bürokrasi, taşra yönetimi, vergilendirme, haberleşme veya "vatandaş" kavramını tekrardan düzenleyen reformlarına karşı bir muhalefeti yoktur. Onlarda Tanzimat'ın ilk kuşak paşaları gibi Babıali'nin Tercüme Odalarında yetişmiş, yabancı dil bilen ve o dönemin yeniliklerini takip eden çağdaş düşüncedydiler. Eleştiri noktaları muhafazakar çevrenin muhalefetine benzer bir noktadadır. Reformcu muhalefet iktidardaki Tanzimat Paşalarını Avrupa'nın büyük devletlerine karşı tavizci ve ülke topraklarını korumakta başarısız buluyorlardı. Bu eleştiri Osmanlı toplumuna modern bir kavram getirmiştir, "hürriyet". Zira Tanzimat iktidarlar "meşrutî" bir rejime son derece karşıydılar ve aynı zamanda yeni çıkan gazetelerin uğradığı sansür ve baskıyı ele aldığımızda otoriter eğilimlerini görülebilir. Tanzimat dönemi önderlerinden Ali Paşa'nın çok farklı milletlerin bulunduğu bir imparatorlukta halkı ya da milletleri temsil edecek bir parlamento rejimi kurulamayacağı düşüncesindeydi, özellikle Müslüman halkın böyle bir düzeye gelmediğinin kanısındaydı (Berkes, 2008). Aksine Hürriyetçiler ise hem Tanzimat paşalarının baskıcı rejimini kırmak hem de ülkedeki ayrılıkçı milliyetçiliğin önünü temsile dayalı bir yönetimle kırmayı hedefliyorlardı. Sina Akşin Hürriyetçilerin amaçlarını şöyle betimlemiştir (Akşin, 2009).

"Böylece Müslüman olmayan halkın Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istemesi için, ya da Büyük Devletlerin azınlıklardan yana müdahalesi için bir neden kalmayacaktı. Çünkü böyle bir düzende halk, yalnız Tanzimat'ın getirdiği nimetlerden yararlanmakta kalmayacak, kendi siyasal kaderini kendi tayin edecekti."

Adını Paris’te bulunun lider kadrosunun yayınlarından yola çıkarak “Jeune Ture” Türkçe karşılığı “Genç Türkler (Osmanlılar) yakıştırmasını alan hareketin iktidara gelmesiyle Osmanlı toplumunda tartışılan temsiliyet kavramı ilk defa iktidar tarafından ortaya atılmış oldu. Bu kavramların etkisi modernleşme sürecinde önemli bir dönemeç olmuştur. Zira Tanzimat reformları toplum nezdinde yarattığı başarısızlığın temel nedeni olarak modern Avrupa’nın ekonomik dönüşümüyle bağlantılı olarak bireysellik anlayışının Osmanlı toplumuna sirayet etmemesi ve gelenekselciliğe bağlı kolektif kültür yapısını koruması olmuştur. Bu nedenle 1876 yılında 1.Meşrutiyetin ilanıyla hiçbir din, ırk ayrımı yapmadan, bireye doğumundan gelen hak ve özgürlüklerine referans veren Kanuni Esasi’nin yani ilk Osmanlı Anayasasının yürürlüğe girmesi önemlidir. Devletin, makamların ve idari kurumların görev tanımlamaları yapılarak devlet ve halk arasında karşılıklı hak ve sorumluluklara dayalı bir mekanizma geliştirilmiştir. Diğer taraftan Osmanlı vatandaşları bu sayede ilk defa oy verme hakkına sahip olmuştur.

Ancak Kanuni Esasi’ye dayalı meşruti rejime farklı yönlerden itirazlar gelmiştir. Siyasal anlamda en önemli itiraz Tanzimat Paşalarına benzer niteliktedir. Başta 5. Murad gibi önemli siyasi şahsiyetlerin olduğunu kişiler, meşrutiyet için halkın özgürlük ve demokrasi gibi değerleri benimseyebilmesi için yeterli olgunlukta olmadığı görüşündedir. 1876 yılında yapılan seçimler bu görüşü haklı çıkarır çünkü halk seçimlere beklenenin çok altında katılım göstermiş, bazı yerlerde Meclis’e gönderilecek kişileri bölge valileri atamak zorunda kalmıştır (Zürcher, 2015). Halkın ilgisizliğinin temel nedeni kazandığı hakların bilincinde olmamasıydı. Hala tarımın kapalı toplum yapısında yaşayan halk koruyucu bir el tarafından yönetilmeye ve inanç sistemine göre yaşamını düzenlemeye alışkındı. Öte yandan Osmanlı’nın Balkan vilayetlerinde katılım diğer bölgelere göre daha fazlaydı. Ticari ve siyasal ilişkiler üzerinden Avrupa’yla daha fazla karşılıklı etkileşime geçmişlerdi. Bu sayede 1848 Devrimlerinin taşıdığı milliyetçilik ve liberalizm kavramları başta gayrimüslim kesim olmak üzerine tüm Balkan topraklarına yayılmıştı. Nitekim ilerlemeci bir düşünce yapısındaki milliyetçi başta İttihat ve Terakki ve Cumhuriyet Devrimlerini yapan kadro olmak üzerine bu topraklardan çıkmıştır.

İslamcı kesimin Kanuni Esasi'ye itirazları da geleneğin getirdiği dogmatik düşüncelerin modern toplumu oluşturan kavramlara itirazı gibiydi. Şariat hükümlerine dayalı devlet yapısını temellendirmek istiyorlardı.

Onlara göre Batı'nın sahip çıktığı kavramlar Osmanlı toplumuna uygun değildi. Batılılaşma yanlılarını çok ağır bir dille suçluyorlar ve bu toplumun normlarına göre hareket etmedikleri iddiasını taşıyorlardı. Bu konudaki en açıklayıcı ve radikal görüş bildirimini Nusret Paşa'nın Sultan 2.Abdülhamid'e sunulan bir kitabın önsözünde kendini gösterir (Berkes, 2008).

“ Hristiyan dünyasında yalnız iki devlet rejimi vardır: aristokrasi ve demokrasi. Demokrasi “gençlerimizin uygar sandığı Avrupa’da belirli fikir ve inançlara dayanır. Avrupa’nın bütün felsefe ve edebiyat adamları, bu “demokrasi” teriminin arkasında ve söz özgürlüğü gibi uydurma perdeler altında yatan şeyin Tanrı’nın varlığını inkar ve dehrilik inancının yattığını gizleyememekte birliktirler. Şimdi bizde de hafif akıllı, yeni moda aydınlar dehriliği Avrupa’dan taklit ederek bir üstünlük imiş gibi bize getirmeye kalkıyorlar. Sözde “terakki” adı altında, İslam devletinin de din ve ahlakta demokratik olduğunu iddia ediyorlar. Halbuki İslam devleti, Avrupalıların aristokrasi ve demokrasi devlet biçimlerinin ikisinden de farklıdır ve onlarla uzlaşamaz.”

Niyazi Berkes'in aktardığı bu örnek Avrupa ve Osmanlı toplumları arasındaki tarihsel süreçte ilerleyen ekonomik ve siyasal yapının farklılığından ve bu durumun kültürel şekillenmeye etkisine oldukça açık bir şekilde değinir. Osmanlının çok kültürlü yapısında kendini hala gösteren farklılaşmanın getirdiği ikilik günümüzde hala devam etmektedir.

Nitekim Kanuni Esasi'nin topluma uygulanabilirliği sorunsalı 2.Abdülhamid'in Meşrutiyeti ilan ettikten kısa bir süre sonra (1877), Meclisi süresiz ertelemeyle – de facto olarak kapatmıştır- geçici bir süreyle cevap bulmuştur. Bu durumun radikal bir geriye dönüş mü olduğu sorusu ise oldukça tartışmalı bir konudur.

2.1.1 Üzerinde Uzlaşlamayan Bir Sultan: 2.Abdülhamid

Sultan 2.Abdülhamid'in 33 yıllık iktidarı, ardında üzerinde uzlaşlamayan bir hükümdar profili ve bir yönetim bırakmıştır. Bir kesim tarafından Osmanlı'nın çağdaşlaşma sürecinde yaşadığı bir eksen kayması olarak nitelendirilebilirken zira selefleri olan Tanzimat dönemi Padişahlarının aksine batılı bir yönetim yerine İslami motifler kullanmış ve bu dönem tarafından gerici istibdat dönemi olarak anılmıştır. Ancak diğer

tarafından eğitim (özellikle askeriyede) , iletişim ve ulaşım gibi alanlarda son derece önemli reformlar yapmıştır.

Bu nedenle hala tartışılması doğal görülmektedir. Nitekim hem geleneksel siyaset izlenilmesi hem de batı tipinde çağdaşlaşma düşüncesi aynı dönemde birbirine bağdaşık bir şekilde ilerlemiştir.

Bu sürecin başlangıcı Abdülhamid'in Meclisi süresiz olarak rafa kaldırarak – ki hiçbir zaman tamamen yürürlükten çıkarmamıştır- sansür ve kontrole dayalı kendine bağlı bir devlet aygıtı oluşturmıştır. Tanzimat sonrası Babıali'ye kayan iktidarın merkezi tekrar saraya dönmüştür. Yıldız Sarayı bu iktidarın sembolü olmuştur. Sultan'ın mutlak iradesinde güçlü bir istibdat rejimi kurulmuş, otoriter yönetim sansür ve hafiyelik yöntemleriyle Osmanlı toplumunun sosyo-politik hayatına doğrudan denetim getirmiştir. Böylelikle Tanzimat sonrası genişleyen politik katılım alanları oldukça sıkı bir şekilde daraltılmıştır. Eleştiri ve muhalefetin önü kesilmiştir. Bu kontrollü yapı Tanzimat dönemine göre aydın profilini de büyük bir değişikliğe uğratmıştır. Özellikle edebiyat alanında önceki dönemle karşılaştırsak, Tanzimat döneminin sosyal sorunlarına direkt olarak eğilen yazarlarının aksine, siyaset yapmamaya çalışan yazarlar görürüz. Zamanının önemli edebiyatçılarını bir araya getiren Servet-i Fünun bu dönemde önemli bir yer tutar ancak Servet-i Fünun'da Hüseyin Cahit Yalçın'ın Fransızcadan tercüme ettiği Fransız Devrimini konu alan “Edebiyat ve Hukuk” isimli makale nedeniyle toplatılır ve baskıcı rejimden nasibi alır.

Otoriter yönetim biçiminin en büyük nedeni dönemin Avrupa modern toplumunda önemli bir yere sahip olan liberalizm ve milliyetçilik akımlarının İmparatorluğa hasar vereceği düşüncesindedir. Özellikle bu akımların Türk ve Müslüman tebaa içerisindeki mevcudiyeti bir tehdit konusu olarak görülmüş ve sert tutumu arttırmıştır. Bu akımlara karşı alternatif olarak kullanılan siyasal söylem ise İslami değerlere atıfta bulunan Hilafet siyaseti ve ümmetçi bütünleşme politikasıdır. İmparatorluğun demografik değişimi de bu siyasetin kullanımında etkili olmuştur. Kuruluşundan itibaren Balkan merkezli bir devlet olan Osmanlı'nın sosyal yapısı 1878 Berlin Anlaşmasında Balkan topraklarının önemli bir kısmının yitilmesiyle daha fazla Asyalılaşmış ve nüfus Hristiyan çoğunluğunun olduğu yerlerin kaybedilmesi, Balkanlardan gelen Müslüman göçler gibi nedenlerle daha fazla Müslümanlaşmıştır (Zürcher, 2015).

Doğal olarak Osmanlı'ya yayılan milliyetçi unsurların özellikle Arap vilayetlerine de yayılması engellenmesi amacıyla İslam birliğinde dağılmanın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Ümmetçi yaklaşım daha önce değinilen modernleşme- dinselleşme denkleminde kuramsal olarak İslami değerleri referans alan bir devlet fikri ilk defa ortaya atılmıştır. Bunun bir sonucu olarak geleneksel değerlere dönüş söylemi altında muhafazakar kesimin ideolojisi temellendirilmiştir.

Özellikle bu politikanın baştan beri Tanzimat'a karşı olan kırsal kesim dahil olmak üzere halkın belirgin bir kesiminde olumlu bir karşılığı olmuştur. Cumhuriyet Devrimlerine kadar yapılan reformlara entegre olamayan, tarım toplumunun hiyerarşiye dayanan örgütlenmesinde bulunan kesimler Hilafet politikasını Osmanlı'nın özüne dönmesi şeklinde yorumlamıştır. Abdülhamid'in şahsında bu "geriye dönüş" politikası o kadar bütünleşmiştir ki günümüzde hala Abdülhamid muhafazakar kesim tarafından efsaneleştirilmiş tarihi bir şahsiyettir. Siyasal ideolojinin tarih ve kültürle temellendirilmesi hala ilerleme karşıtı kesim tarafından referans kaynağı olacak şekilde, gerçeğin ötesinde Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve 2.Abdülhamid idealleri yaratır. Bu bağlamda Fatih önemlidir zira İslam için kutsal olan İstanbul'u dindar ve milliyetçi kesimin homojen İslam kültürünü baz aldığı yapı çerçevesinde reddi miras yaptığı Bizans'tan almıştır. Yavuz Sultan Selim hilafet makamını üzerine alan ve kutsal toprakları fetheden Osmanlı Padişahıdır. Nitekim 2.Abdülhamid'te hem iç hem de dış politika da bütünlüğü sağlamak için kullandığı hilafet politikasında kendi imajını yaratmıştır. Abdülhamid çizdiği dindar ahlaklı Padişah modelinde Tanzimat dönemi hükümdarlarından ayrışarak bu modeli reddetmiştir. Değişen modernleşme siyasetinden koparak, geleneğin sembolü olmuştur. François Georgeon Abdülhamid figürü üzerinde Tanzimat Sultanları ile bu ayrışmayı belirgin bir şekilde yapmaktadır (Georgeon, 2006).

" Hilafet siyaseti yeni bir hükümdar imgesinin yaygınlaştırılmasına da dayanır. Abdülhamid bu düzlem de, seleflerinin üslubundan kopmak ister. Tanzimat Sultanları, Avrupalı krallardan esinlenerek, kamusal bir yaşam sürmeye, saraylarından çıkıp kalabalığa karışmaya, seyahat etmeye başlamış, ...; Modern tavırları benimsemeleri sonucunda bazılarını aşağılayıcı "gavur" yaftası yapıştırılmıştır. Yani yarım yüzyıllık Tanzimat ve Batılılaşma devri Osmanlı hükümdarlarının "imajını" bozmuştur..... Lakin Abdülhamid, sadece dini vecibelerini yerine getirmek amacıyla sarayından çıkıp kamusal yaşama katılır."

İçerde ve dışarıda etkin halife modeli, muhafazakar kesimde nesilden nesile aktarılan modernleşme karşıtı gelenekçi, alternatif yöneticiyi yaratmıştı. Türk toplumunun modernleşme evresindeki siyasal hareketlere Jön Türk, İttihat ve Terakki ve hatta Cumhuriyet Devrimlerine yapılan itirazlarda Abdülhamid'in toplum nezdinde çizdiği profil konulmuştur. Aslında bu durum sembollerin arkasında ilerlemeci, çağdaş toplum anlayışına karşı ümmet bütünleşmesinde muhafazakar toplum idealinin çatışmasıdır. Osmanlı toplumunun o dönemde batıyla temas eden bölgeleri başta Balkanlar, Kıyı Ege ve İstanbul'un gayri Müslimlerinin çoğunlukta olduğu semtler, ticaretin sağladığı etkileşimin getirdiği dinamizmle modernleşme siyasetine entegre olabilirken, hala toprağa ve otoriter yapının dogmatik normlar ürettiği, katı kurallara tabi olan bölgelerde yaşayan kesimlerde aksi yönde dini değerler daha da ön plana çıkmıştır. Mevcut kültürel dağılım Cumhuriyet'e de miras kalmış ve hala kendini göstermektedir.

Öteki taraftan Abdülhamid dönemi için tamamen batılılaşma sürecinden geriye dönüş olarak değerlendirme yapmak güçtür. Aksine Abdülhamid dönemi siyaseten İslami değerlere atıfta bulunan bir yönetim olarak kabul edilse de aynı zamanda çağı yakalamak için önemli adımların atıldığı bir dönemdir. Abdülhamid yeniliklere kapalı bir yönetici değil, tamamen pragmatist Saiklerle hareket eden bir hükümdardır. Bu konuda Bernard Lewis, Abdülhamid'i muhafazakar yönetici profilinin aksine Sultan Abdülaziz ve Tanzimat devri devlet adamlarının varisi olarak sayar (Lewis, 2015). Bernard Lewis'in Abdülhamid'i reformların mirasçısı olarak görmesinin birçok nedeni vardır. En gözle görüşür somut neden ulaşım ve haberleşme alanındadır. Böylelikle Tanzimat'ın en başından beri hedeflenen merkezi devlet sisteminin temelleri daha güçlenmiştir. Bu durum halk ve yöneten sınıf arasındaki kopukluğun giderilmesinde önemli bir etkenken, kırsal kesimin aktif siyasete katılım sürecini başlatacaktır. Bunun ilk örneği İttihat ve Terakki'nin kırsal kesimdeki güçlü teşkilatlanması olmakla beraber artık siyasetin nüfus ettiği kasabalar Cumhuriyet'le beraber siyasi partiler için önem kazanacaktı.

Ancak bu dönemde yapılan en köklü yenilik eğitim alanında olmuştur. Tanzimat devrinde açılan batılı okulların mezunun vermesinin yanı sıra, bizzat Abdülhamid tarafından başta askeriye olmak üzere Avrupa'ya yakın, geniş yaş aralığında çağdaş eğitim veren okullar açılacaktır. Bu okullar dönemin diyalektiğinin göstergesi olarak

irdelenebilir. Zira bu okullardan mezun olanların siyaset, askeriye, edebiyat gibi alanlarda yarattığı pozitivist yargılara öncekilere göre daha bağlı, modernizm ve ilerleme yanlısı tutumu Abdülhamid istibdadı ve modernleşme sürecindeki yönetsel olarak geriye gidişin en önemli muhalifleri olacaktı.

Nitekim Osmanlı geleneğinden önemli bir ayrışmayı getirecek olan Cumhuriyet devriminin dönüştürücü kadroları başta olmak üzere, Türk toplumunun modernleşme sürecinde önemli yer tutan kişiler Abdülhamid döneminde bu okullardan yetişmişti. Abdülhamid döneminin her iki kültürel bakış açısındaki gelişiminin bir sonucu olarak da bu dönemi bitiren güç gene bu dönemde yetişen genç kadrolardan meydana gelecekti.

2.1.2 Toplumsal Dönüşümde Jakobenizm: İttihat ve Terakki

Abdülhamid dönemindeki bir çok gelişmeye rağmen, Osmanlı toplumu kırsalda hala ilkel tarım üzerinden örgütlenen, büyük şehirlerde ise Batılı yaşam biçimi ve muhafazakarlığın somut ayrışmasını yaşıyordu. Din ve devlet arasındaki bağın bu dönemde daha da kuvvetlenmesi Avrupa'nın gelişimiyle aradaki farkın daha da açılmasına neden oluyordu. 19. yüzyıl sonu itibariyle Avrupa sanayileşmesini hemen hemen tamamlamış, ekonomisi gelişmeye devam etmiş, teknoloji üretmeye başlayan başat güç olmuştu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti Hint Okyanusundan Atlas Okyanusuna kadar olan bölgenin hakimi Avrupa'nın arasında sıkışmış günden güne daha da gücünü kaybetmekteydi. Niyazi Berkes bu durumu şöyle tasvir etmiştir (Berkes, 2008).

“Geçmişte İslam ya da Arap uygarlığının parlaklıklarından esinlerle 20.yüzyılın eşiğinde ve Batı uygarlığının yanı başında yaşatılmak istenen böyle bir rejim, dışarıdan gelen etkilerin, içeride gelişen bozuklukların yıkıcılığından korunamazdı.”

Osmanlı'nın durum tespitinde “ Vatan Nasıl Kurtulur?” sorusunun cevabının ilk arandığı yer genç kuşaklar arasında olmuştu. Daha önce değinildiği gibi Abdülhamid'in hem Tanzimat'ın eğitim reformunun mirasçısı hem de bu bağlamda ilerlemeyi daha da ileriye taşıması genç kuşakların geleneksel Osmanlı toplumundan önce çağdaş dünyayla tanışmasına vesile olmuştu. Bu durum devleti kurtarmayı kendine sorumluluk haline getirmiş bir gençlik mitini oluştururken, gençliğin görev duygusuyla siyasi hareketlere katılımının nesilden nesile aktarımının ilk örneğiydi (Lüküslü, 2015). Nitekim ilk Jön

Türk hareketinin aksine Abdülhamid yönetimine karşı kurulan ilk muhalif örgütler gençler içerisinde yayıldı.

İleride İttihat ve Terakki adını alacak olan örgüt başta olmak üzere bu gençlik akımının Avrupa'daki benzerleri gibi “devrimcilik, ulusçuluk, liberallik” kavramları yoktu. Kültür farkının bir göstergesi olarak bu kavramların karşısında daha sonra Ziya Gökalp'in konsept haline getireceği Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları koyulmuştur (Berkes, 2008). Ancak bu gençlerden oluşan muhalif örgütlerin hepsinin ortak özelliği çağdaşlaşma yanlıları olmalarıdır. Özellikle dönemin Avrupa sanayi toplumunun önemli olgularından Auguste Comte'un pozitivizm akımı bu grup içerisinde karşılık bulmuştur. Örneğin; İttihat ve Terakki'nin kurucu önderlerinden olan Ahmet Rıza Fransız pozitivistlerin başı olan Pierre Lafitte'den dersler almış ve bu akımdan çok etkilenmişti. Nitekim Ahmet Rıza bu edindiği fikirler doğrultusunda yeni kurulan cemiyetin adının düzen ve ilerleme anlamına gelen İttihat ve Terakki olmasında etkili olmuştur.

Daha önce ki Jön Türkler – ki siyasal karar alma mekanizmasının ele geçirilmesinde etkisiz olmuşlardır- harici gizli bir siyasal örgüt tecrübesi olmayan Türk toplumunda, İttihat ve Terakki gizli bir politik aktör olmasına rağmen, iç ve dış siyaseti Batılı argümanlarla okuması bir ilktir. Zira beklemedikleri bir anda iktidarı ellerinde bulmaları da bu sayede olmuştur. Rusya ve İngiltere arasındaki Reval görüşmelerinin de etkisi gündemde olduğu sırada İttihat ve Terakki Cemiyetinde, Kolağası Niyazi Bey ve Enver Beyler Meşrutiyet için ayaklanmışlardır. Tüm Balkanlara yayılan bu ayaklanma Osmanlı'da şok etkisi yaratmıştır. Gizli bir örgüt olmanın avantajını son ana kadar çok iyi kullanmışlardır.

2.Meşrutiyetin ilanına götüren hareketi Feroz Ahmad bir orta sınıf burjuva hareketi olarak nitelendirmiştir (Ahmad, 2007). Nitekim bu sınıfsal ayrımın yapılma sebebi Jön Türk hareketinin lider profilinin orta sınıfa mensup subay, serbest meslek sahipleri ve memurlardan bir araya gelmesi nedeniydi (Ahmad, 2007). Burjuva Devrimi iddiası Fransız Devrimini meydana getiren nedenlerle benzer bir çıkış noktası oluşturmaktaydı. İttihat ve Terakki'nin özellikle iktidarın dizginlerini ele aldıktan sonraki politikası bunun kanıtı olarak sunulabilmekteydi. Ancak dar anlamda Osmanlı ve Fransız toplumlarının sınıfsal hiyerarşize farkı Jön Türk hareketinin seyrinde belirgin bir rol

oynamıştır. Zira o dönemde hala tarım toplumu olan Osmanlı Devleti'nde Avrupalı anlamda bir burjuva sınıfı olmayışı, İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi gençlerden oluşan kapalı grubu modernleşme hareketini tek başına sağlamaya çalışmak zorunda bırakmış oldu.

Bu durum Cemiyet'in güçlenerek iktidarı ele aldıkça daha da otoriterleşerek Fransız Devriminin Jakoben yönetim tarzına benzer bir tutum takılmasına neden olacaktı. Ancak 2. Meşrutiyet'in ilanının hemen başında böyle bir durumdan söz edilemezdi zira Cemiyet'in kadrolarını oluşturan profil iktidarı ele alacak yetkinlikte değildi. Çağdaş ve meşrutiyetçi öncülleri olan Jön Türklerden Cemiyeti ayıran en önemli farklılık bu yönetici sınıfı profiliydi. Merkezden gelen Jön Türkler iktidarı rahatlıkla ele alabilmişlerdi ancak İttihat ve Terakki için bu mümkün olmamıştı. Sina Akşin İttihat ve Terakki'nin Avrupa'ya yakın tecrübeli Paşaları göreve getirerek kendinin tampon mekanizma görevi gördüğü dönemi “denetleme iktidarı” olarak tanımlamıştır (Akşin, 2009). Cemiyet teşkilatlanarak güç kazandığı dönemde, iktidar için yeterli tecrübe edinimi beklerken, diğer yandan Avrupa benzeri çağdaş bir yapı kurmaya çalışmıştır. Bu süreçte geleneksel yönetim yanlısı, Batı karşıtı İslamcı kesimle karşı karşıya gelinmiştir.

Meşrutiyet ilanının geleneksel Osmanlı Devlet yönetiminden kopuş olarak yorumlayan muhafazakar kesimde bu dönemde çok sayıda toplumsal hareket yaşanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Avrupa'dan esinlenerek sonunda ulus devlete evrilecek olan politikası İslamcı çevrelerde yoğun muhalefete uğramıştır. Özellikle 2.Abdülhamid gibi bağ kurdukları bir Sultan'ın etkisiz hale getirilmesi kabul edilemez bir durumdur. İlk çıkan büyük ayaklanma Sina Akşin'in de değindiği Kör Ali ve Karagöz olaylarıdır (Akşin, 2009). Kör Ali meşrutiyet aleyhtarı, şeriat yanlısı bir müezzin olarak çevredeki ulemayı da peşine takarak yürüdüğü Sarayda aleni bir şekilde çağdaşlaşma yanlısı politikadan dönülmesi konusunda söylemde bulunmuştur.

“ Padişahım çoban isteriz. Çobansız sürü olmaz. Şeriat emrediyor. Meyhaneler kapatılmalı, İslam kadınları açık sokakta gezmemeli, resim çıkartılmamalı, tiyatrolar kapanmalı”

Sözleriyle isteklerini sıralamıştır. Bu istekler açıktan Kanun-i Esasi ve modern toplum saiklerini reddeden isteklerdi. Tek şeriatçı ve meşrutiyet düşmanı hareket K r Ali'nin değildi. 7 Ekim 1908 günün gecesi Abdülkadir isimli bir imam inançlarda zayıflama olduğunu ileri sürerek, ulemayı galeyana getirmişti. Şeriatçı grup Karagöz oynatan yerleri ve sinemaları dağıtmış akabinde kolluk kuvvetlerince engellenmiştir.

Yeni düzenden hoşnut olmayan dindar kesimin en kapsamlı ayaklanması da tarihe 31 Mart Vakası olarak geçen 13 Nisan 1909'da gerçekleşen olaylardır. Ulema Avrupa yaşam tarzının Osmanlı Müslüman toplumuna yayılmasından ve dinsiz olarak gördükleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetiminden son derece rahatsızdı. Bu karşı devrimci ayaklanmada isyancıların isteklerini Erik Jan Zürcher şöyle toplamıştır (Zürcher, 2015).

1. Sadrazam, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının azledilmesi
2. Bazı İttihatçı Subayların görev yerlerinin değiştirilmesi
3. Meclis-i Mebusan'ın İttihatçı Başkanının (Ahmet Rıza) değiştirilmesi
4. Bazı İttihatçı vekillerin İstanbul'dan uzaklaştırılması
5. Şeriat'ın geri gelmesi
6. İsyancı askerler için af

Olayların  ıkışı İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti'nin örgütlenmesiyle başlamış, Şeriat yanlısı yayın organı Volkan gazetesinin yaptığı propaganda aracılığıyla yayınlanmıştır. Buna karşılık 31 Mart Vakasını Erik Jan Zürcher gibi İslami değerlere geri dönüş amacı güden, bir karşı devrim hareketi olarak nitelendirmeyenlerde vardır. Sina Akşın'ın bu konudaki değerlendirmesi aynı paralelde farklılık taşır (Akşın, 2009).

“ Şunu hemen belirtmek gerekir ki, konumuz olan ayaklanmada parola, ”Şeriat isteriz!” idiyse de, gerçekte, ayaklanmanın baskın niteliği, muhalefetin İttihat ve Terakki'ye karşı kışkırttığı, fakat kötü düzenlendiği için ne olduğu pek belirmemiş, başarıya ulaşamamış bir askeri hükümet darbesidir. İsyan bayrağının Şeriat oluşu, bir dini s m rme olayından ibarettir.”

Feroz Ahmad'de isyancıların sadece İttihat ve Terakki gazetelerini yağmaladığının, İttihat ve Terakki'den daha liberal saiklerden dolayı ayrılan ancak aynı şekilde modern görüşlü olan İhrar Partisinin de çıkan olaylarda zarar görmediğini belirtir (Ahmad, 2007). Bu şekilde değerlendirildiğinde 31 Mart Vakasının tam anlamıyla gerici bir toplumsal hareketten ziyade iktidarı hedef alan bir hareket olduğu sonucunu

çıkartabiliriz. Bu tartışmaya açık olan konunun yanı sıra 31 Mart Vakasının sonuçlarının Türkiye'deki modern – muhafazakar çatışmasında kırılma noktası olduğu aşikardır.

31 Mart Vakası Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırılmasından itibaren İttihat ve Terakki daha militarize ve daha otoriter alana yönelmeye başlamıştır. Jakobenist bir toplumsal dönüşüm düşüncesi bu dönemden itibaren daha fazla gözükecektir. Bunun bir sonucu da 1. Dünya Savaşındaki Arap İsyanları sonucu tamamen terk edilecek olan İslamcılık politikasının parti içinde büyük ölçüde terk edilmesi olacaktır. Bir diğer sonuç ise özellikle Babıali Baskınıyla beraber daha fazla ön plana çıkan milliyetçi düşüncenin “ulusçuluk” kavramının Türkler arasında yaygınlaşmasıdır. Bu kavram ilerlemeci Avrupa modelinin izlenmesi olmakla beraber, ortaya çıkışında ilerlemeci bir kavram olarak çıkan milliyetçilik düşüncesinin Avrupa ile eş zamanlı olarak – kültürel farklılığının yarattığı farklı sonuçları haricinde- despotik pozitivizm yönetim anlayışının Osmanlı Devleti'nde de hakim olmasına neden olmuştur.

Nitekim Osmanlı'nın geri kalmışlığının önüne geçmek amacıyla, ticari ve sosyal ilişkileri nedeniyle en yakınındaki gelişmiş Avrupa'yı örnek almasının bir sonucu olarak İttihat ve Terakki de en başından beri kurulduğu bölge olan Balkanlardaki milliyetçilik akımına entegre olmuş bir siyasal yapılanmaydı. Bu bağlamda iktidarını sağlamlaştırırken ve tabi çeşitli hiziplerin parti içerisinde güçlenmesiyle “Türk Milleti” olgusu ön plana çıkartılarak, Osmanlı'daki Türk unsurların harekete geçmesi amaçlanıyordu. Tarih boyunca tarım harici ekonomik faaliyetlerin dışında kalan Türklerin Batı'daki yeniliklere uygun, kapitalist dünyaya entegre olmuş, çağdaş bir burjuva sınıfı yaratması isteniyordu. Bu noktadan sonra İttihat ve Terakki'nin Osmanlıcılık düşüncesinin de Türk ulusçuluğuna dönüştüğü yönünde tartışmalar başlamıştır.

Özellikle Balkan Savaşlarından sonra milliyetçilik kavramını önem kazandı. Balkan Savaşı sonunda elde kalan Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu son toprak parçalarının kaybedilmesiyle Türkler artık imparatorluktaki sayıca en önemli topluluk haline gelmiştir. Türk kimliğinin ağırlık kazanması millet bilincini eş zamanlı yaymıştır. Ancak Abdülhamid dönemine göre farklı şekilde gelişen “ulus” söyleminin belirli bir

geleneksel düzenden çok rasyonel değerler üzerine oturtulmasıdır. Meşrutiyetin getirdiği eşit temsiliyet isteği yüzyıllardır yönetici- kul sistemi içerisinde yaşayan Türklerde demokrasi düşüncesinin başlangıcı olmuştur. Buradaki yenilik Tanzimat'ın yetiştirdiği eğitilmiş Paşaların elindeki meşrutiyetten Osmanlı toplumu içerisinde kırsala doğru genişleyen temsiliyet düşüncesidir.

Nitekim İttihat ve Terakki de bu toplumsal bilinçlenmenin hem aracı hem de sonucuydu. Osmanlı toplumunun çağdaşlaşma sürecinde Batı'yla olan etkileşim doğrultusunda meydana gelmiş bir sosyal harekettir. Bu bağlamda İttihat ve Terakki'nin de siyasal ideolojisi – özellikle yoğun etkileşim halindeki Fransa ve Almanya - Avrupalı ulus devletlerin yapısına göre şekillenmişti. Niyazi Berkes İttihat ve Terakki'nin ideolojisini “ *din açısından güçsüz, fakat eğitim ve ekonomi alanında güçlü bir merkezi devlet*” oluşturmak olarak belirtmiştir (Berkes, 2008). Bu doğrultuda kendi kimlikleriyle doğrusal olarak Türk ulusu söylemine ihtiyaç duydukları politikalarını açıklar. Nitekim o döneme kadar hükümet, yönetim, dışişleri ve özellikle ekonomi, Türklerden ziyade Türk olmayanların elindeydi (Berkes, 2008).

Bu politikanın getirdiği süreç Türk toplumunda tarihsel bir kırılma noktasını getirir. Siyasi temsiliyetin artması, rasyonel yasalarla düzenlenmiş Kanun-i Esasi ve kişisel hak ve özgürlükler bilincinin kuvvetlenmesi, içinde güçlü dini öğeler barındıran Türk toplumuna ilk defa din ve devlet kavramlarının ayrımını yaptırmak durumunda kalır. Feroz Ahmad'ın da belirttiği gibi İttihatçılar aynı devletin vatandaşı olan bir Müslüman'la bir Hristiyan'ın ayrı yasalarla yönetilmesini, temel ilkelere aykırı, çağdışı bir tutum olarak görüyorlardı (Ahmad, 2007). Bu siyaset gelecekte kurulacak olan modern Türk Devleti'nin laik temellerini oluşturacaktır.

Ancak daha önce de değinildiği gibi Osman gibi çok uluslu bir devletin heterojen toplum yapısında, Batılılaşma ve ilerleme gibi kavramlar toplumun her kesimine aynı anlam ifade etmiyordu. Kültürel çatışmanın yarattığı etki alanı İttihat ve Terakki'nin bu toplumsal dönüşüm sürecinde çizdiği ilerlemeci ve seküler politikaları söz konusu olduğunda otoriter – yer yer despotik- bir siyaset yürütmesine neden oluyordu. Nitekim kendi doğruları doğrultusunda, toplumun diğer kesimlerini çağdaşlaşma yolunda bir tehdit olarak algılıyorlar, kendilerini çağdaş toplumun mimarı ve bekçisi olarak görüyorlardı. Bu durum Türk toplumunun gelecek seçimler tarihinde bile izi sürülecek

olan demokratikleşememe sorunsalında Cumhuriyet tarihine miras kalacaktır. 1911 yılında yapılan ara seçimde Meclis'teki bir koltuğu Hürriyet ve İhrar Partisine kaptıran İttihatçıların, bu gördükleri tehdit karşısında, ertesi yıl genel seçimlere yaptığı baskı tarihe “Sopalı Seçim” olarak geçecektir. İttihat ve Terakki'nin siyasi parti olması ve 2. Meşrutiyet üzerinde seçim denemeleri yapılması bu anlamda önemlidir ancak siyasi tarihi kültürel aktarım nesnesi olarak kabul edersek, 1946 Seçimlerinin veya Demokrat Parti'nin muhalif Osman Bölükbaşı'nı bir tehdit olarak görerek vekilliğini yaptığı Kırşehir'i il statüsünden çıkartarak Nevşehir'e bağlamasının, temelde Sopalı Seçim'den bir farkı yoktur.

Her şeye rağmen İttihat ve Terakki Türk toplumunun modern dünya 'ya entegre olması için, çağdaşlaşma amacıyla önemli adımlar atarak Türk toplumunun çehresini değiştirmiştir. Devrimci yönünün ağır bastığı Babıali Baskınıyla ele geçirdiği mutlak iktidarı, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne kadar sürdürmüş ve Cumhuriyet'e kırsal Osmanlı toplumundan modern topluma geçiş sürecinde belirli adımlar atmış bir sosyolojik miras bırakmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileyen devleti kurtarmak için ürettiği politikalar, savaş ve ticarette sürekli olarak etkileşim halinde olduğu Avrupa modeli göz önüne alınarak yapılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı'nın günü kurtarmak adına yapmaya başladığı ıslahatlar (ekonomi ve ordu) ilerleyen süreçte Avrupa örnek alınarak, Osmanlı toplumunun kültür ve sosyal yaşamını da etkisi altına alan, modern toplumu hedef alan, “*batılılaşma*” politikası yaratılmıştır.

Ancak geniş topraklarda, dini örgütlenmenin çok güçlü olduğu Osmanlı'nın heterojen kimlik yapısında, Avrupa modeli seküler ve pozitivist bir toplum yaratma çabası, Türkiye siyasi tarihinin son 200 yılını etkileyen modern- muhafazakar çatışmasının başlangıcı olmuştur. Osmanlı'nın batılılaşma süreciyle başlayan bu ayrışma, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet tarihinde de önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmanın konusu olduğu üzere seçimler tarihine baktığımızda da bu iki kutbun dayandığı siyasi geleneklerin, rasyonel seçmen davranışının da üzerinde bir etkisi olduğu görülecektir.

Osmanlı batılılaşmasının yarattığı sosyo-politik etki, birbirine bağlı neden-sonuç zincirleri içerisinde, günümüzle bağlantılıdır. Bir bakıma Cumhuriyet Devrimlerinden bahsedilirken de, günümüz muhafazakarlığının referans aldığı Abdülhamit profilinde de, Osmanlı’da modernleşme sürecinin nasıl işlediğini anlamak gerekir, Türk toplumunda seçimlerin en önemli gereksinimi demokrasinin ilerleyişini incelemek için de bu yavaş ama ilerleyen süreç çok önemlidir.

Bu nedenle Cumhuriyet tarihi içerisinde inceleme yapmak için bile, yavaş yavaş ama düzenli olarak ilerleyen Osmanlı son dönemi modernleşme çalışmalarına kronolojik olarak çalışma yapmak zaruridir.

2.2 CUMHURİYET DÖNEMİ BATILILAŞMANIN KÜLTÜREL ETKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş süreci yaşanırken, uzun süren savaşların verdiği yılgınlık ve yaşanan hüsranın şokunu yaşayan Türk toplumu işgal döneminde ciddi bir dönemeçten geçmekteydi. Zira, imparatorluğun dağılması ve sadece Türklerin çoğunlukta olduğu toprakların elde kalmış olması hali hazırdaki yeni kimlik sorunsalının önünü açmıştır. Bu dönemde Osmanlı kimliğine ve yönetim biçimine dair sorular, batı tarihine benzer noktada burjuvazi ulus devlet ikilisinin yükselişini yaşayan Türk toplumda çatışma ortamı yaratır (Yerasimos, 2007). Nitekim toplumdaki dinamizmin sağladığı kültürel değişim, toplumun belirli kesimlerinde ulus devlet saikinın yarattığı bireyciliğin, pozitivizmin ve modernizmin düşüncesinin yayılmasına karşılık, hala o dönem toplumunun çoğunluğunda kabul gören hilafet ve saltanata dayalı Osmanlıcılık düşüncesinin varlığı bu Tanzimat’tan miras kalan çatışma ortamının temelini oluşturur. Kurtuluş Savaşının süreci mevcut çatışma ortamında, modernizmin kazandığı kültürel ve siyasal zaferle sonuçlanacaktır.

Osmanlı yönetiminin halk nezdinde itibarsızlaştırılmasının başlangıcı, ulus bilincini yorumlayamamasıyla başlar. Nitekim her türlü milliyetçiliği Osmanlı’nın bekasına tehdit olarak gördüğü için, milliyetçi düşünceden nefret eden Sultan Vahdettin’in işgalci İngilizlere politikalarına karşı yatıştırıcı bir rol oynaması ve aynı zamanda İstanbul hükümetlerini kuran, anti-milliyetçi liberal Hürriyet ve İhrar Partisinin politikaları, Anadolu’da başlayan Milli Mücadele’yle geleneksel meşru yönetimin ayrışmasına neden olmuştur (Lewis, 2015). İstanbul ve Anadolu arasındaki siyasal çekişme iki yönlü

yaşanır. Birincisi doğrudan doğruya işgallere karşı tutum nedeniyle, diğer taraftan perde arkasında ağabeyi Abdülhamid gibi devleti mutlak monarşik bir düzende yönetme arzusundaki Sultan Vahdettin ve saray çevresiyle, “*Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir*” yazan Meclis arasındaki güç mücadelesi yatar. Aslında mevcut işleyen süreç, toplum nezdinde Cumhuriyet rejimine prova niteliği taşımaktadır.

Öte yandan, yine de 29 Ekim 1923 tarihi o dönemde hala erişilmesi uzak bir tarihtir. Batılılaşmanın Osmanlı’da başlayan yavaş ilerlemesi gibi, Cumhuriyet’in ilanına giden siyasal yapıda kademeli olarak gerçekleşmiştir.

20. Yüzyıl’ın ilk çeyreğindeki Türk toplumunun üzerinde saltanat ve hilafet makamlarının yadsınamaz etkisi Göz önüne alınıp değerlendirildiğinde, dönemin yenilik taraftarlarının bile aklında radikal bir görüş olarak görülen Cumhuriyetçiliğin değil, meşrutiyet rejimi olduğu ayrı bir değerlendirme noktasıdır. 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi’nin ilk çıkardığı kanunun Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde konuşulan, koyunlar hakkındaki Ağnam Vergisi olması, yönetsel olarak İstanbul’dan kopuşa rağmen, meşrutiyet zemininde devamlılığa delalet eder. Milli Mücadele’nin önderi ve aynı zamanda iyi bir pragmatist olan Mustafa Kemal de şu sözlerle çektiği telgrafta saltanat ve hilafetin kutsaliyetine vurgu yaparak aldıkları siyasi pozisyonu açıklar (Lewis, 2015).

“Milletin padişahımızdan başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bu nedenle dilekçelerini ve şikayetlerini ancak padişahın şahsına arz etmek zorundadırlar. Heyetiniz ... millet ve padişah arasında bir engel olmaktadır.”

Ankara’daki Meclis her ne kadar saltanat ve hilafeti kurtarma söylemiyle hareket ettiği iddiasında olsa da, İstanbul hükümeti ve Sultan Vahdettin’in dinin toplum üzerindeki etkisini harekete geçirmeyi amaçlayarak Hilafet Ordusu anlamına gelen “*Kuva-i İnzibatiye*”yi kurması ve diğer taraftan Anadolu’daki direnişin hilafete aykırı olduğu gerekçesiyle, Şeyhülislam’dan fetva alınması, Ankara ve İstanbul arasındaki köprülerin atılma nedeni olur (Zürcher, 2015). İşgal kuvvetlerine karşı yatıştırıcı bir rol oynayan Padişah’ın açıktan yürüttüğü bu tutum toplum nezdinde de tepki çekmiş ve Ankara hükümetinin (özellikle Mustafa Kemal’in) eline koz vermiştir. Ancak, Ankara’nın uğraşması gereken tek muhafazakar hareket İstanbul’dan gelmemiş, bizzat kendi içinde

de yaşanmıştır. Bağımsızlık savaşının bir üyesi olmasına rağmen, Mustafa Kemal'in din dışı ve özellikle Sovyet siyasetinden rahatsız olan muhafazakar milletvekilleri Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyetini kurdular. Bu harekette dinin e saltanatın önemini vurguladılar.

Kurtuluş Savaşı milliyetçilerin zaferiyle sona erdiğinde, Türk toplumunda çok farklı bir süreç başlıyordu. Dini değerlerin siyasal yansıması tamamen yenilgiye uğramıştı. Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal şimdi radikal reformlara öncülük etmeye hazırlanıyordu, zira savaş sırasındaki siyasal süreç ona bu imkanı sağlamıştı.

Yaptığı reformları/ devrimleri toplumun büyük bir kısmının desteğini alamamasına rağmen, halkla sağladığı iletişimle başarması, bu bağlamda Machiavellist bir bakış açısıyla toplumsal dönüşümünü, Prens olarak başardığından söz edebiliriz (Machiavelli, 2007).

Ona fırsat tanıyan siyasal süreç, iyi talihli Mustafa Kemal'i fortuna sahibi yapmakla beraber, Cumhurbaşkanı olarak kurucusu olduğu toplumda ne kadar usta bir siyasetçi olduğunu göstermesi açısından virtu sahibi yapacaktı, yani iktidarı elinde tutma becerisini gösterecekti.

Diğer taraftan Mustafa Kemal'in şekillendirdiği Cumhuriyet Devrimleri, halk tarafından ne kadar kabul edildi, bunu Türk toplumu üzerinde iki boyutta inceleyebiliriz. Birincisi Cumhuriyet'in hedeflediği üzere çağdaş toplum inşası ve buna bağlı olarak laik/seküler bir yapı kazandırmak, ikincisi ise demokrasinin onu var eden kurumlarıyla düzgün işlermesidir. Tanzimat'ta başlayan kültürel değişimi Türk siyasi tarihinde ayyuka çıkartan bu iki olgunun zaman içerisindeki konumlandırılmaları modern – muhafazakar seçmenin çatışma alanlarını oluşturur. Özellikle bu süreç çok partili sistem içerisindeki seçmen davranışlarında belirleyici psikolojik ve sosyolojik bir etken olmuştur.

2.2.1 Tavandan Tabana Batılılaşma: Atatürk ve Tek Parti Dönemi

Cumhuriyet Devrimleri, Osmanlı Devleti'nden tarihsel bir kopuş mudur? Bu sorunun siyasal açıdan cevabı monarşik bir yönetimden Cumhuriyet yönetimine geçildiği üzere evettir. Ancak tarihsel süreci baz aldığımızda, burada Tanzimat'tan itibaren süregelen batılılaşma hareketinin vardığı nokta olarak modern Türkiye'nin tarihsel mirasının

geldiği nokta olarak niteleyebiliriz. Zira, Kurtuluş Savaşı'nın uygun siyasi ortamı hazırladığı Mustafa Kemal'in önderliğinde yapılan radikal reformlar laikleşme ve seküler toplum düşüncesini ön plana çıkartmakla beraber, geçmiş Osmanlı mirasından devrolan tartışmaların bir sonucudur.

Öte yandan, batı ölçeğinde yapılan toplumsal mühendisliğin, toplumda bir kırılma yarattığı da açıktır. Toplum nezdinde doğuya ait olan Arap alfabesi, ölçü ve takvim birimleri ve kılık kıyafetin yeniden düzenlenmesi, gündelik yaşamda somut değişimlere neden olmuştur. Toplum nezdinde “eskiye” ait dönüşüm geçiren sadece standart üzerinden değil, bizzat devlet aygıtında da gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın dini temellere dayalı yönetici kurumları saltanat ve hilafet yaşanan yoğun siyasi tartışmaların sonucunda kaldırılmış, yerine modern ulus devletinin gereksinimi laik ve demokratik devlet kurumları kurulmuştur.

Bu bağlamdaki kırılma, tavandan tabana gelişen bir batılılaşma çabasıyla doğru orantılıdır, Nitekim Osmanlı'daki batılılaşma amacı güden siyasi hareketlerin aksine Cumhuriyet'le beraber, toplumsal anlamda dini mobilizasyonunu denetim altına alan bir politika izlenmeye başlanır. Şerif Mardin Osmanlı'da bu sorunsalın dini kurumlarla laik kurumların beraber yürütülerek önüne geçildiği fikrindedir. Miras ve aile hukuku harici (onlar şeraiti hükümlere bağlıydı) son dönem Osmanlı politikalarına bakacak olursak bu görüşün haklılığı nettir (Yerasimos, 2007). Ancak Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan ulus devlet çabasında, batıdan alınan “*medeni kanun*” çerçevesinde tam olarak toplumsal anlamda olunmasa da resmi olarak hilafetin yanında, kişiler arası ilişkileri düzenleyen şeriat hükümleri tarihe karışmıştır. Binnaz Toprak da hedeflenen bu değişikliklerin toplumun değerler sistemine yönelik olmakla birlikte, tamamen batıya dönük olduğu iddiasındadır (Toprak, 2014). Bu politikanın açıklanması Kemalist ideolojinin yan yol olarak çizdiği batılılaşma hareketiyle beraber izlenmesiyle sağlanır.

Binnaz Toprak'ın değerlendirdiği politikanın laik Cumhuriyet'in kurumlarının, kamusal alana dair önermeleri mevcut olan politize İslam dini üzerinden sağlanan hareketliliği denetim altına alma çabasında gözüktür (Toprak, 2014). Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, camilerde ezanın halkın anlayacağı şekilde Türkçe okunmaya başlanması ve hatta eğitimde birliği sağlayan Tevhidi-i Tedrisat Kanunu, bu politika çevresinde incelenebilir. Ancak halkın nezdinde bu değişimler farklı sonuçlara neden olmakla

beraber, mevcut toplumsal ayrışmanın arasını daha fazla açmaktadır. Günümüzde hala toplumun muhafazakar kesimleri arasında karşılığı olan “*CHP camileri ahır yaptı*” söyleminin tarihsel kökeni bu tavandan gelen tepen inmece ve dönüştürücü politikadan gelmektedir. Diğer taraftan yeni yaşam biçimine de radikal bir şekilde uyum sağlayan bir kesim de bulunmaktadır. Bunun en ilginç örneklerinden birini Andrew Mango “*Atatürk*” kitabında nakleder (Mango, 2013).“*Cumhurbaşkanı otelde dans ederken, yakındaki küçük bir caminin müezzini ezan okumaya başlayınca orkestra susmuştu. Daha sonra cami kapatıldı ve minaresi yıkıldı. ... Fransız Askeri Ataşesi bu konuyla ilgili “Ne olursa olsun, pek önemli olmayan küçük bir cami ile büyük bir çağdaş otel arasında yapılacak seçimde Cumhurbaşkanı’nın hangisini yeğleyeceği biliniyordu.” şeklinde rapor yazmıştır.*”

Yaşanan toplumsal ayrışma, irili ufaklı şeriatçı ayaklanmaları da beraberinde getirir. Bunların en kapsamlıları Kürt milliyetçiliğiyle eklemlenmiş olan Şeyh Sait İsyanı ve günümüzde ulusalcı kimliğine sahip kesimleri için sembolik bir anlam ifade eden Menemen Olayıdır.

Şeriat söyleminde hareketlenen gerici ayaklanmalar, Cumhuriyet Devrimlerine tehdit olarak görülmesi nedeniyle oldukça geniş kapsamlı bir şekilde bastırılmıştır. Hatta Menemen Olayı ile ilgili Atatürk’ün Menemen’i “*yakın*” diye bir cümle kurduğuna dair rivayetler vardır. Ulus devlet yaratım sürecinde Fransız İhtilalinde uygulanan jakoben politikalara benzer olarak sert yaptırımlara gidilmiştir. Devrimlere muhalif karşı devrimci hareketlere alının bir diğer önlem de İstiklal Mahkemeleridir. İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyet Devrimleri döneminin en etkili kurumlarından biri haline gelmiştir. Tarihsel dönemde mahkemelerinde verdiği tecrübe Türkiye’nin merkez-çevre ilişkisini uzun süre belirleyici olan ölçütlerden biri haline getirmiştir.

Devrimin doğal yapısı nedeniyle, katı bir yönetim anlayışının izlenmesi, Atatürk döneminde kişisel karizması ve halk nezdindeki karşılığı sayesinde otoriter bir anlayış içerisinde yürütülmüştür. Atatürk’ün tek parti örgütlenmesi üzerinde, toplum üzerindeki dönüştürücü gücü tüm muhalefete rağmen başarılı olmuştur. Mete Tunçay’ın Hürriyet Gazetesi’ndeki röportajında halk söylentisinde ülkeyi dindar paşalar ele geçirdi, İnönü öldü, Atatürk yaralı şeklinde yayılmasının, muhaliflerinin bile Atatürk’e kıyamadığını işaret eder (Hürriyet, 2016). Diğer taraftan ise Atatürk’e yapılamayan muhalefet rejimin

kurbanı olarak İsmet İnönü'ye eleştiri oklarını çevirmiştir. Nitekim Atatürk'ün ardından onun kişisel karizmasından yoksun olduğunun farkında olan İnönü siyasi muhalifleriyle CHP tabanında anlaşarak sulh yoluna gitmeye çalışmıştır. Atatürk'ün otoriterizmi, ölümüyle beraber tek parti totalitarizmine dayalı “*Milli Şef*” dönemine geçilmiştir.

Otoriterizmden totaliterizme kayan idare biçimi gibi, yönetici sınıfının da yeni Cumhuriyet elitinin içerisinde kalmasının temel nedeni, halkın bu yoğun dönüşümle yaşadığı kopukluktur. Modern Cumhuriyet kurulumunda atılan radikal adımlar, tarihsel süreçte merkez-çevri ilişkisinin uzun süre belirleyici ölçütlerinden biri haline getirmiştir. Merkez-çevre arasına örülen duvar Türk demokrasi tarihinde de etkili olan bir olgudur.

Demokraside modern Türkiye'nin inşa sürecinde tohumları atılmış ve geliştirilmiş Atatürk döneminin hatta tek parti dönemi iktidarının en güçlü dönemlerinde muhalefetin olmaması sert bir şekilde eleştirilmiştir (Goloğlu, 2009).

Nitekim çağdaş anlamda demokratikleşme, modernleşen Türkiye'de değişen siyasal kültürün bir sonucu olabilecekken Atatürk'ün tek adam rejiminden ziyade daha sağlam temellere oturtma arzusu neticesinde, erken dönem denemeleri yaşanmıştır. Gerçek anlamda, Türkiye'de siyasal iktidarın demokratik yollarla 1950 seçimlerinde değiştiğini göz önüne alırsak, erken dönem demokrasi denemeleri ve Demokrat Parti iktidarı, Türk siyasi tarihi için önemli bir yer taşır. Öte yandan, demokratikleşme süreci, siyasete şekil veren modern-muhafazakar çatışmasının arenası haline gelmiştir. Eğer Türkiye'de bu çatışma üzerinden seçmen davranışını inceleme amacı taşınırsa demokratikleşme süreci bu olgunun ikinci boyutudur.

2.3 ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇİŞ: ÇATIŞMANIN SİYASETE YANSIMASI

“Kemal Atatürk, yeni bir Türkiye yaratmıştı. Onu tecrübeli bir şefin, verimli bir yönetimin ve sırası gelince daha liberal bir şekilde gelişebilecek esnek parlamenter sistemin eline bıraktı.”

Lord Kinross'un, Atatürk'ün siyasi mirasıyla ilgili görüşleri, yeni Cumhuriyet'in ulaşmak istediği noktayı işaret etmiştir (Kinross, 2006). Hedefin varmayı amaçladığı alan düzgün işleyen bir parlamenter sistem, yani batılı anlamda demokrasiydi. Bu amaç

doğrultusunda genç Cumhuriyet, Atatürk'ün sağlığında iki kere çok partili sisteme geçiş tecrübesi yaşamıştı. Çok partili sistem geçiş denemeleri olarak sayılabilecek bu hamleler, farklı gelişen oluşum nedenleriyle birbirinden ayrılmaktaydı. Bu bağlamda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkalarının kuruluşları ve akabinde gelişen süreçleri birbirinden ayrı olarak değerlendirmek gereklidir.

2.3.1 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Fransız Devrimi'nin önderlerinden Jacques Dalton devrimin ilerleyen günlerinde yaşanan hizipler sonucu mahkemede hakkında idam kararı verilince “*Devrimler Satürn gibidir, kendi çocuklarını yer.*” demiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının da kuruluşu benzer niteliktedir. Başta Rauf Orbay olmak üzere karar alma süreçlerindeki pozisyonlarından rahatsız olan Kurtuluş Savaşı önderleri yeni bir parti kurarak Halk Fırkasına muhalefet etme kararı almışlardır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, ideolojik olarak Cumhuriyet'e ve devrimlere karşı değildir. Nitekim partinin “*Cumhuriyet*” sıfatını kullanacağı söylentisi, Halk Fırkasının adının Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmesine neden olacak derecede Cumhuriyet kavramını sahiplendiğini gösterir. Erik Jan Zürcher Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programının Batı Avrupa'ya her liberal nitelikte, aynı zamanda laik ve milliyetçi politikalardan yana olduğunu belirtir (Zürcher, 2015). Ancak, Cumhuriyet Halk Fırkasının otoriter ve merkezîyetçi politikalarına karşı çıkmakla beraber, Cumhuriyet Devrimlerinin radikal yanına muhalefet ederek devrimden ziyade evrimci bir şekilde toplumun batılılaşmasından yanalıdır.

Devrimin getirdiği köktenci ortamda, muhafazakar değerlere sağlamaya çalıştıkları hoşgörü ortamı, siyasal hareketin sonunu getirdi. Özellikle doğuda olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki muhafazakarlar, Cumhuriyet Halk Fırkasından kurtuluş olarak gördükleri bu yeni muhalefet partisine kayıt olmuşlar ve vitrinini doldurmuşlardı. Bu durum, 1925 yılında üst üste cereyan eden Şeyh Sait İsyanı ve İzmir Suikastında, partinin kapatılma sürecinin hızlanmasına sebep oldu. İzmir Suikastı soruşturmasında partinin üst düzey yöneticilerini yargıladı ve Atatürk'ün sağlığında bir daha siyaset yapamadılar. Türkiye'nin ilk muhalefet partisinin sonu güçlenen tek parti rejimiyle sonuçlandı.

2.3.2 Serbest Cumhuriyet Fırkası

Serbest Cumhuriyet Fırkasının ortaya çıkışı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluş amacıyla aynı perspektifte değildi. Genel tabloda gerçek bir muhalefet hareketi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının aksine Serbest Cumhuriyet Fırkası kontrollü bir muhalefet hareketiydi. İkinci bir partinin gerekliliği bizzat Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından düşünülmüştü. Meclisteki tek parti rejiminin bozulmaya başlaması bu gerekliliği ortaya koyuyordu. Özellikle Anadolu'nun kırsalında Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticileri ve devlet memurlarının (tek parti sistemi içerisinde inorganik bağları bulunuyordu) başına buyruk tavırları, yapılan yolsuzluk iddiaları, devrimlerin uygulanma yöntemleri (özellikle şapkaya karşı toplumun muhafazakar kesimi çok büyük direnç göstermiştir) gibi nedenler halkın tepkisini yönetenlere çekmişti. Hatta Atatürk'ün kendisi bile yaptığı yurtiçi gezilerinde bunu gözlemlemiştir.

Andrew Mango'nun Hasan Rıza Soyak'ın hatıratından naklettiği anılarında Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının yarıştığı yerel seçim öncesi Atatürk'le gittiği yurtiçi seyahatinde Atatürk Hasan Rıza'ya “*Hangi fırka kazanıyor?*” sorusunu “*Bizim fırka pašam.*” diye yanıtlayınca Atatürk “*...Hangi fırkanın kazandığını söyleyeyim: Kazanan İdare Fırkasıdır... Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler.*” diyerek cevaplayarak halk üzerindeki devlet baskısının farkında olduğunu belirtmiştir. (Mango, 2013)

Serbest Cumhuriyet Fırkası Atatürk'ün emriyle Ali Fethi Okyar'a kurdurulmuştu. 29 krizinin de getirdiği ekonomik buhranın da gerekçesiyle liberal bir parti programı belirlenmişti. Öte yandan Fethi Okyar'ın Atatürk'le geçmişe dayalı yoğun ilişkisi hem onu sadık bir devlet yöneticisi profiline sokmakta hem de Cumhuriyet Devrimlerinin destekçisi olduğunun göstergesiydi. Ancak halkın bu durumu yorumlayış şekli öyle olmadı. Serbest Cumhuriyet Fırkasının olaylı İzmir mitinginde yaşananlar partinin akıbetini işaret ediyordu. Fethi Okyar'ın şapkayı çıkartarak halkı selamlamasını, şapka karşıtı bir hareket olarak algılayan halk bu güçle başlarındaki şapkaları çıkartarak yere attılar. Ayrıca olaylı mitingde yoğun katılımdan izdiham yaşanmış ve bir çocuk hayatını kaybetmişti. Çocuğunu kaybeden babanın, çocuğunun cesedini Fethi Okyar'ın ayağının dibine bırakıp “*Biz bu uğurda daha çok şehit verimiz.*” demesi halkın bakış açısını net bir biçimde yansıtıyordu.

Yaşanan hadiseler neticesinde, genç Cumhuriyet'in ikinci muhalefet partisinin de siyasal ömrü uzun olmadı. Halbuki Serbest Cumhuriyet Fırkasının katıldığı yerel seçimde uygulanan haksız rekabete rağmen 13 belediye kazanması, halkın nezdindeki desteğinin somut bir göstergesiydi. Zira toplum benimseyemediği ve kültür çatışması yaşadığı Cumhuriyet Halk Fırkasının egemen sınıfla çatışma yaşıyordu. Bu durum 1950 yıllarındaki Demokrat Parti'nin seçim zaferinin bir provası gibiydi. Ancak hem meclis içindeki siyasal baskılar hem de kurulan partinin öncülü gibi karşı devrimciler tarafından sahiplenilmeye çalışılması bu sonuca neden oldu. İnönü çekişmesinde, Atatürk'le karşı karşıya kalmaktan çekinin Fethi Okyar partiyi kendi kendine feshetti.

Sonuç olarak; çok partili sistem denemeleri Türkiye'de 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasına kadar başarısız oldu. Türkiye tek partili rejimle yönetilirken, hedef gösterilen modern toplumun bir olgusu olan demokrasi, Cumhuriyet devrimlerinin halk tarafından tam olarak özümseceği inancına kadar askıda kaldı.

Bu durum devrimlerin benimsenen sınıfla, geleneksel değerlerini muhafaza etmeye çalışan kesim arasında merkez-çevre kopukluğuna neden oldu. Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetimi devlet üzerinden dini düzenlemeleri denetim altına alması, yaşanan kültür çatışmalarının temel noktasıdır. Ayrılan nokta modern ve muhafazakar yaşam farklılaşması oluyor ve buna bağlı devletin despotikleşmesi Türk siyasi tarihinde seçmen davranışının sosyolojik tabanından birini yaratıyordu. Nitekim 1950'deki seçim zaferinden sonra Demokrat Parti'nin çevreyle uzlaşma çabasına girmesi, din olgusunu devlet denetiminden kaldırıyor, aksine dini geleneksel yargılar üzerinden dinin devleti denetimi altına almasının önü açılmıştır. Çok partili sistemle beraber Türkiye seçimlerinde muhafazakar değerler toplumun diğer kesimiyle paradoksal bir ilişkiye girmekte, diğer taraftan seçimler de bu olgu üzerinde turnusol görevi görmektedir (Toprak, 2014).

3. TÜRKİYE’DE SEÇMEN YAPISI VE SEÇİM İLİŞKİSİ

Dünya tarihi içinde toplumların kendi kaderlerini tayin edebilmesi, kendi yöneticilerini seçebilmesi olgusu oldukça yakın bir zamana tekabül eder. Bu olgunun karşılığı demokrasi kavramı olmuştur. Günümüzdeki anlamıyla demokrasi kavramı modern toplumun kuruluş aşamasında, burjuvazi ve ulus devletin bir gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır. Bu kırılma noktasını yaratan, Fransız Devriminin etkisiyle olmuştur. Yönetim gücünü tek elde bulunduran monarkı deviren Fransız toplumu yönetimde söz sahibi olmanın önünü açmıştır. 19. yy’dan itibaren Avrupa’ya yayılan özgür irade ideali, modern toplumun olmazsa olmaz ölçütlerinden biri haline gelmiştir.

Son 200 yıl içerisinde demokrasinin barındırdığı çerçeve genişlemiştir. Ve git gide toplumun daha fazla kesiminin temsiliyetini almıştır. Bu bağlamda modern anlamdaki demokrasi kavramının başlangıcını Fransız Devrimiyle başlatmakla beraber, Antik Yunan’daki elit sınıfın yönetimde ortaklaşa bir şekilde tek söz sahip olduğu doğrudan demokrasi tipiyle karşılaştırılmamalıdır. Temsili demokrasi Sanayi Devriminin bir sonucu olarak toplumlardaki sınıf hiyerarşisinin mobilizasyonunun artması, toplumun daha fazla kesiminin yönetimde temsil edilmesini sağlamıştır. Charles Tilly bu parçalı kimlikleri toplumsal hareketlerin başlangıç noktası olarak saymaktadır (Tilly, 2008). Nitekim kamuoyu kavramı da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Zira bu tarihten itibaren toplumu oluşturan kesimler devlet yönetimini kendi kişisel çıkar, arzu ve kültürüne göre denetleyen siyasal bir mekanizmaya dönüşmüşlerdir. Kamusal alanın siyasallaşması, yönetici sınıfının meşruiyetini halk desteğinden olmasını zaruri kılmış ve bu karşılıklı birliktelik siyasi propaganda, seçin stratejileri gibi seçmen davranışını etkileyen konuların önünü açmıştır.

Ancak “*toplum*” olgusu hem kendi içinde hem de diğer toplumlara karşı farklılık gösterir. Bu noktada demokrasi kavramının toplumdan topluma, hatta Türkiye’nin batılılaşma sürecinde değindiğimiz gibi toplum içindeki heterojen kültür yapısına göre değişik yorumlandığından ve uygulandığından bahsedebiliriz. Evrensel bir özgür haklar tanımı olmakla beraber, her ülkenin bunu yorumlayışı farklıdır. En genel tanımıyla Ersin Kalaycıoğlu günümüzdeki demokrasi tanımını şöyle vermiştir (Kalaycıoğlu, 2014):

“Demokrasiyi, halkın kendi kendisinin yönetebilmesi için düzenlenen yapısal, hukuki ve davranışsal öğelerin oluşturduğu bir yönetim modeli olarak kabul edebiliriz.”

Bu tanım, toplumlar arasında demokrasi kavramının farklı yorumlandığının somut bir göstergesidir. Her toplum kendi iç dinamiklerine ve siyasal kültürüne uygun yönetim sistemini belirler. Örneğin; Amerika başkanlık sistemi ve sisteme ait kurumlar, Amerikan siyasal tarihi içerisinde oluşan belirli gereklilikler ve üzerinde uzlaşmış toplumsal yönetim biçimi sonucu ortaya çıkmıştır. Bir noktada mevcut durum toplumun kendi temsiliyetini nasıl düzenleyeceği ile ilintilidir.

Temsili demokrasinin kültür olgusuyla olan etkileşimi incelenmesi gereken bir olgudur. Bunun en önemli boyutu halkın kendi temsil edecek – vekalet edecek yani vekil- olan kişiyle seçmen-seçilen ilişkisi kurmasıdır. Seçmen ve seçilen arasındaki ilişki kültürel bazda sisteme hem içeriden hem de dışarıdan sirayet eder. Bireyci anlayışın güçlü olduğu ve halkın bu bağlamda kendini söz sahibi olduğu toplumlarda, oy veren halk ile onu temsil eden vekil arasında karşılıklı sorumluluğa dayalı bir ilişki oluşur. Buna en yakın örnek Westminster Modeli kullanan İngiltere’de görebiliriz. Zira bu model seçim bölgelerini dar bir şekilde bölüştürmekte ve bu da seçmen-seçilen arasındaki ilişkiyi doğrudan kılmaktadır. Öte yandan bireyci algının aksine toplumcu örgütlenme anlayışının daha güçlü olduğu ülkelerde ise demokrasi kültüründen ziyade otoriter-totaliter yönelimler daha ön plana çıkmaktadır. İdeolojik bir oluşum olan Sovyetler Birliğinde partinin politbüro üyelerinin nüfusu eşitlik ilkesinin çok üzerindeydi (Sudoplatov, 2015). Bu görüşe demokrasiyle yönetilen ülkelere de örnek verebiliriz. Örneğin; Türkiye’nin kırsal kesimlerinde seçmenlerin seçmen davranışlarında ağırlık verdikleri konu adayın toplum nüfuzuyla doğru orantılıdır. Bu neden Türkiye’de belli başlı aileler her dönemde repütasyonlarının güçlü olduğu seçim bölgelerinde parlamentoya milletvekili seçilir.

Türkiye’nin siyasi konjonktürü içerisinde, toplum yapısının siyasi kültür üzerindeki etkisi, toplumun aynası olarak değinilen seçim olgusunda doğrudan kendini göstermiştir. Terminolojik olarak eğer bir toplumun üyelerinin politikaya ilişkin tutum, inanç, duygu ve değer yargılarının oluşturduğu bütünü “*politik kültür*” olarak kabul edersek, homojen bir kültür yapısına sahip olmayan Türkiye’de, toplumun aynası olarak değerlendirilen seçim olgusunda bu ayrım çok net kendini belli eder (Esmer, 2015). Bu

bağlamda 1950 seçimleri önemli bir yere sahiptir zira daha önce değindiğimiz gibi 1950 öncesi kültür ekseninde Türk siyasi tarihinde mevcut iktidarlar güçlerini sandıktan değil –modern ya da muhafazakar- sahip olduğu görüşe göre meşruiyet tabanını sağlarken, 1950 seçimlerinde siyasal iktidar ilk defa seçimle değişmiştir. İlter Turan’a göre bu durum birbirine bağlantılı olarak iki boyutta Türk toplumunun politika olgusuna bakış açısını etkilemiştir (Turan, 2014). İktidarı ele geçirmek isteyen veya elde tutmak isteyen siyasetçiler bunun ancak halkın oylarıyla sağlanacağı düşüncesindeyken, diğer taraftan seçmenlerde iktidar ve politik örgütlerin, onların oylarına bağımlı oldukların fark etmişlerdir. Bu durum toplumun siyasi partiler üzerinde denetimci bir role bürünmesini sağlar.

Çok partili demokratik bir yapıya geçilerek, Türkiye’de merkez-çevre ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, halihazırda tarihi altyapısı olan modern-muhafazakar çatışmasının tekrar ortaya çıkmasına neden olur. “Biz” ve “Onlar” ayrımının yarattığı kutuplaştırıcı ortamın güçlü olduğu Türk siyasi kültüründe, seçimlerin rekabetçi ortamının dayandığı çatışma, tarihi süreç içinde toplumun farklı kesimlerinin izlediği yol bağlamında, kimliklerine göre modern-muhafazakar olarak ayrılmıştır. Bu sürecin başlangıcı Demokrat Parti’nin iktidarı elde tutmak amacıyla, muhafazakar kesimle uzlaşmaya gitmesiyle oluşur. Özellikle Ezan’ın yeniden Arapça okunmaya başlaması bazı dini uygulamaların yeniden uygulanmaya konması gibi alınan kararlar, Cumhuriyetçi seçkinler tarafından Atatürk Devrimlerinden ödün verilmesi olarak algılanmış ve rahatsızlık konusu olmuştur. Çağlar Keyder bu sonucu yaratan etmenin siyasetin seçkinlerin işi olmaktan çıkıp kırsal kesim eksenine dönmesiyle meydana geldiği görüşündedir (Keyder, 2007). Merkez-çevre denetim ağının değişimi, halka politik bir güç vermesinin yanı sıra, Keyder’e göre popülizm kavramının demokrasilerde araç olarak kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Siyasetin popüler kültüre indirgenmesi, seçimler ve ona bağlı propaganda nesnelerinin de bu vaziyete göre şekillenmesine aracı olur. Siyasal rekabet çerçevesinde halka inme amacı güden seçim kampanyaları veyahut siyasal söylemler basit, yalın ve anlaşılır yapılarda söylemler olarak ortaya çıkarlar. Politize olmuş kesimlerin görüşlerine bağlı yapılan siyasi propagandalar, toplumda yaşanan sosyal bölünmeyi ön plana çıkartır ve

her siyasal parti sahip olduğu siyasal kimlik üzerinden seçmenine seslenir. Örneğin; laikliği, ilerlemeci toplumu ön plana çıkartan partiler, Cumhuriyet Devrimlerini ve Atatürk'ü söylemlerinde kullanırlar.

Tam karşıtında ise muhafazakar kesime hitap eden sağ partiler “*geleneksel değerler*” üzerinden milliyetçilik ve din olgusunu araç olarak kullanarak, emosyonel ama aynı zamanda somut verilerle dayalı kampanya yürütmüşlerdir.

“*Barajlar Kralı*” olarak unvan kazanmış olan Süleyman Demirel'in Adalet Partisi'nin 1977 yılındaki seçimler için halk türküsü olan, Öztürk Serengil'in seslendirdiği Zühtü isimli şarkının sözlerini uyarlayarak kullanması konu için örnek teşkil eder. Şarkının Adalet Partisi tarafından uyarlanan sözleri şöyledir¹;

Gariban bir vatandaşsın
Senin aklın Zühtü
Kendini tanı Zühtü
Türklüğünü unutturanlara kanma Zühtü
Aklını topla Zühtü
Kafayı vurursun Zühtü
Uyuma sakın Zühtü
Sonra yanarsın Zühtü
Komüniste kanma Zühtü

Ecdadının kemikleri sızlıyor be Zühtü
Aklını topla Zühtü
O şehitler olmasaydı sen var mıydın Zühtü
Komüniste kanma Zühtü
Ar namus gider Zühtü
Din iman kalmaz Zühtü
Sonra yanarın Zühtü
Pişman olursun Zühtü

Bu örnekte de görüldüğü gibi, siyasete Türk toplumunun bakış açısı hiçbir zaman kucaklayıcı değil aksine ayrıştırıcı olmuştur. Modern-muhafazakar çatışmasını yeniden üretmesinin yanı sıra, oluşan bu siyasal kültür direkt olarak “ötekini hedef alır. Çoğu zaman ideolojik dayandırmalar olsa da en temelde Türk siyasi tarihindeki çatışmalar hep kültür ekseninde olmuştur. Bu bağlamda din ve modernitenin tam ortasında kalan Türkiye'nin Huntington'ın “*Medeniyetler Çatışması*” teorisinde, kültürel fay hattının

¹Bu seçim şarkısının sözleri <https://soundcloud.com/140journos/adalet-partisi-1977-secim-muzigi-milliyetci-zuhtu-ozturk-serengil> internet linkinden alınmıştır

tam ortasında tam ortasında yer aldığından bahsedebiliriz (Huntington, 2014). Değerler sistemi farklılaşmasının en somut göstergesi olan seçimlerde de Huntington'ın savını doğrular nitelikte olduğunu görürüz.

Yuval Harari “*Homo Sapiens*” kitabında şöyle demiştir (Harari, 2015);

“Gerçek bir “medeniyet çatışması” sığırların konuşması gibidir.”

Uzlaşmanın olmadığı veyahut uzlaşma isteğinin kabul görmediği siyasal konjonktürde kültürel çatışma kaçınılmaz hale gelir. Türkiye’deki kutuplaştırıcı toplum ile seçim ilişkisini bu ölçüde değerlendirmek gerekir. Halihazırdaki çatışmanın seçmenlerin siyasal partiler arasındaki geçişkenliğini minimize etmesi, Türkiye’deki diyalog eksikliğinin göstergesidir. Karşılıklı birbirine üstünlük kurma çabasındaki iki farklı görüşün mücadelesi seçimlerin en önemli ölçütü haline gelmiştir.

Genel kanaat Türk toplumunun seçmen davranışında bulunurken göz önüne aldığı en önemli kavramın siyasi kültür olduğudur. Diğer taraftan çıkarına göre hareket eden “*homo economicus*” kavramının gerekliliğine göre seçmenlerin ekonomik parametreleri baz aldığına dair bir başka görüş daha vardır. Türkiye’deki seçimleri incelemek için hem kültür merkezli demografik dağılım hem de ekonomik boyutta irdelemek gereklidir. Böylelikle Türkiye’deki farklı yörelerdeki, farklı sosyo-politik kesimlerdeki ve farklı ekonomik düzeylerdeki, toplumun geniş bir bölümünün incelenmesi sağlanabilir.

4. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SEÇİMLER ÜZERİNE İNCELEME

Tarihsel süreç içerisinde, Türk toplumunun kültürel değerlerinin ayrışmasına bağlı olarak demografik dağılımı, gözle görülür bir Türkiye resmi çizmemize olanak sağlamıştır. Çok partili seçimlerin etkisinin en önemli sonuçlarından biri olarak, bu sayede toplumun farklı kesimlerinin beklentileri ve siyasal yönetim üzerindeki görüşleri incelenebilir hale gelmiştir. Bu durum Türkiye tarihinde ilk kez meydana gelmiştir, zira daha önce iktidar mücadeleleri kamuoyu gücünden değil, farklı faktörlerin kaynak olarak kullanılmasıyla yaşanmıştır. Tanzimat döneminden beri süregelen Türk toplumunun en önemli ayrışmalarından modern-muhafazakar çatışmasının tablosu, seçim sonuçları düzleminde ortaya çıkartılabilir. Bu bağlamda Türkiye’deki çok partili seçimler Pandora’nın kutusu gibidir.

Es kaza Türkiye’nin çok sesli ve heterojen yapısında, siyasal süreçleri modern-muhafazakar çatışmasına indirgemek tartışma konusudur. Gerçek anlamda ilk demokratik seçimlerin yapıldığı 1950 yılından günümüze kadar, çokça söylem ve afiş kullanılmış ve onlarca siyasi parti yarışmıştır. Her bir siyasi partinin kendi ideolojik fikirleri olmuş ve iktidara gelmek için kendi politikalarını halka benimsetme çabasına girmiştir. Siyasal partilerin seçimler yoluyla, meşru olarak iktidara gelme mücadelesi, farklı fikirlerin tartışıldığı demokratik bir ortam yaratmıştır. Ancak bu çalışmada da daha önce değindiğimiz batılılaşma süreci, toplumun en fazla refleks gösterdiği konu olmuştur. Bu bağlamda farklı fikirlerin tartışılmasında bile en temelde mevcut çatışmanın yattığından söz edebiliriz. Nitekim Türkiye’de bugüne kadar yapılan seçimlerde ortaya çıkan istikrarlı sonuçlar (%60 bandında sağ, %30-35 bandında sol ve %5-8 bandında Kürt milliyetçisi oyları) bize belirli ipuçları verir. Bu görüşü destekleyen bir başka etkende, seçmenin ideolojik olarak farklı bir partiye geçişkenliğinin zorluğudur (Esmer, 2015).

Mevcut çatışma, Türk toplumunun temeline yansımış olsa da, bazı seçimlerde bireyin sahip olduğu modern ya da muhafazakar dünya görüşü, seçmen olarak sandık başına gittiğinde daha belirgin bir rol oynamıştır. Bu bağlamda söz konusu olguya uyan iddia 1950, 1965, 1973, 1983, 1995 ve 2002 seçimleri, çalışmanın kapsamında incelenecektir. Varılmak istenen amaç hepsinin kendine ait bir neden sonuç ilişkisi olduğu bu seçimler üzerinden Türkiye siyasal kültür yapısının bir fotoğrafını çekmektir

4.1 1950 SEÇİMLERİ: TEK PARTİ DÖNEMİNİN SONU

1950 seçimleri Türkiye demokrasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Çok partili sistemin ilk defa gerçek anlamıyla uygulandığı bu seçimin etkisi, 1946 yılına uzanmaktadır. Mevcut süreç, Türkiye'nin tek partili rejimden çıkarak, demokrasi algısının yayılması için önemlidir. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla sonuçlanan, Atatürk döneminin son başarısız biten çok partili seçim denemesinin ardında Türkiye'de 18 yıl boyunca tek partili rejim işlemiştir.

Tek partili Cumhuriyet rejimini tam anlamıyla tek bir zümrenin iktidarına çalıştığını konusu tartışmalı olur. Zira Cumhuriyet Halk Fırkasının bünyesinde farklı hizipler yer almakta ve parti içi çok seslilik yaratmaktadır. Atatürk 27 Ocak 1931 tarihinde İzmir'de yaptığı konuşmada, farklı görüşleri içinde barındıran tek partili sistemin karakteristiğini şöyle çizmiştir (Mango, 2013).

“ Fırkamız diğer memleketlerde olduğu gibi herhangi bir politik fırka gibi telakki edilmemelidir. Her sınıf halkın menfaatlerini müsavî surette, bir diğerini zarara uğratmadan temin etmeyi hedefleyen bir teşekküldür... Fırkamızın takip ettiği program, bir istikametten tamamıyla demokratik, halkçı bir program olmakla beraber, iktisadi nokta-i nazardan devletçidir”.

Bu bağlamda 1930'ların devlet egemen siyasi, konjonktüründe, Atatürk'ün CHP tek parti iktidarına çizdiği misyon demokratikleşmeyi ve Cumhuriyet'in ideolojisi doğrultusunda izin verdiği ölçüde kendi içinde kimlik temsiliyetini sağlamaya olanak kılmakla beraber diktatoryal tartışmaların önüne geçmeyi hedeflemiştir. Ancak yine de bu çabanın tam karşılığı olarak gerçek bir demokratik toplum ölçütlerin bahsedilmesi doğru olmaz. Daha önce değindiğimiz, Türk toplumunun kapsayıcı olmaktan çok dışlayıcı tahakkümkar demokratik kültür anlayışı içinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kültürel değerler farklılaşmasının yarattığı çatışma ortamına göre, farklı kimliklerin siyaset yapması mümkün olmamıştır. Bu görüşe tarihsel bir altyapı oturtmak gerekirse, dönemin Parti Genel Sekreteri Recep Peker, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, 1935 yılındaki Büyük Kongresi'nde şöyle demiştir (Zürcher, 2015).

“Türkiye Cumhuriyeti bir Parti Devleti'dir. Parti devletle beraber çalışır. Demokrasi, halk tarafından, halk için devlet idaresi demektir. Fakat demokrasi, hiçbir yanına dokunulamaz, değiştirilemez, olduğu gibi alınır bir rejim değildir. Her memleketin ihtiyacına göre uygulanması gereken bir kavramdır”.

Recep Peker ve dönemin liderlerinin sahip olduğu devrimci bakış açısı, Cumhuriyet Devrimleriyle bütünleşen tek parti anlayışının nedeni olmuştur. Bu görüş çerçevesinde partinin kendine sağladığı rol üzerinden uygulamaya başladığı savunma pozisyonunun boyutları bir süre sonra devletin bürokrasisinin tüm kademelerine nüfus etmiştir. Hatta bu durumun vardığı sonuç 1946 seçimlerinde parti devletin seçim yapısına doğrudan müdahale etmesine neden olmuştur (Goloğlu, 2009). Tüm bürokrasinin partili olması tarihe bir takım hukuksuzlukların yapıldığı 1946 seçimlerini “Sopalı Seçimler” olarak geçmesine yol açmıştır.

Yapılan tartışmalı seçime rağmen, Demokrat Parti %13 oy alarak Meclis’e 61 milletvekili kazanmayı başardı. Bu durum CHP ve DP arasında gerginliğe yol açtığı gibi, 46 seçimlerinden sonra İnönü tarafından Başvekil atanan Recep Peker’in tutumu da partiler arası çatışma ortamının büyümesine neden oldu. Recep Peker Demokrat Parti yöneticileri tarafından muhalefete baskı kurmak ve tek partili anlayışı devam ettirmekle suçlarken, CHP yönetimi de DP’yi haksız muhalefetle suçladı.

1950 seçimlerine yaklaşırken, siyasal konjonktürün değişmesi İnönü’nün açıkladığı 12 Temmuz Beyannamesi’yle gerçekleşti. Peker ve Bayar arasındaki gerginlikte arabuluculuk yapan İnönü aldığı kararlar çerçevesinde artık tarafsız bir politika izleyeceğini ve tüm partilere eşit mesafede olacağını açıklaması, Türkiye’de gerçek anlamda çok partili hayata geçişin başlangıcı olmuştur. Bu bağlamda 1950 seçimleri döneminin özellikleri gereği 1946 seçimlerinden daha yapılmadan ayrı bir noktada konumlanmıştır.

12 Temmuz Beyannamesiyle beraber Türkiye’de oluşan siyasal iklim neticesinde, 1947-1950 yılları arasında, partiler toplum nezdinde meşruiyet kazanabilmek için rekabetçi bir ortam yaratmışlardır. Toplumsal beklentilerin, siyasal işleyişte ön plana çıkması, Cumhuriyet Devrimlerinin de kendini yeniden organize etmesi sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu konuda, politik olarak Devrimlerin radikal avunucusu konumunda örgütlenen CHP’nin 1949 yılında Ankara’da İlahiyat Fakültesi açması seçim mücadelesinin yarattığı dönüşüme somut bir örnektir. Öte yandan CHP’nin politikalarındaki bu dönüşümün bir toplumsal karşılığı olduğunu söylemek zordur. Demokrat Parti’nin toplumda yarattığı etki CHP’den daha farklı boyutlardadır.

Demokrat Parti kurulumu itibariyle liberal saiklerle toprak reformuna karşı gelen CHP içindeki muhalif hizip içinden kurulmasına rağmen, kuruluşundan kısa süre sonra halkın nezdinde kurtarıcı olarak görülmeye başladı. Şaban Sitembölükbaşı DP'nin kuruluş sürecinde, siyasal konjonktüre bağlı avantajlarını şöyle betimlemiştir (Sitembölükbaşı, 2001);

“ 2. Dünya Savaşı'nın siyasal demokrasilerin cazibesini artırması, yönetici elit arasındaki bölünmenin halkı kendisinden destek alınacak alternatif güç haline getirmesi, tek partili yılların ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunları altında bunalan toplumun sıkıntılarını ifade edebileceği bir kanal arayışı Demokrat Parti'nin kurulmasındaki önemli çevresel avantajlar ve faktörlerdi”.

Türkiye'de tek partili iktidara karşı muhalefet partisi olma avantajını iyi kullanan Demokrat Parti'nin yaptığı bir başka başarılı hamlede hakla kurduğu iyi iletişim olmuştur. DP yöneticilerinin yaptığı yurtiçi gezilerde halkın arasına karışması, halkın basından takip istediği siyasetçilerle birebir diyaloga girmesi, toplum nezdinde oldukça etkili olmuştur. Özellikle Celal Bayar'ın “Atatürk'ün güvendiği adam” elbisesine bürünerek yarattığı babacan ve mütevazı adam imajı halk nezdinde hatırı sayılır bir hayran kitlesine sahip olmuştur (Keskin, 2012).

Demokrat Parti'nin popülerliğinin bir başka nedeni de laiklik olgusunu tekrardan yapmasıydı. Cumhuriyet Devrimlerinin yarattığı radikal ortamda toplumun geleneksel din algısıyla arasındaki gerginlikte, halkın tepkisi CHP'ye çekilmişti. DP ise parti programında dini laiklik çerçevesinde tamamen ayırıştırarak, CHP'nin dini denetim altına alma politikasına eleştiri getirmiştir. Bu bağlamda DP seçmenlerine dini serbesti vaat ediyordu. Bu durum muhafazakar seçmeni kendine bağlamasını sağladı.

1950 seçimlerine girerken, CHP ve DP'nin yaptığı propaganda ve kullandıkları söylemlerde 1947-1950 yılları arasındaki aldıkları politik tutumla doğru orantılıdır. CHP Cumhuriyet Devrimleri ve Atatürk'ün ardılı İnönü üzerinden oy kazanmaya çalışırken, mevcut düzen içerisinde dini muhafazakar kesime karşı yaklaşma politikası uyguladı. Diğer taraftan Demokrat Parti ise siyasal konumu üzerinden bir propaganda izledi. 1950 seçimlerinde DP'nin artık halkın iktidarı olacağına mesajı veren **“Yeter! Söz Milletindir!”** afişi Türkiye seçimler tarihinde iz bırakmıştır.

Afiş 1

Afiş 2

Genel tabloya baktığımızda Türkiye'nin politik kültüründe ender rastlanan bir şekilde oldukça sakin ve yapıcı geçen seçimlerde Demokrat Parti oyların %55.2'sini alarak Meclis'teki 478 sandalyeden 408'ini kazanarak büyük bir seçim zaferi kazanmıştır. Listeli Tek-Turlu çoğunluk sistemine göre yapılan seçimlerde Türkiye'de CHP'nin kazandığı Güneydoğu bölgesi hariç tüm illerde DP birinci parti çıkmıştır.

Bu seçimde modernist görüşün ideoloğu olarak politika izleyen CHP'nin sadece geleneksel Doğu illerinde birinci parti olması da paradoksaldır. Atacan Şahin CHP'nin Doğu illerindeki bu başarısını, 1947-1950 yılları arasında uyguladığı Cumhuriyet Devrimlerinden verdiği tavizli politikalar nedeniyle olduğunu belirtir (Şahin, 2012). Aynı zamanda başta Celal Bayar olmak üzere DP liderlerinin de Atatürk'e yakın ya da fikirlerini taşıyan kişiler olması ve seçimde CHP'yi gerçek Atatürkçü olmamakla suçlaması, esasında kağıt üzerinde modern-muhafazakar çatışmasında muhafazakarlığın siyasal hareketi olmadığını gösterir.

Tablo 1: 1950 Seçimleri Sonuçları

Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	% 55.2	416
Cumhuriyet Halk Partisi	% 39.6	69
Millet Partisi	% 4.6	1
Bağımsızlar	% 0.6	1

Kaynak: Tablo verileri www.ysk.gov.tr 'den alınmıştır.

1950 seçimleri CHP'nin 27 yıllık iktidarına son vermiştir. Öte taraftan Türkiye'nin demokratikleşmesi sürecinde de bir partinin seçimle iktidara gelmesi oldukça önemlidir. Bu konu hakkında İnönü'nün *"Bu mağlubiyet benim en önemli zaferimdir."* sözleri Türk demokrasisi için öneminin altını çizer. Bir başka önemli nokta ise tek parti döneminin devlet denetimli yapısının çözülmesidir. Bu bağlamda kamuoyunun siyasal istekleri ön plana çıkacaktır. Özellikle Cumhuriyet Devrimlerine entegre olamayan geleneksel kesim bu seçimle beraber kendine politik alan yaratmayı başarır ki, bu dönemden itibaren sağ partiler hep halkın muhafazakar söylemi üzerinde duracaktır. Nitekim kendisi de merkezde olmasına rağmen DP'nin çevreyle uzlaşmaya gitmesi Türkiye seçimlerinde partilerin muhafazakar-modern söylemleri daha belirleyici olmasına olanak tanıyacaktır.

4.2 1965 SEÇİMLERİ; MERKEZ SAĞIN YÜKSELİŞİ

1965 yılı seçimleri, 1960 darbesinin gölgesinde yapılan 1961 seçimlerinin ardından, ordunun denetiminden nispeten uzakta gerçekleşen bir seçim olmuştur. Zira Milli Bakiye Sistemine göre yapılan seçimde nihai zaferi, elde ettiği üzere %52.87'lik oy

oranıyla 450 milletvekilinin 240'ını kazanarak hükümeti kuran, ordu tarafından iktidardan devrilmiş Demokrat Parti'nin siyasal mirasçısı olan Adalet Partisi kazanmıştır. Bu sonuç Demokrat Parti'nin Türk politik kültür yapısı üzerinde açtığı yeni siyasal alanla ilintilidir. Geleneksel kesimle iktidar arasında yaratılan karşılıklı ilişki, muhafazakar hareketin siyasete daha çok müdahil olmasının önünü açacaktır. Bu seçimlerde, söylemlerin yarattığı etkiye göre geleneksel halk ve pozitivist seçkin arasındaki çatışma alanı oluşmuş, bir başka deyişle modern- muhafazakar çatışmasının diğer boyutlarında yaşanmaya başlamıştır. 1965 seçimleriyle itibaren merkezde sağ ve kendini sol ile eklemlendiren pozitivist değer yargılarını taşıyan kesim arasında, belirgin bir ayrışma meydana gelir.

1950-1960 yılları arasında, Türk toplumunda başlayan dönüşümün belirleyici olduğu noktayla, DP'nin Türk siyasetine ve topluma getirdiği yeniliklerle birbirine ilintilidir. DP'nin Marshall yardımı kapsamında kırsala yaptığı yardımlar, gelenekçi taşra toplumunu siyasal alanda güçlendirirken, Sanayileşme politikalarının bir sonucu olarak köyden kente yaşanan göçlerle kent toplumunda muhafazakarlaşmanın artışı gözlemlenmiştir (Keskin, 2012). Bu sosyo-politik konjonktür içerisinde, seçmen kazanma çabasıyla ve tamamen pragmatik saiklerle, iktidarında merkez-çevre ilişkisini CHP iktidarına göre daha liberal düşüncelerle düzenleyen DP'nin dini serbestisi, siyasal alanda ilk defa dini denetim üzerinden politika üretmek veyahut seçim yaptırımı yapılmasına imkan vermiştir. Örneğin; 1954 seçimlerinde Ezan'ı tekrara Arapça yapan DP hatırı sayılır oranda oy kazanmıştır. Diğer taraftan ise DP'nin bile devlet anlayışında, CHP'ye göre önemli bir fark yoktur (Zürcher, 2015). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet bürokrasisine bağlı yapısı aynı şekilde kalmakta, 1951 yılında Atatürk'ün hatırasına karşı hakaret edenlere karşı bir yasa çıkarılmıştır. Tüm bunlara rağmen yine de DP iktidarına karşı Cumhuriyet seçkinleri arasında ciddi bir huzursuzluk ortamı vardır. Erik Jan Zürcher'in görüşüne göre Atatürkçü dogmaları özümsemiş, Batı'ya yönelik pozitivist bakış açısına sahip olarak nitelediği eğitimli seçkinlerin, bu politika dahilinde, kendi devlet içindeki güçleri ve kültürel hegemonyalarına karşı tehdit algılamaları, DP'nin yönetim biçimiyle köprülerin atılmasına neden olur (Zürcher, 2015). Özellikle ordunun DP'nin Kemalist geleneklere ihanet ettiği kanısı, partinin sonunu getirecektir.

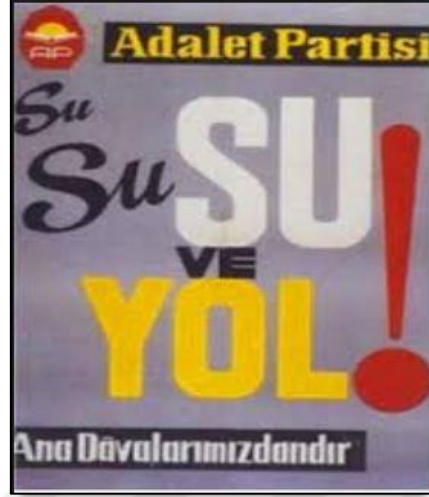
Türkiye’deki ilk askeri darbe sonucu iktidardan devrilen Demokrat Parti tecrübesi ilk ve son değildir. İktidarın da açtığı yeni siyasal alan üzerinde bir siyaset geleneği oluşturulmuştur. DP’nin izlediği yol Türk siyasetinin merkez sağ geleneğini yaratmıştır. Merkez sağ kavramı, liberal ekonomik politikalarla, toplumun inanç, değer ve hayat biçimlerinin modernleşmeyle birleştirilmesi üzerine kurulmuştur (Keskin, 2012). Nitekim 1960 yılından itibaren de DP’nin siyasal mirasçıları politik çizgilerini ekonomik liberalizm, dini değerler ve milliyetçi söylem üzerine kurulu bir geleneğe oturtmuştur. Merkez sağ partilerinin en önemli hareket noktalarından biri de halkın değerlerine yapılan atıflar ve kendi içine kapanık pozitivist değerlere sahip kesime karşı hakla bütünleşememe noktasında eleştiri getirmektedir. Bu bağlamda günümüzde sosyal medyada içinde Menderes, Özal ve Erdoğan’ın olduğu “*Bu Milletın Adamı*” afişlerinin çıkış noktası da, bu siyasal akım olmuştur. Nitekim 1965 seçimlerini “*dinsiz komünizm*” karşıtı ve somut ekonomik kalkınmaya dayalı seçim kampanyası yürüten Adalet Partisi ve Partinin “*Sessiz Milyonların Sözcüsü*” iddiası ortaya koyan Genel Başkanı Süleyman Demirel kazanmıştır (Komsuoğlu, 2008). Demirel siyasi yaşamı boyunca halkın adamı Çoban Sölo profilini hep kullanmıştır, diğer taraftan yanından hiç eksik etmediği fötr şapkası ise siyasi çizgisinin modern yüzünü temsil eder.

Demirel’in halk arasındaki bir başka lakabı ise “*Barajlar Kralı*” idi. Bu unvan 60’ların güçlü merkez sağ konjonktüründe, mevcut siyasal harekete önderlik eden Demirel’in uyguladığı politikaya uygun düşüyordu. Bu durum merkez sağın ekonomik kalkınmacı yüzüydü ve ayrıca DP döneminde siyasal temsiliyet kazanan muhafazakar kesimin kapitalist sistemle entegrasyonunu gösteriyordu. Mehmet Altan bu süreçte geleneksel toplumun kapitalistleşme sürecini ve modern toplum saiklerine uyan kesimin ekonomik tekeli kırmasını şöyle betimlemiştir (Altan, 2006);

“Türkiye Cumhuriyet’inin yönetiminde, devletin kuruluşundan beri etkili olan devletçi seçkinler ve gelenekçi liberaller arasındaki mücadele de gelenekçi liberaller güç kazanmıştır.”

Muhafazakar kesimin Soğuk Savaş konjonktüründe kapitalist dünyayla eklemlenirken, modernist seçmenin Atatürk dönemi millici politikaları seçim propagandalarında da kendini gösterir.

Afiş 3

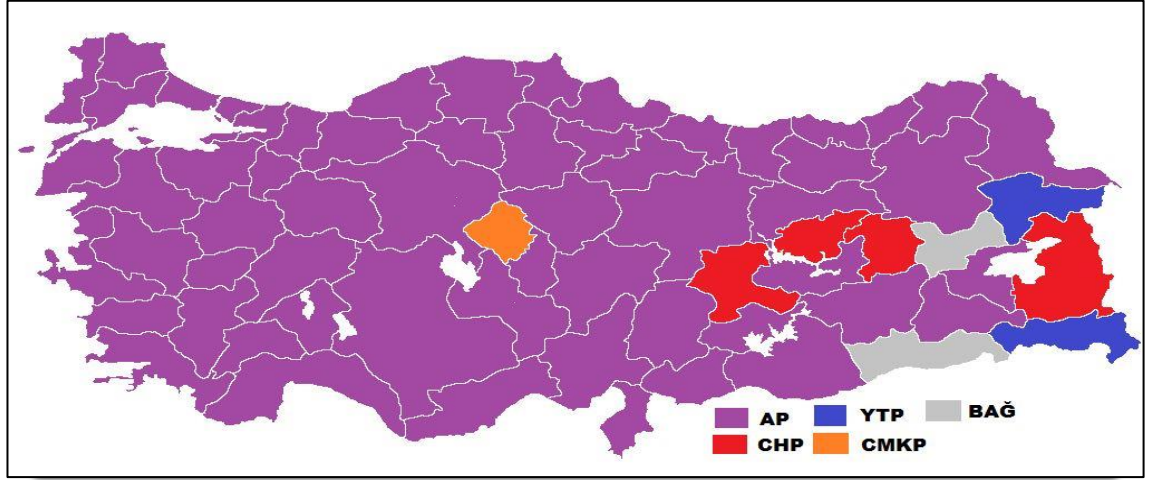
1965 seçiminde farklı siyasal ve ekonomik görüş üzerinden yapılan mücadelenin bir başka alanı da aşırı solla sağın mücadelesi olacaktır. Nitekim seçimlerde milli bakiye sistemine göre 15 milletvekili çıkartarak başarılı bir sonuç olan Türkiye İşçi Partisi de seçimlere, sanayileşmeye başlayan Türkiye’de sınıf bilinci ve emek değeri söylemi üzerinden hazırlanacaktır. TİP güçlenen sol hareketin siyasal organı gibi hareket etmiştir.

Afiş 4

10 Ekim 1965 akşamı ortaya çıkan seçim sonucuna baktığımızda, Adalet Partisi'nin geleneği reddetmeyen liberal modernizme yaklaşan politikası, Türk toplumu üzerinde birleştirici olmuştur. Aşağıdaki haritayı incelediğimizde Adalet Partisi'nin İzmir, İstanbul, Ankara gibi üç büyükşehrin yanı sıra Ege, Trakya, İç Anadolu ve Karadeniz gibi farklı toplumsal norm ve kültürel değerlere sahip bölgelerde birinci parti olduğunu görürüz. Özellikle İzmir gibi liberal modernist bir şehirle aynı anda Konya gibi dini muhafazakarlığın ön planda olduğu bir şehirden birinci parti çıkmak, yürütülen politikanın başarısı olmuştur.

Şekil 1: Türkiye Genel Seçimleri 1965

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/1965_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri linkinden alınmıştır.

AP'nin farklı görüşlerdeki kentlerdeki başarısının iki farklı açıklaması daha tartışılır durumdadır. Bunlardan ilki CHP'nin Atatürk dönemindeki devrimci dinamiğini kaybederek, modernizm görünümlü mevcut konjonktürü elde tutmaya çalışan, revizyonist özelliğini kaybetmesidir. CHP'nin DP ve ardından AP karşısında seçimlerde, gelenekçiliğin daha güçlü olduğu Doğu Anadolu illerinde “kalesi” olmasıdır. Bir başka veri ise 1961 seçimlerinde CHP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yanı sıra Konya ve Trabzon gibi illerde de birinci parti çıkmasına karşın, AP'nin İzmir veyahut Trakya bölgesi gibi ilerlemeci toplum anlayışının güçlü olduğu illerde birinci parti çıkmasıdır. Bu bağlamda 60'lı yıllardaki AP-CHP çekişmesini, modern-muhafazakar seçmenin tercihlerinden yola çıkarak revizyonist ve statükocu partilerin mücadelesi olarak değerlendirebiliriz.

Adalet Partisi'nin başarısındaki bir başka değişken ise 1960 darbesinin halk üzerinde yarattığı etkidir. Yassıda mahkemeleri, Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idam edilmesi toplum nezdinde travmatik bir olgu olarak kalmıştır. Darbenin doğrudan mağduru olan AP bu travmatik olay ve halkın verdiği tepki oyları sayesinde karlı çıkmıştır. Bu durum yürüttüğü başarılı politikanın yanı sıra Meclis'te tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu elde etmesinde kazanç sağlayacaktır.

Tablo 2: 1965 Seçimleri Sonuçları

Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Adalet Partisi	%52.87	240
Cumhuriyet Halk Partisi	%28.75	134
Millet Partisi	%6.26	31
Yeni Türkiye Partisi	%3.72	19
Bağımsızlar	%3.19	1
Türkiye İşçi Partisi	%2.97	14
Cumhuriyet Köylü Millet Partisi	%2.24	11

Kaynak: www.ysk.org.tr sitesinden alınmıştır.

Seçim tablosu darbe sonrası yumuşayan siyasi atmosferde AP'nin siyasi başarısının tasdik eder. Darbe sonrası benzer başarıyı DP ve AP'nin siyasi çizgisini sürdüren Anavatan Partisi 1980'den sonra gösterecektir. Demirel'in kendisi de “6 kere gittim 7 kere geldim” diyerek darbe mağduru profilini sürdürecektir. CHP ise tek parti dönemin parti-ordu-bürokrasinin beraber işlediği dönemin tarihsel hafızasının bir sonucu olarak darbelerden çıkar elde eden parti olmakla suçlanmıştır.

Adalet Partisi'nin 1965 yılında başlayan iktidarı öncülü DP gibi yine bir askeri hareketle son bulur. Mart 1971 muhtırası iktidardaki Adalet Partisi'ni devirmesine rağmen ortaya çıkış sebebi doğrudan parti değildir. Dünya siyasi konjonktüründe yükselen sol hareket ve Türkiye'de tehdit olarak görülen Komünizm ve Sovyetler Birliği tehdidine karşı yapılmıştır. Hedef alınan kesim modern- muhafazakar çatışmasının ki o dönem Türkiye'sinde mevcut çatışma öğeleriyle beraber sağ-sol çatışması olarak sürmekteydi. En uç boyutundaki gelenekçi dini değerleri köktenci bir şekilde reddeden sol kesim olmuştur. Sol kesimin asker hareketle engellenme çabası değerler farklılaşmasının yanı sıra, tarihi hafızanın da farklılaşmasına neden olacak ve kutuplaştırıcı Türk toplumunda “ötekileştirmenin” önünü açacaktır.

4.3 1973 SEÇİMLERİ; MERKEZ SAĞIN PARÇALANMASI

1969 seçimleri, hükümet arayışına gerek kalmadan, Süleyman Demirel'in önderliğindeki Adalet Partisine tek başına hükümet kurma gücü verse de, Türkiye'nin 60'lı yılların sonundan itibaren yaşadığı çalkantılı dönem nedeniyle AP hükümeti güçlü

bir yönetim olanağı elde edememiştir. Nitekim bu dönem zarfında başlayan gençlik hareketinin toplumsal hareketlere dönüşmesi, 61 Anayasası'nın geniş yetkiler tanıdığı STK'lar ve diğer parlamento dışı aktörlerin gücü, işçi hareketleri, uluslararası dünya düzeninde yaşanan 'Petrol Krizi' gibi iç ve dış etmenler, AP'nin yeni yönetim döneminde karşısına çıkan güçlükleri olarak kendini gösterir (Duman & İpekşen, 2013). 71 Muhtırasıyla beraber 1965 yılında büyük bir halk desteğiyle başlayan iktidar gücü, Türk siyasal yapısında değiştirecek şekilde son buldu. Bu durum 1973 seçimiyle birlikte ortaya çıkan tablonun değişimi sayılabilir.

1970'lerin çalkantılı döneminde, muhtıra öncesi ve sonrasına bakacak olursak, AP ve ordu arasındaki ilişkilerinin inişli çıkışlı olduğundan söz edebiliriz. Zira Demokrat Parti'nin siyasal mirasçısı olan AP'nin başından beri muhalif olduğu 61 Anayasa'sını oluşturan 27 Mayıs hareketinin CHP'yle organik bağı iddia devlet bürokrasisi ve özellikle orduyla olan tarihsel gerginliğini gözler önüne serer. 1965 yılında büyük bir oy oranıyla iktidarı olmasına rağmen 61 Anayasası'nın düzenlenmiş biçimini mümkün olduğunca tek parti otoriterizmini, kısıtlayıcı, üniversitelere ve sendikalara siyasal güç veren yapısı, AP'nin ülke içerisindeki otoritesini tesis etmesinde, sorun yaratmıştır. Bayram Kaçmazoğlu'da AP ve CHP ideolojisine sahip kurumlar ve düzenlemelere bakıldığında, 27 Mayıs hareketinin temelinde CHP'yle ilişki kurulabileceği iddiasındadır (Kaçmazoğlu, 2013). Üniversitelerin ve devlet bürokrasinin CHP ideolojisine yakın olduğu ve ordunun kendini katı laik sözlerle ülkenin düzeni ve rejiminin savunucusu ilan ettiği bir mevcut durum da, seçmen gücünü muhafazakar liberaller ve iş dünyasından alan kapitalist AP yönetiminin iktidarda olması, partiyi oldukça yıpratmıştır.

Diğer taraftan, paradoksal bir biçimde Demirel hükümetini istifaya zorlamasına rağmen, ordu ve AP işbirliğine söz konusudur. Bu bağlamda muhtıranın doğrudan Demirel hükümetini hedef aldığını söylemek güçtür. Sezer Ayan'a göre, 71 Muhtırası Demirel hükümetine karşı yapılmış olmakla beraber esasında hedef alınan kesim sol hareket olmuştur (Ayan, 2007). Küresel siyasal düzende yaşanan Soğuk Savaşın etkilerinin, dönemin Türkiye'sinde de iç savaşı anımsatan derecede sağ-sol çatışmasında, eylemsel bazda şiddet olaylarının yaşanması, Batı bloğunda NATO'nun bir üyesi olarak yer alan TSK ve kapitalist sermaye düzenini destekleyen AP arasında işbirliğine yol açmıştır.

AP iktidarında öğrenci olayları olarak başlayan, sol örgütlerin toplumsal olayları karşısında, devlet eliyle muhafazakar, İslamcı ve milliyetçi kitlelerin karşı güç olarak sahada kullanılması, muhtıra döneminde asker güdümündeki parlamento da sol hareketin başta Deniz Gezmiş olmak üzere liderlerinin idam edilmesinde AP grubunun verdiği destek, bu işbirliğini doğrulamakla beraber Ayan'ın iddiasını güçlendirir.

Sağ-sol çatışmasının Türk siyasetine bir diğer etkisi de, AP ve CHP gibi merkeze yakın tarihsel ideolojileri olan partilerin, gittikçe kutuplaşarak radikalleşen kesimlerin beklentilerini karşılayamamasıydı. Bu durum daha fazla kesimin kendi temsili yetini sağladığı daha demokratik bir politik ortam yarattığı gibi, aynı zamanda 1973 seçimlerine daha fazla siyasi partinin katılmasıyla önünü açmıştır (Zürcher, 2015). Sağdaki çözülme, parti içerisindeki hizipleşmeden kaynaklı olarak AP' den yaşanırken, 69 seçimlerine ' Ortanın Solu' sloganıyla giren CHP üzerinden de solun tekrar tanımlanmasına dair ayrılmalar yaşanır.

Bu bağlamda 73 seçimlerindeki seçmen tercihi ve toplumsal beklentiyi irdelemek için merkeze yakın partilerin bu süreçte yaşadıklarını incelemek gerekir. Türkiye 'nin içinde bulunduğu buhran ve yeni siyaset arayışları toplumu siyasal köktencilğe itmiştir.

En büyük ayrışma daha önce ki seçimlere kadar blok ay olarak ortaya çıkan sağ siyasette yaşanmıştır. Bu durumun sağ temsil eden AP'nin iç ve dış etkenler sebebiyle kopmaların meydana gelmesindendir. Parti içerisindeki ilk bölünme eski Demokrat Parti çizgisindeki parti yöneticilerinin Demirel'in partide giderek otoriterleştiği iddiasıyla gerçekleşmiştir. Nitekim bu hizip ilerleyen süreçte Demirel hükümetinin 71 muhtırasıyla iktidardan düşene kadar parlamento da muhalefet rolü üstlenmiştir. 73 seçimleri öncesi Demokrat Parti adını yeniden alarak bir parti kurarak seçimlerde belirleyici bir rol üstlenmiştir.

AP'nin içerisindeki, bir diğer ayrışma ise sosyolojik temellidir. Değişen toplum yapısında sağın anlam içeriğinin büyümesi, geleneksel İslamcı kesimin AP'den ayrılmasına neden olur. Dış dünyayla ticaretin arttığı, sanayileşme politikasının hız kazandığı, sermaye kapitalizmine dayalı, AP iktidarında, şehirlere kırsaldan gelen göçün kronik bir sorun haline geldiği ve buna bağlı olarak 'gecekondu' kavramının Türk sosyo-politik yapısına yerleşmesiyle beraber şehirlerin siyasal olanlarında güç kazanan

İslamcı söylem, dönem konjonktüründen aldığı güçle merkez sağ AP'sinden ayrılarak kendi siyasal örgütlenmesini oluşturdu. Bu bağlamda liberal değerleri reddeden, muhafazakar-İslamcı saiklerle kurulan Milli Nizam Partisi'nin kurucusunun, 1969 seçimlerinde AP'den Konya milletvekilliğine aday adayı olan Necmettin Erbakan olması şaşırtıcı olmamıştır. MHP'nin hedeflediği kesim olarak da özel bir noktası vardı. Erbakan'ın önderliğinde soyulduğu kitle, Osmanlı'nın modernleşme sürecinde en radikal tutumla entegrasyon sonunu yaşayan dini değerlere bağlı kırsal kesimde yaşayanlar ve gelenekçi yapının muhafaza işlevini gören büyük toprak sahipleridir. Bu durum aynı zamanda din, siyaset ve ekonominin birbirinden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğinin göstergesidir.

Türkiye'nin 70'ler deki dönüşümü üzerinden, tarihsel bağı olan kültürel çatışmanın alanından genişleyerek ekonomik nedenleri de kapsamasını Ayşegül Komsuoğlu AP içindeki koalisyonun çatırdamasına bağlamıştır. Kapitalizmin Demokrat Parti döneminden biri güçlendiği Türkiye' de, CHP'nin ilerlemesi, devletçi ve bürokratik yapısını karşı güçler birliği yapan farklı muhafazakar kesimler arasında da kazanan kaybeden sınıflar ortaya çıkmıştır. Komsuoğlu buna değindiği yazısında, Cengiz Çandar'ın durumun değerlendirmesiyle beraber şöyle aktarmıştır (Komsuoğlu, 2008).

'...ticaret burjuvazisi, Anadolu eşrafı, büyük toprak sahipleri, esnaf ve küçük zanaatkarlar ve sanayicilerden oluşan birliktelik '70'li yılların başına gelindiğinde geniş ölçüde dış tekellere bağlı ve içerde de tekelleşmiş olan sanayi burjuvazisinin tüccar ve esnaf üzerindeki baskısını artırmaya başlaması ' ile sarsılmıştır.

Nitekim Erbakan' da hedef kitesinin sosyo-politik ve kültürel yapısı doğrultusunda 1973 Seçim kampanyası boyunca Demirel' in büyük yabancı sermayesinin kuklası olmakla suçlanmıştır. Alt sınıfta, kapital sistemde mağdur edilen muhafazakâr kesime seslenen bu antikapitalist İslamcı hareketin, başarıya ulaştığı söylemek zor olamaz. Milli Nizam Partisi 71 Muhtırasını takip eden süreçte kapatılsa da, 73 seçimleri arifesinde bu antikapitalist hareket Milli Selamet Partisi adıyla tekrar kurularak, ülke genelinde örgütlenmesi bunun göstergesidir. Bu süre zarfından itibaren Erbakan'ın siyasal hareketi Türk politik şekillenmesinde önemli bir rolü olacaktır.

1973 seçimlerine girerken sağın ideolojik kitle partisi MHP'de politik olarak aktif bir dönemde geçmektedir. 1960 darbesini örgütleyen kadroda olan Alpaslan Türkeş'in yönetimindeki milliyetçi ve Turancı bir yapıya sahip bir parti olan MHP, bu politikasını

60'lı yılların sonundan itibaren komünizm aleyhtarlığı üzerine kurulmuştur. Bu politik yaklaşım sonucu olarak Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri olan 'Ülkü Ocakları' ülke genelinde yeniden yapılanarak sağ-sol çatışmasının terörize bir ortam yaratmasında aktör haline gelmiştir. Dönemin siyasetçilerinden Turhan Feyzioğlu 'da 'Ülkü Ocaklarını' sol hareketin tam karşısında sağın ideolojik siyasal hareketlerinin sokaktaki temsilcisi olduğu değerlendirmesini yapmıştır (Feyzioğlu, 2000). MHP bu bağlamda dönem şartlarında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Öte yandan yaşanan bu sürecin MHP'nin kendi parti kimliğini oluşturması nedeniyle bir başka önemi daha vardır. Sahadaki eylem repertuarı genişleyen parti örgütleri kendi kahramanlarını, kayıpları ve mitlerini yaratmıştır. Kendi kültür ve tarih bilincini oluşturan bir kitle partisi olarak MHP, özellikle İç Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz' in kırsal kasabalarında önemli teşkilatlanma kurmuştur.

MHP'deki önemli bir dönüşümde ideolojik bazda yaşanmıştır. Tamamen Türkçülüğe dayanan politikasıyla 69 seçimlerinde başarısızlığa uğrayan MHP, bu bağlamda Türkiye' de İslamcılığı da içerecek şekilde hedef kitlesi genişletmeye çalışmıştır. Nihal Atsız'ın 'Allah Tanrı'yı yendi' eleştirisini getirdiği süreçte MHP içerisindeki kopmalarda tamamen pragmatist yargılarla varıldığı tartışılabilir. Zürcher' de MHP' deki bu politik dönüşümün yaklaşan seçimler öncesi bir taktik olarak değerlendirmiştir (Zürcher, 2015). Diğer taraftan Türkeş'in ilerleyen süreçte yaptığı 'Türklük vücuttur, İslamiyet ise ruhtur.' çıkışı bunun pragmatist Saiklerden çok gerçek bir eksen koyması olarak da nitelendirilebileceğine dair bir veridir.

En büyük yapısal dönüşüm geçire parti ise hem idari kadro hem de düşünsel yaklaşım olarak değişim yaşayan CHP olmuştur. İnönü' nün istifasını getiren süreçte, 'Ortanın Solu' fikrini ortaya atan Bülent Ecevit' in Genel Başkan seçilmesi parti içerisinde köklü dönüşümlere yol açmıştır. İlter Turan' a göre İnönü' nün parti başkanlığında uzaklaşması, partisinin politik seçkincilikten yığınlara dayalı politikaya geçişini simgeleyen önemli bir gelişmedir (Turan, 2014).Nitekim CHP içindeki söylem değişimi daha Ecevit Genel Sekreterden sunmasına rağmen, Kemalist geleneği temsil eden İnönü'nün liderliğinde değişim hızının halka aktarımında sorun yaratmıştır ve bu fikrin halka ulaşmasında başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur (Zürcher, 2015).

Ecevit bu bağlamda daha kitlesel destek olmayı başarabilmiştir. Sağ gibi solunda merkez dışına çıktı dönemde '*Halkçılık Ecevit*' lakabını almış ve seçim kampanyası boyunca işçi hakları, üniversite öğrencileri, tarım çalışanları gibi emekçi ve daha hak isteyen kesime seslenmiştir. Ekonomik buhranın yarattığı toplumsal olaylarda 'değil, grevcilerin partisi olacağız' cümlesiyle Ecevit kapital sermayeye yalan AP'ye gönderme yapmıştır. Bir başka gönderme ise kendisine komünizme yardım etmede suçlayan Türkeş'e '*Komünizmi özgürlükle yeneceğiz*' cevabıdır. Ecevit sadece CHP'ye değil, tıkanan siyasal sistem de dinamizm kazanmıştır.

Diğer taraftan AP' deki bölünmeye benzer nitelikte bir bölünmede CHP'de yaşanmıştır. CHP'deki ayrışma doğrudan parti içindeki hizipleşmenin bir sonucudur. İlk ayrışma 'atanın solu' açıklaması sonrasında Ecevit'in içerideki yükselişine tepki dayanan Turhan Feyzioğlu liderliğindeki milletvekilleri ve senatörlerin CHP'den ayrılarak Güven Partisini kurmalarıyla gerçekleşmiştir. Diğer kopma ise Ecevit'in ortanın solu akımını desteklemeyen parti içerisindeki bir başka grubun Kemal Satır öncülüğünde, CHP'den ortanın solu akımını destekleyen parti içerisindeki bir başka grubun Kemal Satır öncülüğünde CHP'den ayrılarak Cumhuriyetçi Partiyi kurmasıdır. CHP'nin vardığı noktadan memnun olmayan Kemalist saiklere dayalı her iki siyasi partide, birbirlerinin politik yaklaşımları arasında herhangi bir görüş ayrılığı olmaması nedeniyle birleşecek Cumhuriyet Güven Partisini kurmuşlardır. Bu süreçten itibaren merkez solda çeşitli hiziplere dayalı partilerin dağılarak farklı fonksiyonlara ayrılması neredeyse bir gelmek haline gelecektir. İlk ve son olmayan bu durum gibi gelişmeler ileride merkez sol içerisinde tekrar yaşanacaktır.

1973 seçimleri sonucuna bakacak olursak; CGP'nin merkez soldaki varlığı CHP'nin oylarının ciddi ölçüde bölünmesine yol açmamıştır. Kendini Kemalist değerlerin inşacısı olarak konumlayan CGP'nin soldaki hareketlerine karşı takındığı tutum(ordu tarafından atanan Tolu hükümetinden 6 CGP'li bakan vardır.) ve aynı zamanda AP' yi hedef alan liberalizm karşıtı tutumu, kendine seçimlerde beklediği başarıyı sağlayamamıştır. 1973 seçimlerinde CHP, Turhan Feyzioğlu liderliğinde Milli Güven Partisi olarak girilen 1968 yerel seçimleri ve 1969 genel seçimlerinden daha az oy oranı yakalamıştır.

Tablo 3: 1973 Seçimleri Sonuçları

Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	% 33,30	185
Adalet Partisi	% 29,82	149
Demokratik Parti	% 11,89	45
Milli Selamet Partisi	% 11,80	48
Cumhuriyetçi Güven Partisi	% 5,26	13
Milliyetçi Hareket Partisi	% 3,89	3
Bağımsızlar	% 2,75	6

Kaynak: Bu tablo www.ysk.gov.tr 'den alınmıştır

Bu tabloda görüldüğü üzere CGP'nin seçimlerdeki performansı CHP'nin oylarını bölemediği gibi seçimlerden birinci parti olarak çıkmasına engel olamamıştır. CGP sadece CHP'nin eski yöneticileri Nebil Oktay ve Ferit Melen'in aday gösterildiği memleketleri Siirt ve Van'da kendini gösterebilmiştir (Bozkır, 2007). CHP bu başarısını 1973 seçimlerinde şehirleşme sorunsalının yarattığı kutuplaşma ortamında topluma yeni bir hava getirebileceğini ikna eden kampanyalara borçludur. Aynı zamanda Ecevit CHP'si siyasete dinamizm sağlamakla kalmamış; hem farklı fraksiyonlara ayrılan sol kesimin hem de ilerlemeci toplum yanlısı kesimin oylarını almayı başarmıştır .Nitekim CHP'nin 1973 seçimlerindeki Kars Mitingi sırasında Şehzade Şahin isimli bir köylünün Ecevit'e “*Karaoğlan*” diye seslenmesiyle başlayan “*Karaoğlan*” propagandası Türkiye’de büyük bir etki yaratmıştır (Habertürk, 2015).1973 seçimlerinin CHP açısından başarılı geçtiğinin en somut göstergesi hiç birinci parti çıkamadığı 60’lı yıllardaki seçimlerin aksine ,üç büyük şehirde de birinci parti olmasıdır. Öte yandan Sivas, Hakkari gibi birbirinden farklı iç dinamiklere sahip seçim bölgesinde de birinci parti olunması hedeflenen seçmen kitlesi skalasının genişliği ve başarının kanıtıdır.

Solda CHP'nin yakaladığı birleşmeye karşılık sağda aynı durum söz konusu olmamıştır. AP'nin çıkarları farklı olan kesimleri bir arada tutamaması daha önce birinci parti olarak çıktığı seçimlerden yerini CHP'ye bırakmasına neden olmuştur. Özellikle parti içerisindeki bölünme 1973 seçimlerinin sonucuna doğrudan etki etmiştir. Demokrat Parti'nin merkez sağda aynı ideolojiye sahip olmakla birlikte aynı seçmen kitlesinin temsilcisi olarak seçime girmesi AP'de ciddi oranda oy kaybı yaşanmasına neden

olmuştur. Seçimden üçüncü parti olarak çıkan demokrat parti seçim başarısını veren bir diğer neden ise Celal Bayar'ın partiye bizzat verdiği destektir. Komsuoğlu'na göre Bayar'ın merkez sağdaki bölünme riskine karşın takındığı tavır kuruluşundan beri destek verdiği AP'de Demirel'in kişisel yönetimine duyulan hoşnutsuzluktan kaynaklıdır (Komsuoğlu, 2008). Merkez sağın geleneksel liderin verdiği bu mesaj sağda yeni bir arayışın göstergesi olmuştur.

AP'nin içerisinde çıkan bir başka parti Milli Selamet Parti(MSP),Demokrat Parti'nin yaptığı benzer bir etki yaratmıştır. Kuruluşu itibarıyla İslamcı muhafazakar bir söylem içerisinde olan Milli Selamet Partisi'nin daha önce Adalet Parti'ye oy vermiş bu kitleyi kendine çevirmiştir. MSP siyasal ideolojik bir parti olarak kitle partisi yaratması beklenmemesine karşın seçimlerde aldığı oy oranı bağlamında oldukça başarılı olmuştur. Bunun bir başka nedeni ise sosyoekonomik buhran döneminde CHP gibi “kaybeden” sınıfa hitap etmesine karşın CHP'nin ulaşamadığı muhafazakar kesime de ulaşabilmeyi başarmıştır. Aynı başarıyı milliyetçi profilinin yanına İslamcılığı entegre eden MHP gösterememiştir.

1973 seçimlerinin galipleri de 70'lerin siyasal arayışlarının dönüşmeye başladığı dönemde seçim kampanyasına sistem karşıtlığını koyan CHP ve MSP olmuştur. CHP'nin tek başına iktidar olmamasına rağmen oy oranını arttırması solun zaferi olarak söylenebilir. Ancak yine de bu zafer göreceli olmuştur. Nitekim AP içindeki bölünmeye rağmen sağ oylarında önemli ölçüde geçiş yaşanmamıştır. Muhafazakar değerleri, antikapitalist görüşleri harmanlayan MSP bir diğer seçim galibi olmuştur.

Seçim sonrası kurulan koalisyonunda tarihsel modern muhafazakar çatışmasının iki ucunu temsil eden bu iki parti arasında yapılmıştır. Kıbrıs çıkartması gibi önemli işlere beraber imza atsalar da, bazı politik hamleler nedeniyle nu koalisyonun bozulması, modernist yaklaşımı sahip seçmenle geleneksel İslami değerleri taşıyan seçmen arasında oluşması muhtemel diyalog ortamının kurulması engelleyerek tarihi bir şansın kaçmasına neden olmuştur. Aksine bu iki tip seçmen yapısı Milliyetçi Cephe Hükümetleri ve CHP azınlık hükümetleri döneminde daha da keskinleşecektir. 1980 yılına gelindiğinde bu çatışmadan kaynaklı toplumsal bölünme istikrarlı bir hükümet çalışma ortamı sunamayacak hale gelerek darbeye zemin hazırlayacaktır.

4.4 1983 VE 1995 SEÇİMLERİ; SİYASAL İSLAM'IN YÜKSELİŞİ VE MERKEZ SAĞ İLE ENTEGRASYONU

Türkiye siyasal tarihinde, 1980 darbesine giden süreç istikrarsızlık ve çatışma ortamına dayanmıştır. Bu duruma etki eden başlıca neden oy oranları açısından tek başına hükümet kurabilme gücünü elde etmeye çok yaklaşmış ancak başaramamış olan AP ve CHP'nin izlediği politikalarlardır. Zira 1973-1977 yılları arasında gelişen siyasal süreçte toplumsal tansiyonun artması ve bunun sonucu olarak 77 seçimlerinde solun ve sağın merkez partileri CHP ve AP'nin oylarının artmasına rağmen, radikalizmde aynı ölçüde güç kazanması hem güçlü hükümetlerin kurulamamasına neden olmakta hem de artan şiddet olaylarının önüne geçilmesinde engel teşkil etmektedir. Ayrıca CHP ve AP'nin kutuplaşan toplumda taraf olmaları hali hazırda şiddeti yeniden üretmiştir. Bir taraftan CHP'nin sol söylem üzerinden ilişki kurduğu küçük gruplar, diğer taraftan AP'nin Milliyetçi Cephe hükümetleri politikası çerçevesinde koalisyonun işlemesi için daha küçük ve ideolojik bir seçmen grubunu oluşturan MSP ve MHP'ye verdiği tavizler, siyasal gücün sandıktan çıkan kitlesel partilerin elinde olmaktan çok, radikal kesimlerin mücadele alanı haline geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda Erik Jan Zürcher'de darbeye giden süreçte AP ve CHP'nin sorumluluklarına dikkat çekmektedir (Zürcher, 2015).

“Büyük ve istikrarlı çoğunluğa sahip bir hükümetin kurulmasını sağlayacak tek çözüm AP-CHP koalisyonunun kurulamayacağı anlaşılmıştı. İki büyük parti, yani AP ve CHP 1973'te yeniden seçildikten sonra işbirliğini beceremedikleri ve böylece aşırı uçtaki küçük gruplara ölçüsüz nüfus sağladıkları için, siyasal sistem giderek felç oldu.”

1980 darbesinin yaptırım gücü karşısında felç olan siyasal sistemin tamamen ortadan kaldırıldığını söylemek yanlış olmamaktadır. Henüz darbenin ilk bildirisinde parlamento ve hükümetin lağvedildiği duyurulurken, siyasi partiler sendikalar ve derneklerin çalışmalarının durdurulması, başta Demirel ve Ecevit olmak üzere eski siyasi parti liderlerinin “gözetim” altına alınması, askeri yönetimin siyaseti yeniden düzenleme amacının bir tezahürüdür.

Bu amaç doğrultusunda Kenan Evren'in izlediği yönetim daha önce ki darbelerden farklılık taşımaktadır. Zira 1960 darbesi doğrudan Demokrat Parti ve uzantılarını hedef alırken, 71 muhtırası sol kesimin toplumsal hareketliliğini bastırmak amacıyla kullanılmıştır. 1980'de ise Kenan Evren'in deyişiyle “Bir sağdan bir soldan” farklı

siyasal kesimlere mensup kişiler keyfi yargılamalar sonucu idam edilmiş, yaşanan toplumsal çatışma asker tarafından sert bir şekilde bastırılmaya çalışılmıştır. Siyasetin yeniden dizayn edilme çabası, yeni bir toplumsal inşa sürecini beraberinde getirir. Siyaset ve kültürün değişmesi arasındaki bağ 1982 Anayasası ve 1961 Anayasasındaki farkta net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu Cumhuriyet değerlerinde bir dönüşüm yaşanmasıdır. Tarihsel tecrübeler askeri bir darbenin Kemalist saiklerle yapıldığı düşüncesini doğurur ancak durum öyle olmamıştır. Askeri yönetim Türk- İslam sentezine dayalı bir egemen ideoloji geliştirmiştir. Türk- İslam politikasının alt metninde, 12 Eylül’ün gerekçesi ülke ve milletin bölünmez bütünlüğünün “kardeş kavgası” nedeniyle bozulması vardır. Bu bağlamda milli görülmeyen sol hareket tasviye edilerek, geriye kalan kardeşlerin barışmasında dinin bir harç görevi görmesi amaçlanmıştır (Özçelik, 2010). Bu politika doğrudan dine dayanmamakla beraber, milliyetçi söylemde içerir. Bir bakıma eski liderlerden Alpaslan Türkeş ve Necmettin Erbakan diğer liderlere göre daha ağır bir cezaya çarptırılmasına rağmen ideolojileri iktidara gelmiştir. Politikanın uygulayıcısının askeriye olmasının yarattığı tek değişiklik Kemalizm ile İslam uzlaştırılarak statükonun korunmasının amaçlanmasıdır (Bölükbaşı, 2012).

Kenan Evren yönetimi yeniden düzenlenen ideoloji çerçevesinde toplumun önünde belirleyici propagandalar yapmıştır. Evren mitinglerde Kuran’dan ayetler okmuş, askeri yönetimin çizdiği çerçevede yazılan 82 Anayasasında üniversiteleri denetleyen YÖK kurulmuş ve ilk ve ortaöğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi zorunlu hale getirilmiştir. Bu bağlamda kültürel dönüşümün gelecek nesillerde belirlenen “*milli kültür*” üzerinden çatışma ortamı hazırlanmasının önüne geçilmiştir.

Bu süreçten itibaren muhafazakar söylemin güçlenerek, seçmen davranışlarında daha fazla katılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Darbe sonrası yapılan ilk seçimde ortaya çıkan tablo şu şekildedir;

Tablo 4: 1983 Seçimleri Sonuçları

Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Anavatan Partisi	% 45,14	211
Halkçı Parti	% 30,46	117
Milliyetçi Demokrasi Partisi	%23,27	71
Bağımsızlar	% 1,13	0

Kaynak: www.ysk.gov.tr ‘den alınmıştır.

Askerin bıraktığı siyasal boşluğu merkez sağın liberal muhafazakar çizgisinde konumlanmış Turgut Özal’ın Anavatan Partisi doldurmuştur. Türkiye’nin dış ekonomiyle entegrasyonunu başlatan liberal “24 Ocak” Kararlarının mimarı olan Özal’ın kurduğu ANAP’ın yönetici profili 80 sonrası toplumsal inşacılarının tam olarak amaçladığı şekildedir. Parti içerisinde liberal, İslamcı ve milliyetçi kanadın bulunması, çok sesli bir parti görünümündeki ANAP’ın 80’lerin Türk siyasetine büyük etki yaratmasını sağlayacaktır. ANAP’ın siyasal hayatı, eski liderlerin dönüşü, Özal’ın yaptığı manevra hataları ve zamansız ölümüyle AKP’nin ulaştığı noktaya hiçbir zaman gelemeden sonlanacaktır. Ancak farklı partilerin oyları bölünse bile muhafazakar sağın seçim yüzdeleri ANAP’ın bandında kalmıştır. Modernist sol açısından 70’li yıllardaki Ecevit’in oy oranını yakalaması 1983 yılından günümüze kadar halen mümkün olmamıştır.

Hali hazırda 1983 seçimleri bu bağlam üzerinden değerlendirildiğinde, 1980 sonrası Türkiye’sinin seçmen yapısıyla ilgili ipuçları vermektedir. Seçimlere katılan üç partinin hem söylemsel hem de ideolojik olarak 2016 yılı itibarıyla Mecliste grubu olan partilerle arasındaki bağ göz önüne alındığında; muhafazakar liberal AKP-ANAP, modernist merkez sol HP-CHP, milliyetçi sağ MDP-MHP, 2002 sonrası oluşan seçim tablosuyla büyük benzerlikler taşıdığı sonucuna erişilebilir. Kültürel çatışmaya bağlı demografik oy dağılımı da 83 ve özellikle 2002’den sonra geçişkenliğin olmadığı bir olgu haline gelmiştir. Türk siyasi tarihine baktığımızda geçişkensizlik durumunu sadece 70’lerde Ecevit CHP’si nispeten farklı kesimlerden oy alarak kırabilmiş ancak 80 sonrası oluşan siyasal konjonktürde bu başarı çok zor hale gelmiştir. Nitekim 1991 ve 1999 seçimlerinde nispeten ortaya farklı durumlar çıksa da (örneğin; 1999 seçimlerinde

farklı partilerin dağılımında bölünen oylar neticesinde Ecevit DSP'sinin birinci parti olması gibi) genel olarak İslamcı, Kemalist ve milliyetçi ideolojilerin oy dağılımları büyük ölçüde aynıdır.

4.5 1995 SEÇİMLERİ; İSLAM'IN KENT ZAFERİ

Sadece 1995 seçimleri diğer seçimlerden farklılık taşır. Erbakan'ın önderliğindeki Refah Partisi Türkiye tarihinde bir ilki gerçekleştirerek seçimlerde birinci parti olmuştur. Aslında bu sonuç 80 sonrası yaşanan toplumsal dönüşümde kendine daha etkin siyasal alan İslamcı hareketin vardığı sonuçtur. Erbakan'ın “*Milli Görüş*” hareketi olarak tabir ettiği hareketin başarısının altında yatan eğilim yaptığı sınıf siyasetidir. İslamcı hareket daha önce de değinildiği üzere 1970'lerden itibaren kırsal esnaf ve kent yoksulları arasından destek bulmuştur. 1996 yılı itibarıyla ise güçsüz hükümetler, yaşanan ekonomik ve siyasi krizler RP'nin başarısını ortaya çıkaran nedenler olmuştur. 96 seçimleri kampanyası boyunca kent yoksulları ve gecekondu kesimleri içeren “adil düzen yerleşimine” öne sürülmüştür. Bu politika üzerinden İslam'ın dürüstlük, paylaşımcılık ve manevi yönünü ön plana çıkartılmış ve destek bulduğu kesimlere yönelik hayırseverlik ahlakı içeren yiyecek ,içecek, yakacak, sağlık ve eğitim yardımlarıyla ,parti doğrudan seçmen kitleleriyle bir bağ kurmayı başarmıştır (Bölükbaşı, 2012). Bu bağlamda 95 seçimlerinde RP'nin sosyal yardımlaşma kuruluşu gibi çalışarak toplumun yoksul muhafazakar kesimin desteğini elde ettiğinden bahsedilebilir, bu politika çerçevesinde RP kampanyasını kapital sistemin sorunlarına dayandırmıştır. Hem siyasal hem ekonomik boyutta yürüttüğü seçim kampanyasında dışında kalan kesimi kapsayan söylemlerde bulunmuş ve söz konusu ekonomik sorunun ortaya nedeninin modern kimlik dayatması olduğunu ileri sürmüştür. RP'nin izlediği bu seçim politikasına “faiz beni batırdı” “*İki yakamız bir araya gelmiyor*” ,”*Doğulu olmak suç mu?*” gibi başlıklarla başlayan ilanlara ağırlık verdi (Duman & İpekşen, 2013).

Refah partisinin kazandığı başarının bir diğer sebebi yerel belediyeçiliğe önem veren parti politikası olduğu görülmektedir. İlk büyük atağı 1996 yerel seçimlerinde gerçekleştiren partinin bu seçimlerde Kocaeli, Sakarya gibi işçi sınıfının yoğun olduğu kentlerin yanı sıra İstanbul ve Ankara gibi Türkiye'nin en kalabalık ve yoğun nüfuslu bölgelerinde belediye başkanlıklarını kazanması, Ruşen Çakır'ın iddiasına göre RP'nin “köylü-kasabalı” olmaktan ziyade kentli bir parti olmasından kaynaklanmaktadır (Çakır,

1994). RP'nin 94 yılındaki belediye zaferi İstanbul Belediye Başkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan'ı siyaset sahnesinin üst mertebelerine taşımıştır. Maneviyatçı ve yolsuzluklara karşı tutumuyla belediyecilikte farklı söylemler içeren RP'nin bu tutumu 95 seçimlerinde 94 yılında kazandığı belediyelerin yanı sıra birinci parti olarak çıktığı şehir sayısının artmasını sağlamıştır (Çakır, 1994)

Diğer taraftan RP'nin dışındaki partiler ise seçim kampanyası boyunca rakipler üzerinden sert saldırılarda bulunarak geçirmişlerdir. Özellikle aynı seçmen tabanına seslenen ANAP ve DYP'nin birbirlerine karşı sürdürdükleri kötuleyici ithamlar buna örnektir. Çiller'in her aileye iki anahtar kampanyasına karşılık, ANAP Demirel'in 91 seçimlerinde *"100 günde ekonomiyi kurtaracağım"* vaadine atıfta bulunmuştur (Duman & İpekşen, 2013).

Bir diğer bölünme ise ilerlemeci toplum Saiklerine sahip merkez sol kesimde yaşanmıştır. SHP tecrübesinin ardından CHP ve DSP olarak bölünen merkez sol oyları partilerin karşılıklı oranlarına darbe vurmasına neden olmuştur.

Yapılan seçimlerde ortaya çıkan tablo seçim boyunca birbirlerine saldıran rakip partilerin aleyhine gelişmiştir.

Tablo 6: 1995 Seçimleri Sonuçları

Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Refah Partisi	%21,4	158
Anavatan Partisi	%19,65	132
Doğru Yol Partisi	%19,18	135
Demokratik Sol Parti	%14,64	76
Cumhuriyetçi Halk Partisi	%10,71	49
Milliyetçi Hareket Partisi	%8,18	Seçim Barajını Aşamadı

Kaynak: Bu tablo www.ysk.gov.tr 'den alınmıştır

Merkez solun dağılan oyları toplam oylarda birinci parti olmasına engel olmuştur. Benzer bir durumda 80'lerdeki ANAP'ın geniş tabanlı seçmen kitlesinde ortak bir oy yüzdesi çıkmaktayken, DYP ve ANAP'ın 95 seçimlerinde oy yüzdeleri eski ANAP'ın bölünen oylarıdır. Aynı şekilde RP yükselttiği oylarını kendi tabanının yanı sıra hem

merkez sağ seçmeni hem de MHP’den kazandığı seçmenlerine borçludur. Daha önceki seçim tabloları göz önüne alındığında yine kutuplar arası geçişkenlikten söz edemeyiz Modern seçmen ve muhafazakar seçmen tekrar farklı kutuplarda oy tercihi yapmışlardır.95 seçimlerini önemli kılan neden 80 sonrası oluşan merkez sağ bloğun gittikçe daha muhafazakar çizgiye kaydığının göstergesi olmasıdır. RP gibi benzer bir başarıyı 99 seçimlerinde göstermiştir.

Bu bağlamda 28 Şubat katı laik toplum arzusundaki askeri kanadın son direnç noktası olsa da toplumsal dönüşümün önüne geçememiştir.2002 yılına gelindiğinde “*Refah Partisi gömleğini çıkartarak*” kurulan AKP hem RP’nin hem de 80’lerdeki ANAP’ın oylarını temsil etmiştir. AKP tabanı çoğunlukla 80 sonrası muhafazakar çizgiye kayan merkez sağ seçmeni olmuştur. Bu sonuç içerisinde AKP’nin hem RP’nin hem de ANAP’ın siyasal mirasçısı olduğunu belirtmek mümkündür.

5. SONUÇ

Ortaya çıkan bulgular çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin batılı anlamda modern ulus devlet yaratma sürecinin kimlik bunalımının devam ettiğini belirtebiliriz. Muhafazakar ve modern kültür yapısının ayrımı Osmanlı döneminde yapılmış ve 90 yıl gibi bir süreçte kökleşerek ayrımı giderilememesine neden olmuştur. Sorunun geçmişte aranan kökeninde halkın elde ettiği siyasal kültür ve toplumsal yaşam örgütlenmesinin kemikleşmiş hale gelmesi 90 yıllık süreci yeterli kılmamıştır. Her yapılan seçimde oy veren seçmenlerin tercihleri büyük oranda kişisel politikasına göre olmaktan ziyade kendi kültür yapısına ve partilerin dönem konjonktürü içerisinde bulunduğu söylemler çerçevesinde oluşmuştur. Bu nedenle tarihi sürece göz atmak araştırma için önem taşımaktadır.

Birinci bölümde değindiğimiz Osmanlı'da batılılaşma ve onun kimlik sorunsalı bu bağlamda belirleyicidir. Üç kıtaya yayılmış güçlü bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu yapısı gereği birbirinden farklı etnik köken, kültür ve diğer unsurların herhangi bir aidiyet sorunu yaşamadığı bir devlet örgütlenmesiydi. Zira bir tarım toplumu olan Osmanlı Devleti tebaası ile olan ilişkisini toprak üzerinden merkeziyetçi olmayan ancak Padişah'ın bahşettiği yaşamda "kul anlayışına" dayalı bir yapıdaydı. İlerlemeden ziyade döngüsel dünya görüşünün hakim olduğu bu toplumsal örgütlenme, ekonomik yapı kapitalist büyüme odaklı olmamasından ötürü sosyal yapıda statükonun yeniden düzenlendiği alan haline gelmiştir ve buna bağlı olarak ilerlemenin, yeniliğin karşısında konumlanmıştır. Örneğin; günümüz Türk toplumundaki "İcat çıkartma" sözü tarım toplumunun kültürel mirasından devralınmıştır. Halil İnalcık'ta Osmanlı'nın sosyo-ekonomik yapısının muhafazakarlığı yeniden ürettiği yaklaşımına benzer bir biçimde değinmiştir (İnalcık, 2013).

"Osmanlı sosyal yapısı üzerine yaptığım çalışmalar, tarımsal topraklar ve köylü emeği üzerindeki denetimin, imparatorluğun toplumsal ve ekonomik açıdan değişmemesinde önemli bir etken olduğu kuramını destekliyor"

Tanzimat Dönemiyle beraber Osmanlı'nın geleneksel sosyal yapısı ayrışma noktasına haline gelmiştir. Bu ayrışma yönetici sınıfının modernleşme politikalarının neticesinde

ortaya çıkan batılı değerleri özümseyen Osmanlı seçkiniyle Anadolu halkı arasında kopmalar meydana getirmiştir. Örneğin; sık sık kullandığımız “İstanbul Beyefendisi” terimi Türk olmakla birlikte Rum, Ermeni hatta Musevi kültüründen esinlenmiş, hatta onu özümsemiş, insan ilişkilerinde kibarlığı ön plana çıkartmış kentli kişiliği anlatmaktadır ve tümüyle köylülere karşı olmasa bile Anadolu’ya karşı onu küçültmek için kullanılan bir terimdir (Kazancı, 2006). Halktan kopuk ve aynı zamanda kadim devlet ananelerini dönüştürme amacı taşıyan bu kesimin iktidarı muhafazakarlığın hem toplumsal hareket hem de siyasal örgütlenme olarak karşı tarafta konumlanmasına neden olur. Halkın iradesinin en somut göstergesi olan seçim kavramı da bu noktada turnusol kağıdı işlevi görmektedir.

Kurtuluş Savaşı kahramanı olarak Mustafa Kemal’in İttihat ve Terakki’ye nazaran toplumsal modernleşme adına önemli adımlar atma olanağı bulmuştur. Ancak Atatürk Devrimleri sonrası CHP’nin modernleşme sürecine bütünleşmiş olmuş Cumhuriyet seçkiniyle oluşturduğu statükocu pozisyon, Atatürk’ün güçlü dönüştürücülüğünün yanında farklılık yaratır. CHP’nin değişimi bu bağlamda önemlidir zira partiden ayrılanlar muhalif olarak, muhafazakar söyleme karşı daha ılıman bir parti kurmuşlardır. Demokrat Parti’nin kuruluşu siyasal alanda modern-muhafazakar ayrımının kurumsallaştığının göstergesi olmuştur.

CHP- DP ayrımı Türkiye seçimler tarihinin geleneksel yapısını oluşturmaktadır. Söylemsel olarak AP-CHP arasındaki rekabette, 2002 sonrası ortaya çıkan AKP-CHP çekişmesi de aynı ideolojik geleneğin çatışmasıdır. Kültürel ve söylemsel farklılıklara dayalı olan söz konusu ayrım her seçimde kendini yeniden ortaya koymaktadır. Siyasal konjonktürün farklılaştığı 70’li yıllardaki gibi keskin kutuplaşma CHP’nin lehine gelişse de genel anlamda Türkiye’deki ilerici toplum saikine oy veren seçmen oranı %30’lar bandındayken, gelenekçi politikaları da bünyesinde barındıran sağın oy oranı %60-65 civarında olmuştur. Partilerin parçalanması ya da birleşmesi dikkate alındığında bile geçişkensizlik bu çerçevede kendini gösterir.

Günümüzde sağ kesimin ortaya attığı CHP döneminde benzin kuyruğuna giriliyordu savı siyasi tarihin kültürel bakış açısına göre yorumlanmasında güzel bir örnektir. 1974 yılında halkın benzin kuyruğuna girdiği dönemde CHP hükümetinin koalisyon ortağı İslamcı hareketin kurucu ismi Necmettin Erbakan’dır, ancak bu olayla ilgili hiçbir

zamanda eleştiri okları Erbakan’a yönelmez. Keza sağ bloğun oluşturduğu Milli Cephe hükümetinde de aynı sorunun devamı Demirel’in “*Memlekette petrol var da biz mi içtik*” sözlerinden bu sorunun devam ettiğini gösterir. Ancak 1977 senesinde yapılan seçimlerde birinci parti 1973’te olduğu gibi CHP olmuştur. O dönem halk tarafından cezalandırılacak bir hatası tespit edilemeyen CHP günümüzde benzin kuyrukları nedeniyle halkın çoğunluğunun oylarıyla iktidara gelmiş rakibi tarafından negatif kampanya unsuru olarak suçlanmaktadır.

Kutuplar arası geçişkensizliği bozan en büyük etken askeri darbeler olmuştur. Askeri darbelerin ana çıkış noktası söylemsel bazda Atatürk Devrimlerini ön plana çıkartsa da ilerleyen süreçte alınan sonuçlar Atatürk’ün hedef koyduğu pozitivist toplum yapısından çok, muhafazakar örgütlenmenin hem devlet içerisinde hem de toplumun oy tercihinde güç kazandığını gösterir. Zira uzun vade de askeri yaptırımlardan sonra muhafazakar sağ partilerin hükümetlerinin kurulması bir paradoks yaratmıştır. 1960 darbesinin sonucu 1965 seçimlerinde Adalet Partisi’nin iktidara gelmesi sonucunu doğurur, 1971 muhtırası doğrudan sola karşı yapılmış olmakla beraber 1973 ve 1977 seçimlerinden Ecevit CHP’sinin birinci parti olarak çıkmasına rağmen yaşanan süreçte çoğunlukla sağ bloğun Milliyetçi Cephe hükümetleri iktidarda kalmıştır. Aynı ilişki 1980 darbesi ANAP ve 28 Şubat ve 2007 E-muhtıra AKP arasında da vardır.

Bu araştırmanın vardığı sonuca göre; 12 Eylül 1980 darbesi Türkiye’deki diğer darbelere nazaran kültürel dönüşüm üzerinden daha belirleyici bir rol oynamıştır. 12 Eylül’de darbe yapan cunta yönetimi sadece siyasal alanı düzenlemeye çalışmamış aynı zamanda toplumun yeniden inşa sürecini başlatmıştır. Söz konusu dönüşüm muhafazakarlığın yükselişini barındırmaktadır. 1980 öncesinde devletin resmi ideolojisi Kemalizm’den milliyetçi ve muhafazakar doktrinler içeren bir devlet ideolojisine dönüşüm ön plana çıkmıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi milliyetçi ve İslamcı politikanın 70’lerdeki çatışan toplum üzerinde tutkal vazifesi görmesi amaçlanmıştır. 80 sonrası başlayan inşa süreci amacında din ve devlet ilişkisi yeniden düzenlenmiş bu bağlamda da din/İslam esasında “milli birlik ve bütünlük” çerçevesinde toplumun homojenleştirilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz (Özçelik, 2010). Devletin dini resmi ve merkezileştirme çabası çerçevesinde muhafazakarlık toplum içinde daha önemli bir noktaya gelmiştir. Bu politikanın sonucunda da dinsel temaların kamuoyunda güç

kazanması da seçim kampanyalarında geleneksel söylemleri artırdığı gibi, muhafazakar seçmen oranında da artış yaşanmıştır. Nitekim 1983 seçimlerinden en son yapılan 1 Kasım 2015 seçimlerine kadar olan süreçte sadece 1999 seçimlerinde DSP -aynı siyasal kanattaki partilerin birbirlerinin oylarını bölmesiyle- düşük oy oranına rağmen birinci parti olmayı başarmıştır.

1980 sonrası devlet elinde güçlenen milliyetçi ve İslamcı yapının toplumsal karşılığı olmuştur. Ancak söz konusu ideolojilere sahip olan Refah Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisinin aksine seçmenin yöneldiği parti ANAP'tır. Zira RP ve MHP'nin kitle partileri olmamalarıyla beraber güçlü bir toplumsal genişliği içermemesi, daha da muhafazakarlığa kayan merkez sağı kendinde toplayamamasıyla sonuçlanmıştır. ANAP ise hem ekonomik hem de sosyal alanda dünyaya açılan Türkiye'nin dönem siyasal konjonktürüne tam anlamıyla uyan bir parti olmuştur. Bu bağlamda ANAP'ın 80'li yıllardaki seçimlerde büyük bir halk desteğiyle tek başına iktidar olması şaşırtıcı olmamıştır.

Türk siyasi tarihindeki ANAP tecrübesi yeni bir yönetim biçimini de ortaya koymuştur. 80 sonrası oluşan politik kültür yapısında ANAP, bir yandan kültürel düzeyde, birey-aile-toplum ilişkilerinde İslam'dan kaynaklanan muhafazakar değerleri içerirken diğer taraftan akılcı rasyonalist değerlerin temsilciliğini yapmıştır (Göle, 2014). "İcraatçı" bir yapıya sahip muhafazakar-liberal bir parti olarak ANAP merkez sağ seçmenini kendi bünyesinde toplamıştır. ANAP'ın ilerici toplum yapısına belirgin bir tehdit gibi algılanan İslamcı normları da kendi bünyesinde bulundurması, partiyi modern-muhafazakar çatışmasında kırılma noktalarından biri haline getirir.

Bir diğer kırılma noktası ise 1994 Yerel Seçimleri ve 1996 Genel Seçimlerinde Refah Partisinin elde ettiği başarılarıdır. İslamcı bir partinin ilk defa seçimlerden birinci parti olarak çıkması muhafazakarlığın modernizm karşısındaki zaferidir. Batılı kimliği özümsemeyen ve hatta bu terimi kötüleyen kitlelerin siyasal alanda kendi temsiliyetini yaratması önemlidir. Zira Tanzimat'tan bu yana toplumsal olaylarda görüşünü ortaya koyabilen ve seçmen tutumunda da genellikle söylemleriyle salt İslamcılıktan ziyade daha büyük seçmen kitlelerine sahip partileri tercih etmek durumunda kalan bu kesim iktidarla tanışmıştır. Öte yandan 1996 yılı katı laik Cumhuriyetçi kesimin hala devlet içerisinde güçlü olduğu bir dönem olmakla beraber, 28 Şubat süreci RP'nin

kapatılmasıyla sonuçlanmış, partinin önderi konumundaki Erbakan'ın siyasal hayatını nispeten sonlandırmıştır.

14 Ağustos 2001 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan'ın öncülüğünde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, yaşanan tüm gelişmelerin neticesinde modern- muhafazakar çatışmasının günümüze ulaşan sonuçlarından biridir. AKP 28 Şubat sürecinde dağılma noktasına gelen RP'nin ardılı Saadet Partisinden ayrılan belirli bir grubun içinden kurulmuş bir parti olmasına rağmen, söylemsel bazda yenilikçi İslamcı karaktere sahip bir partidir. Erdoğan'ın partinin kuruluş aşamasında söylediği “*Milli Görüş gömleğini çıkarttık*” sözü bu siyasi görüşün bir tezahürüdür. AKP icraatçı, rasyonalist ve İslamcı değerleri bakımından ANAP'ın siyasal mirasçısı pozisyonuna geçmesiyle birlikte, kadro olarak FP çoğunluğuna sahip muhafazakar bir koalisyon yapısındadır. Aynı zamanda girdiği ilk seçim olan 2002 yılında RP'nin 90'lı yıllardaki başarılı seçim kampanyasını tekrarlamış, zayıf ve istikrarsız koalisyonlara karşı yolsuzluk ve yoksulluk sorununa karşı yönetenleri hedef alan negatif bir kampanya yürütmüştür. Bu politikanın başarılı olduğuna dair somut veriler, AKP'nin Saadet Partisinin gerçek İslamcılarının kalesi Konya'da bile hezimete uğratması olmuştur (Zürcher, 2015).

Diğer taraftan AKP'nin toplumsal dönüşümündeki belirleyici rolü, partiyi öncülleri olan ANAP ve RP'den farklı bir noktaya koymaktadır. Bu dönüşüm hem devlet içindeki örgütlenme hem de toplumun kültürel değerlerinde yaşanan değişim temellidir. Reformist politikalar sonucunda AKP -hiçbir zaman ezici bir çoğunluğu elde edemese de – devlet içerisindeki Kemalist bürokrasi ve laik saiklerle hareket eden askerin eliyle modernist kesimin lehin olan dengeyi, muhafazakar kesimin lehine gelişecek şekilde dönüştürmüştür. Başlıca dönüşüm noktaları türban ve İmam Hatip sorunsallarıdır. Özellikle türban sorunu AKP içerisinde de bir temsil sorunu haline gelmiştir, zira parti yöneticilerinin eşlerinin çoğu başta olmak üzere siyasal örgütlenme içerisinde çok sayıda türbanlı kadın bulunması ve bu kişilerin askerlerin ve dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in verdiği resepsiyonlara davet edilmemeleri ciddi bir siyasal kriz yaratmıştır. 2007 yılında hem Cumhurbaşkanlığı hem de Genel Seçimler yaklaştığında ise türban sorunu başlı başına bir toplumsal gerginlik nedeni haline gelmiştir. AKP'nin Cumhurbaşkanlığına aday gösterdiği Abdullah Gül'ün eşi Hayrunnisa Gül'ün başının kapalı olması nedeniyle ulusalcı kesim yoğun bir tepki göstermiş, Cumhuriyet

mitingleri düzenlenmiştir. Diğer taraftan yaşanan gelişmeler nedeniyle ordu da internet üzerinden muhtıra vermiştir. Modern toplum yanlısı seküler kesimin dönem şartlarına karşı aldığı pozisyon Cumhuriyet Gazetesinin attığı “*Tehlikenin Farkında Mısınız*” manşetinde net olarak gözükmemektedir.²

Öte yandan Erdoğan’ın başkanlığında AKP hem icraatçı ekonomik politikalarıyla sermayedar kesimden hem de muhafazakar bloğu birleştirmesi sayesinde aldığı destekle 2007 seçimlerinden güçlü bir halk desteğiyle çıkmayı başarmıştır. Bu sonuç Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanı olmasının önünü açmıştır. Böylelikle ilk defa türbanlı bir First Lady’nin Çankaya’ya çıkması, ulusalcı kesimin aldığı yenilginin göstergesidir. AKP ilerleyen süreçte bu başarısını türbanlı kamu binaları ve üniversitelerde de serbest bırakarak tekrarlayacaktır. Benzer bir durumda İmam Hatip sorunsalında yaşanmıştır. AKP hükümetinde İmam Hatiplerin kat sayı puanını kaldırarak üniversite girişlerinin önündeki engel kaldırılmıştır.

Cumhuriyet tarihinde muhafazakar kesimin yaşadığı mağduriyetlerin kaldırılması, sağ kesim tarafından AKP’ye güçlü bir siyasal destek sağlamıştır. Özellikle türban ve İmam Hatipler sorununun çözülmesinin ardından muhafazakar kesim tarafından Erdoğan’a önder gözüyle bakılmıştır. 2007 seçimleri döneminde kullanılan Menderes, Özal ve Erdoğan’ın fotoğraflarının bulunduğu “*Bu Milletin Adamları*” afişleri geleneksel muhafazakar sağda Erdoğan’ın gücünü gösterdiği gibi, hemen hemen daha sonra yapılan tüm seçimlerde bu söylem farklı yönleriyle beraber kullanılmıştır. Erdoğan’ın AKP’nin üzerinde de toplumla bağ kuran lider algısındaki duruşu seçim kampanyalarına da yansımaktadır. 2014 Yerel Seçimlerinde Erdoğan doğrudan aday olmasa bile Türkçü kesimin kullandığı “*Dombra*” şarkısının Recep Tayyip Erdoğan’ın adıyla yeniden uyarlanması ve tek kişi üzerinden seçim kampanyası yürütülmesi, söz konusu kişinin edindiği toplumsal desteğin tezahürüdür. Benzer bir örnek Erdoğan’ın 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri için yaptığı mitingte yaşanmıştır. Erdoğan seçim kampanyası dahilinde seçimde onu destekleyenlerde 1 lira bile olsa bağışlamalarını istemiştir. Bu seçim kampanyasında Erdoğan’ın paraya ihtiyacı olduğundan değil, seçmeniyle arasında olan bağın daha da güçlenmesi amacıyla bağış istenmiştir. Bir nevi

² Cumhuriyet Gazetesi 2 Nisan 2006 tarihli manşeti

seçmen ve aday arasındaki bağ somut verilere yansımıştır. Nitekim Erdoğan ve seçmeni arasında “*Kutlu Dava*” gibi söylemlere yansıyan bir bütünleşme söz konusudur.

Modern- muhafazakar çatışmasının günümüzdeki gelişmelerini değerlendirmek için 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri önemli bir göstergedir.

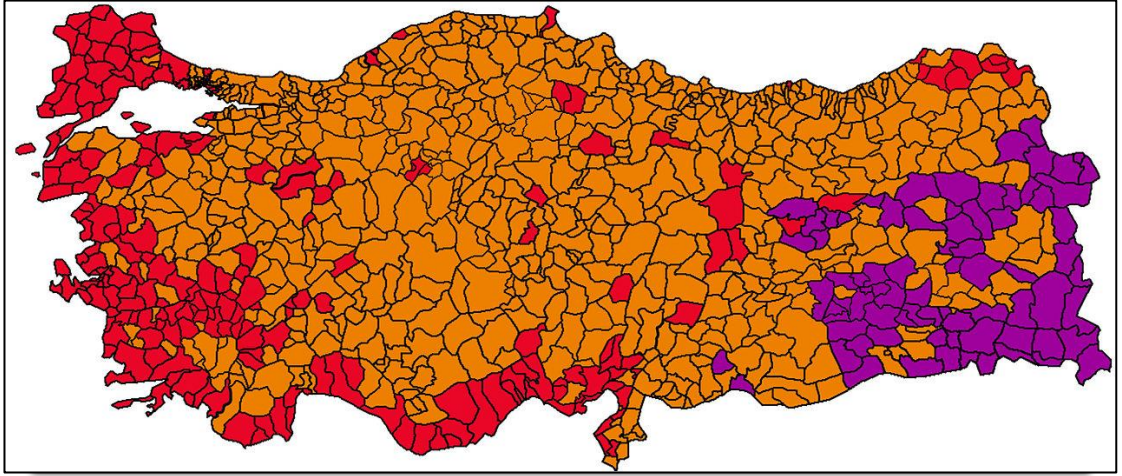
Tablo 7: 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçim Tablosu

Aday	Oy Oranı
Recep Tayyip Erdoğan	%51,79
Ekmeleddin İhsanoğlu	% 38,44
Selahattin Demirtaş	% 9,76

Kaynak: www.ysk.gov.tr ‘den alınmıştır

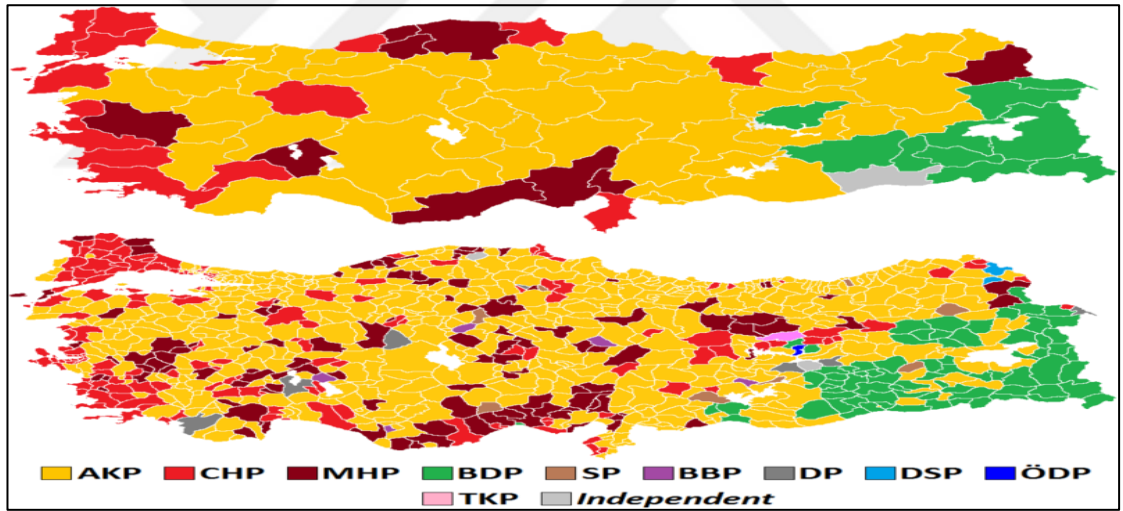
Ortaya çıkan tabloda; Erdoğan yüksek bir oy oranıyla birinci tur sonunda Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Erdoğan’ın aldığı %51,79’luk oy oranını değerlendirdiğimizde bu oyların sadece AKP tabanına ait olduğunu belirtmek güçtür. Zira sonuçlara göre 2011 Genel Seçimlerinde AKP’nin oy oranından daha yüksek bir seviyeye ulaşılmıştır. Bu durumun en önemli göstergelerinden biri MHP seçmeninin CHP’yle ortak bir aday çıkartılsa bile takındığı siyasal tutumdur. 2014 Yerel Seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri karşılaştırıldığında yerel seçimde MHP’ye oy vermiş kırsaldaki seçmenin, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Erdoğan’a oy verdiği görülür. Bu bağlamda kıyı bölgelerinde ikamet eden MHP seçmeniyle, kırsalda oy veren MHP seçmeni arasında dünya görüşü olarak farklılıklar olduğundan bahsedilebilir.

Şekil 2: 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri il sonuçları tablosu

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_T%C3%BCrkiye_yerel_se%C3%A7imleri linkinden alınmıştır.

Şekil 3: 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri ilçe sonuçları tablosu

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_T%C3%BCrkiye_cumhurba%C5%9Fkanlığı_se%C3%A7imleri linkinden alınmıştır.

Esasında MHP seçmeninin takındığı tutum tam olarak kültürel farkla da açıklanamaz. Çatı adayı olarak MHP ve CHP'nin ortak aday gösterdikleri Ekmeleddin İhsanoğlu'da Erdoğan'la benzer profilde bir adaydır. Uzun yıllar İslam Birliği Teşkilatında başkanlık yapmış olan İhsanoğlu siyasal görüşler nezdinde muhafazakar ve milliyetçi fikirlere sahip bir adaydır. Ancak diğer taraftan Ekmeleddin İhsanoğlu diğer adayların aksine politika kökenli olmayıp, siyasete mesafeli bir kariyere sahiptir. Bu durumda seçim propagandası yürüttürken sıkıntılı bir süreç geçirilmesine neden haline gelmiştir. Nitekim azımsanmayacak oranda CHP seçmeni gösterilen adaydan memnun olmayarak

ya Türkiye siyaseti yapmaya çalıştığı iddiasında olan, gençleri hedef alan bir seçim kampanyası yürütmüş olan Selahattin Demirtaş'a oy vermiş veyahut sandığa gitmemiştir. Belirli bir CHP seçmeni için İhsanoğlu ismi muhafazakar yapısı nedeniyle “öteki” olarak görülmüş ve Demirtaş –milliyetçilerin Kürt siyaseti nedeniyle ağır eleştirilerine maruz kalsa da- daha yakın bulunmuştur.

Kutuplarası geçişkensizliğe bir örnekte MHP'nin 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra takındığı tutum olmuştur. Zira MHP AKP'ye muhalif olan diğer partilerin hışmına maruz kalsa da kendi ideolojisine daha yakın olan AKP'nin lehinde politikalar izlemiştir. Hatta yapılan Meclis Başkanlığı seçimlerinde son tur oylamasına katılmayarak açıktan olmasa bile AKP'nin adayına destek olmayı, kendi ideolojisinin tamamen karşısında konumlandırılmış HDP'yle aynı adaya oy vermeye yeğlemiştir. Koalisyon kurulamadığı için 7 Haziran'ın akabinde yapılan 1 Kasım seçimlerinde de MHP ve AKP' seçmeni arasında ideolojik bazda büyük farklılıklar bulunmadığının bir göstergesi olarak, çok sayıda MHP seçmenin AKP'ye oy verdiği saptanmıştır (Zorlu, 2015).

Bu çalışmanın elde ettiği sonuç olarak; modern- muhafazakar çatışmasında muhafazakar yapının günümüzde üstün geldiğini belirtebiliriz. 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin örneklem olarak sunulmasındaki amaç bu doğrultudadır. Nitekim ilerici toplum ideolojisinin siyasal temsilcisi olan CHP'nin bile muhafazakar profildeki bir aday göstermesi Türkiye'deki sosyo-kültürel dönüşümün göstergesidir. Ciddi bir tarihsel mirasın vardığı sonuç olan bu durum sadece siyasetle açıklanamaz. Türk toplumunun kimlik karmaşasında hala batıda yer edinenemesi ve AKP dönemi halk nezdinde destek bulan dış politikada da yaşanan dönüşümde muhafazakar öğelerin toplum kimliğindeki yerini işaret eder. Arkasında güçlü kamuoyu desteği bulan Erdoğan'ın “*Yeni Türkiye*” söyleminin altında yatan gerçeklikte, toplumun kimliğini batıda değil, İslamcı doğunun bir parçasında gördüğüdür. Yeni Türkiye muhafazakarlığın toplumun her alanına yayıldığı ve bu süre zarfında da seçmen desteği bulmasıdır. Kültürel yönden seçmen davranışının siyasi yapıyı tıkaması, modern-muhafazakar çatışmasının Türk siyasetindeki önemini kanıtlar.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmad, F., 2007. *İttihat ve Terakki*. 7. dü. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akşin, S., 2009. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. 5. dü. İstanbul: İmge Kitapevi.
- Altan, M., 2006. *Darbelerin Ekonomisi*. 1. dü. İstanbul: Sis Yayıncılık.
- Attali, J., 2008. *Geleceğin Kısa Tarihi*. 2. dü. İstanbul: İmge Kitapevi.
- Berkes, N., 2008. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kred Yayınları.
- Burke, P., 2008. *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*. 2. dü. İstanbul: Doğu-Batı Yayıncılık.
- Carr, E. H., 2013. *Tarih Nedir?*. 18. dü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Comte, A., 2009. *Appel aux Conservateurs*. Paris: Edition de Sandre.
- Durkheim, E., 2006. *Toplumsal İşbölümü*. 1. dü. İstanbul: Cem Kitapevi.
- Feyzioğlu, T., 2000. *Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket*. 1. dü. İstanbul: Ozon Yayıncılık.
- Georgeon, F., 2006. *Sultan Abdülhamid*. İstanbul: İletişim Yayınları .
- Goloğlu, M., 2009. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2, 1931-1938 Tek Partili Cumhuriyet*. 2. dü. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Göle, N., 2014. 80 Sonrası Politik Kültür. A. Y. Sarıbay & E. Kalaycıoğlu, düz. *Türk Siyasal Hayatı; Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. Ankara: Sentez Yayıncılık, pp. 559-572.
- Harari, Y., 2015. *Homo Sapiens*. İstanbul: Kollektif Kitap Yayınları.
- Huberman, L., 2005. *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. 6. dü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huntington, S., 2014. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. 1. dü. İstanbul: Vadi Yayınları.
- İnalcık, H., 2013. *İmparatorluk Mirası- Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*. 6. dü. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaçmazoğlu, B., 2013. *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*. İstanbul: Doğu Kitapevi.

Kalaycıoğlu, E., 2014. Siyasal Rejim Tasarımı ve Demokrasi. E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay, düz. *Türk Siyasal Hayatı ; Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. Ankara: Sentez Yayıncılık, pp. 423-449.

Kalaycıoğlu, E. & Sarıbay, A. Y., 2014. Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme. E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay, düz. *Türk Siyasal Hayatı ; Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. Ankara: Sentez Yayınları, pp. 19-45.

Karaveli, O., 2004. *Sakallı Celal - Bir 'Bilinmeyen Ünlü'nün Yaşam Öyküsü*. İstanbul: Pergamon Yayınları.

Keyder, Ç., 2007. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. 5. dü. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kinross, L., 2006. *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu*. 18. dü. İstanbul: Altın Kitaplar.

Komsuoğlu, A., 2008. *Siyasal Yaşamda Bir Lider: Süleyman Demirel*. 1. dü. İstanbul: Bengi Yayınları.

Lewis, B., 2015. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. 8. dü. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Lüküslü, D., 2015. *Türkiye'de Gençlik Miti*. 2. dü. İstanbul: İletişim Yayınları.

Machiavelli, N. d., 2007. *Prens*. İstanbul: Can Yayınları.

Mango, A., 2013. *Atatürk*. 10. dü. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Pierson, C., 2015. *Modern Devlet*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Sitembölükbaşı, Ş., 2001. *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönetimine Etki Eden Faktörler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sudoplatov, P., 2015. *Özel Görevler- Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları*. 1. dü. İstanbul: Historia Ayrıntı Yayınları.

Tilly, C., 2008. *Le Mouvement Social*. İstanbul: Babil Yayıncılık.

Toprak, B., 2014. Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi. E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay, düz. *Türk Siyasal Hayatı ; Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. Ankara: Sentez Yayıncılık, pp. 389-403.

Turan, İ., 2014. Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu. E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay, düz. *Türk Siyasal Hayatı ; Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Sentez Yayınları, pp. 479-515.

- Weber, M., 2012. *Şehir- Modern Kentin Oluşumu*. İstanbul: Yarın Yayınları.
- Yerasimos, S., 2007. *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2 - Tanzimattan 1.Dünya Savaşına*. 8. dü. İstanbul: Belge Yayınları.
- Zorlu, K., 2015. 7 Haziran - 1 Kasım sürecinde MHP seçmeni algısı. *Aljazeera*.
- Zürcher, E. J., 2015. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. 31. dü. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sürekli Yayınlar

- Ayan, S., 2007. “*Siyasal Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası*”. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 8(2), pp. 1-24.
- Bölükbaşı, M., 2012. “*Milli Görüşten Muhafazakar Demokrasiye: 28 Şubat Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü*”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 1(2), pp. 166-187.
- Duman, D. & İpekşen, S. S., 2013. “*Türkiye’de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)*”. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8(7), pp. 117-135.
- Dursunoğlu, İ., 2016. “*Sosyal Darwinizm*”. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, pp. 214-215.
- Hürriyet, 2016. “*Mete Tunçay röportajı: Ak Parti ve Erdoğan Yorumu*”. Hürriyet Gazetesi, 11 Temmuz 2016 tarihli sayısı
- Kazancı, M., 2006. “*Osmanlı’da Halkla İlişkiler*”. Selçuk İletişim, 4(3), pp. 5-20.
- Özçelik, P. K., 2010. “*12 Eylül’ü Anlamak*”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 66(1), pp. 75-93.

Diğer Yayınlar

- Bozkır, G., 2007. “*Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi*”, [online], [http://kisi.deu.edu.tr/gurcan.bozkir/16-Gurcan-Bozkir-275-308\(1\).pdf](http://kisi.deu.edu.tr/gurcan.bozkir/16-Gurcan-Bozkir-275-308(1).pdf) [ziyaret tarihi 08.08.2016]
- Çakır, R., 1994. “*Refah Partisini Anlamak - Refah Kenti Bir Partidir.*”, [online], <http://rusencakir.com/REFAH-PARTISINI-ANLAMAK-2-RP-kentli-bir-partidir> [ziyaret tarihi 18.07.2016]
- Esmer, Y., 2015. “Türkiye’de Siyaset ve Dış Politika”, Ders notları, Bahçeşehir Üniversitesi
- Habertürk, 2015. “Ecevit’e Karaoğlan Lakabı Bizim Evde Konuldu Bedelini Çok Ağır Ödedik”. [online] <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1104971-ecevite-karaoglan-lakabi-bizim-evde-konuldu-bedelini-cok-agir-odedik> [ziyaret tarihi 24.07.2016]
- Keskin, Y. Z., 2012. *Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları*, “ [online], <http://docplayer.biz.tr/2487811-Demokrat-parti-iktidari-ve-gunumuze-yansimalari> [ziyaret tarihi 09.06.2016]
- Şahin, A., 2012. “*Türkiye’nin Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Seçimler ve Seçmen Davranışları*” [online], <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sdiuibfd/article> [ziyaret tarihi 12.06.2016]
- Zorlu, K., 2015. “7 Haziran - 1 Kasım sürecinde MHP seçmeni algısı”. [online], <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/7-haziran-1-kasim-surecinde-mhp-secmeni-algisi> [ziyaret tarihi 20.08.2016]

